

RAS!SMI

JA ETNINEN SYRJINTÄ SUOMESSA 2004

Aysu Shakir ja Maippi Tapanainen (toim.)

RASISMI

JA ETNINEN SYRJINTÄ SUOMESSA 2004

IHMIS
OIKEUS
LIITTO

Toimittajat: Aysu Shakir ja Maippi Tapanainen
Ulkoasu: Petteri Lehtinen
Paino: Cosmoprint, Helsinki.
Painovuosi: 2005
ISBN 951-95590-9-4
Kustantaja: Ihmisoikeusliitto ry.

Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2004 julkaisun
toimittamiseen on saatu tukea työministeriöltä.

Sisällys

9 Esipuhe

Osa 1

Etniset vähemmistöt suomalaisessa yhteiskunnassa

Rasismi ja etninen syrjintä – ajatuksia ja tekoja

13 Rasismi - ideologia, toiminta ja olosuhde

15 Etninen syrjintä

17 Rasistinen rikollisuus

20 Rasistinen rikos oikeustapauksena

23 Rasistinen väkivalta ja sen tulkinta

25 Rasismi politiikassa

27 Vähemmistöt mediassa

32 Maahanmuuttajat YLEssä

34 Rasismi internetissä

Suomen maahanmuutto- ja vähemmistöpolitiikka

38 Linjaukset ja toimenpiteet

41 Pakolais- ja turvapaikkapolitiikka

45 Maahanmuuttopoliittinen ilmapiiri

48 Maahanmuuttajavastaisuus vaaleissa 2004

50 Maahanmuuttaja- ja vähemmistötaustaiset ehdokkaat vaaleissa

52 Eduskuntapuolueiden maahanmuuttopolitiikka

Maahanmuuttajana Suomessa

- 56 Maahanmuuttajien kokema rasismi ja syrjintä
- 57 Maahanmuuttajat koulussa ja koulutuksessa
- 64 Maahanmuuttajat työmarkkinoilla
- 68 Maahanmuuttajat asuntomarkkinoilla
- 74 Venäjänkieliset maahanmuuttajat
- 78 Virolaiset Suomessa

Suomi romanien ja saamelaisten kotimaana

- 80 Kansallinen vähemmistö – romanit
- 84 Romanit poliittisina toimijoina
- 86 Romanien kulttuuri, kieli ja koulutus
- 89 Romanit työmarkkinoilla
- 92 Romanit asuntomarkkinoilla
- 97 Alkuperäiskansa saamelaiset
- 99 Saamen kielilaki
- 101 Saame koulussa ja koulutuksessa
- 102 Saamelaisten erityisasema ja sen turvaaminen

Osa 2

Rasisminvastainen toiminta

Viranomaiset syrjinnän ja rasismin vastaisessa työssä

- 109 Rasismin torjunta poliisihallinnossa
- 114 Eduskunnan oikeusasiamiehen syrjinnän vastainen toiminta
- 116 Vähemmistövaltuutetun rooli syrjinnän torjumisessa

Kansallinen lainsäädäntö

- 121 Yhdenvertaisuuslaki
- 127 Ulkomaalaislaki
- 132 Rasistinen motiivi rangaistuksen koventamisperusteena
- 133 Kielilaki

Rasismien ja etnisen syrjinnän vastainen toiminta Euroopassa

- 135 Euroopan unionin rasismien ja syrjinnän vastaiset toimet
- 137 Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus
- 138 Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus
- 140 Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja
- 142 Euroopan sosiaalinen peruskirja
- 143 Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja muun epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi

YK:n ihmisoikeussopimukset

- 144 Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus
- 145 Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus
- 146 Rotusyrjinnän poistamista koskeva sopimus
- 147 Lapsen oikeuksia koskeva sopimus
- 148 Naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus
- 150 Kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kieltävä yleissopimus
- 151 YK:n vähemmistöryhmä

153 Rasismien ja etnisen syrjinnän vastaisia hankkeita ja tapahtumia

- 171 **Rasismia, syrjintää ja etnisiä vähemmistöjä käsitteleviä tutkimuksia ja julkaisuja**

Esipuhe

Hyvä lukija!

Yksi Ihmisoikeusliiton tärkeimmistä työaroista on rasisminvastainen toiminta. Ihmisoikeusliitto ry on vuodesta 2000 lähtien julkaissut vuosittain Rasismi Suomessa katsauksen, jossa on luotu silmäys rasismiin ja etniseen syrjintään, sekä maahanmuuttajien ja etnisen vähemmistöjen tilanteeseen Suomessa.

Tämänvuotinen Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa julkaisu poikkeaa huomattavasti aiemmista. Ensimmäisessä, OTK Timo Makkosen laatimassa vuoden 2000 raportissa tarkasteltiin rasismia ilmiönä, ja analysoitiin rasismitutkimuksia. OTL Joonia Strengin vuosina 2001–2003 laatimissa raporteissa esiteltiin rasismiin ja sen torjuntaan liittyneitä tapahtumia, kuten lainsäädännöllisiä muutoksia, oikeustapauksia, tilastoja ja julkaistuja tutkimuksia.

Tänä vuonna Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa on toimitettu kirjaksi. Kirjan alussa käsitellään rasismia ja syrjintää, ja niiden ilmenemistä yhteiskuntaelämän eri alueilla. Ensimmäisessä osassa esitellään myös Suomen vähemmistö- ja maahanmuuttopolitiikkaa, sekä maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Lähemmin perehdytään venäjänkielisiä ja virolaisia maahanmuuttajia koskeviin tutkimuksiin. Kansallisten vähemmistöjen osalta kirjassa nostetaan lähempään tarkasteluun romanien ja alkuperäiskansa saamelaisien olosuhteet.

Raportin toisessa osassa käsitellään säädöksiä, sopimuksia ja toimenpiteitä, joiden avulla rasismia ja syrjintää pyritään ehkäisemään ja torju-

maan. Suomalaisten viranomaisten toimien ja kansallisen lainsäädännön lisäksi käydään läpi sellaisia kansainvälisiä ihmisoikeuksiin ja yhdenvertaisuuteen liittyviä sopimuksia, joihin Suomi on sitoutunut. Toisen osan lopussa esitellään rasismiin vastaisia ja monikulttuurisia hankkeita ja projekteja, sekä viime vuoden aikana ilmestyneitä tutkimuksia ja julkaisuja.

Raporttiin ovat kirjoittaneet ja siihen taustamateriaalia eri lähteistä keränneet VTM, tutkija Mikko Joronen, OTK, projektikoordinaattori Tiina Kaila sekä valtiotieteen yo, projektipäällikkö Aysu Shakir. Kirjan ovat toimittaneet Aysu Shakir ja IOL:n vs. tiedottaja, toimittaja Maippi Tapanainen.

Raportin ovat lukeneet ja siihen kommentteja antaneet Ihmisoikeusliiton pääsihteeri Kristiina Kouros, vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalainen, erikoissuunnittelija Sinikka Keskinen, suunnittelija Mikko Cortez-Telles, ylikomisario Pia Holm ja tutkija Juhani Kortteinen. Vähemmistövaltuutetun toimiston, eduskunnan oikeusasiamiehen toimiston, oikeuskanslerin toimiston ja syrjintälautakunnan toimittamat tiedot ovat olleet suureksi avuksi raportin laadinnassa.

Kiitokset kaikille kirjan toteuttamisessa mukana olleille, ja avartavia lukuhetkiä kirjan lukijoille!

Helsingissä 8.maaliskuuta 2005

Aysu Shakir ja Maippi Tapanainen

OSA 1

**Etniset vähemmistöt
suomalaisessa yhteiskunnassa**

Rasismi ja etninen syrjintä – ajatuksia ja tekoja

Rasismi - ideologia, toiminta ja olosuhde

Rasismi on käsitteenä monitahoinen. Tutkijoilla, valtaväestöllä, rasismin kohteeksi joutuneilla ja medialla on kaikilla oma käsityksensä rasismista, siitä mitä se pitää sisällään, miten se ilmenee, kehen se kohdistuu ja miten se tulisi rajata.

Ranskalainen antropologi Lévi-Strauss¹ määrittelee rasismia ideologiana. Hän viittaa rasismilla tarkasti määriteltyyn, neljään väittämään perustuvaan oppiin. Väitteistä ensimmäinen on, että geneettisen perimän ja henkisten kykyjen välillä on keskinäinen vastaavuussuhde. Toinen oletus on, että perimästä johtuvat taipumukset ja kyvyt ovat yhteisiä kaikille tietyn ihmisryhmän jäsenille. Kolmanneksi väitetään, että nämä ”roduiksi” kutsutut ryhmät voidaan laittaa arvojärjestykseen niiden geeniperimän laadun perusteella. Rasistisen ideologian neljäs väite kuuluu, että johtaviksi ”roduiksi” kutsutut ryhmät saavat perimän laadun perusteella oikeuden komentaa, käyttää hyväksi tai jopa tuhota ”alempiarvoisia” ryhmiä.

Rasistisella ideologialla on edelleen kannattajia, vaikka moderni tiede on jo vuosikymmeniä sitten osoittanut puheen erillisistä ihmisroduista tieteellisin kriteerein tarkasteltuna pätemättömäksi.

Rasismia voi ilmetä paitsi ideologiana, myös toimintana tai olosuhteina. Rasismi toimintana on päämäärätietoista henkilön tai ryhmän ihmisoikeuksien kieltämistä kuviteltujen tai todellisten etnisten tai rodullisten ominaisuuksien tähden. Olosuhteissa se manifestoituu käytänteinä, toimintoina ja yhteiskunnan rakenteina, jotka tuottavat tai

¹ Lévi-Strauss: Rotu, historia ja kulttuuri. 2004, Gaudeamus.

ylläpitävät epätasa-arvoisuutta tai rasistisia mielikuvia. Institutionaalinen rasismi ilmenee valtion hallinnossa tai sen rakenteissa.

Rasistinen ideologia ja toiminta eivät välttämättä ilmene yhdessä tai seuraa toisiaan: rasistiset ajatukset eivät aina johda arkipäivässä ilmenevään rasistiseen toimintaan, eikä kaikki alistaminen ja syrjintä perustu rasistiseen ideologiaan.

Kun perinteisessä merkityksessä rasismi ideologiana pitää sisällään uskomuksen rotujen olemassaolosta ja niiden arvottamisesta, niin uudessa rasistisessa ideologiassa on korostettu näiden sijaan kulttuuria ja kulttuurien arvottamista. Näissä rasistisissa näkökannoissa kulttuuri-erojen väitetään muodostavan ylittämättömän esteen ryhmien välille, ja edelleen, että on olemassa jonkinlainen luonnollinen tarve pitää ryhmät erillään toisistaan.

Hyvin yksinkertaisesti määriteltynä rasismi tarkoittaa ihmisen tai ihmisryhmän arvottamista esimerkiksi ihonvärin, kansalaisuuden, etnisen alkuperän, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella alempiarvoiseksi kuin muut ihmiset tai ihmisryhmät. Rasismi on siis toisen henkilön tai ihmisryhmän ihmisarvon alentamista, joka voi näkyä monin tavoin, esimerkiksi sanomisina, ilmeinä, uhkailuina, pieninä eleinä, poissulkemisena, syrjintänä, vainoamisena, väkivaltana, ja äärimmäisyyteen vietyinä jopa murhana.

Rasismia ylläpitävät ja uusintavat yhteiskunnassa vallitsevat valtarakenteet, jotka ilmenevät yksittäisten ihmisten ja ryhmien toimintana. Rakenteelliset käytännöt toteutuvat yksilöiden jokapäiväisissä teoissa, eikä toiminnallisen rasismin ja institutionaalisen rasismin rajaa ole helppo vetää. Rasismin ideologinen ulottuvuus voi kytkeytyä ihmisten arkisiin asenteisiin ja tekoihin, äärimmillään äärioikeistolaisten liikkeiden toiminnassa. Rakenteellinen rasismi oikeutetaan usein määrittelemällä etninen vähemmistö yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, ja legitimoimalla näin etninen syrjintä, alistaminen ja mitätöinti.

Rasismia lähelle tulee ksenofobian eli muukalaispelon käsite. Euroopan yhteisöjen komissio määritteli rasismin ja muukalaispelon vastaista toimintaa käsitelleessä puitepäättösehdotuksessaan² molemmat

² http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/arct/jai_664_fi.pdf.

uskomuksiksi, joiden perusteella tiettyjä yksilöitä ja ihmisryhmiä pidetään muita huonompina rodun, ihonvärin, syntyperän, uskonnon tai vakaumuksen, kansallisen tai etnisen alkuperän takia. Kansainvälinen työjärjestö ILO, kansainvälinen siirtolaisjärjestö IOM ja YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto tekivät vuonna 2001 järjestetyille Rasismin, rasistisen syrjinnän, muukalaispelon ja niihin liittyvän suvaitsemattomuuden vastaiselle maailmankonferenssille (WCAR) selvityksen, jossa muukalaispelko määriteltiin asenteiksi, ennakkoluuloiksi ja toiminnaksi, jotka johtavat torjuntaan, poissulkemiseen tai panetteluun, ja perustuvat oletukseen siitä, että vieraat tai ulkomaalaiset eivät kuulu tai sovi yhteisöön, yhteiskuntaan tai kansalliseen identiteettiin.³

Perehtyminen rasismiin ja sen ilmentymiin edellyttää paneutumista ainakin tehtyihin asenne- ja uhritutkimuksiin, lainsäädännöllisiin toimiin, poliittiseen ilmaperiin sekä erilaisiin rasismin vastaisiin hankkeisiin, niiden laatuun, määrään ja valtakunnalliseen kattavuuteen.

Etninen syrjintä

Etnisyys määritellään ennen kaikkea kulttuurin, kielen, uskonnon ja tapojen kautta. Etniseen ryhmään kuuluvia jäseniä yhdistävät kulttuuriset piirteet sekä yhteinen menneisyys ja elinolojen kokonaisuus. Etnisyydessä korostetaan nykyään ihmisen itsensä kokemaa, subjektiivista etnistä identiteettiä. Etnisyydestä puhuttaessa on syytä välttää stereotypisointia, sillä kuuluminen tiettyyn etniseen ryhmään ei ylitä ihmisen yksilöllisyyttä, eikä tee hänestä ensisijaisesti etnisen taustansa edustajaa.

Ulkomaalaisella tarkoitetaan ketä tahansa henkilöä, joka ei ole Suomen kansalainen. Virallisessa kielenkäytössä Suomeen vuodeksi tai pidemmäksi ajaksi asettuvia ulkomaalaisia kutsutaan maahanmuuttajiksi. Arkikielessä maahanmuuttajista puhutaan usein homogeenisenä ryhmänä, johon lisäksi liitetään negatiivisia mielikuvia, esimerkiksi suomalaisen sosiaaliturvan hyväksikäytöstä. Tosiasiassa maahanmuuttajat

³ <http://www.un.org/WCAR/>.

ovat sangen heterogeeninen joukko eri maista ja olosuhteista Suomeen muuttaneita yksilöitä.

Suomen perinteisiä vähemmistöjä, kuten romaneja, tataareja ja venäläisiä, kohdellaan heitäkin usein ”maahanmuuttajina”.

Toisen tai useamman polven maahanmuuttajasta tai maahan kotoutuneesta ihmisestä olisi usein kuvaavampaa ja käytännönläheisempää käyttää termiä maahanmuuttajataustainen. Ilmaisuu kattaa suuremman joukon ihmisiä, joiden kohtaamat ongelmat ja haasteet ovat verrattain samanlaisia.

Toisin kuin rasismi, joka voi jäädä ajatusten tasolle, syrjintä on aina toimintaa tai toimimatta jättämistä. Syrjinnässä on kyse ihmisten välisiin eroihin perustuvasta ei-hyväksyttävästä erottelusta. Vuonna 2004 voimaantulleen yhdenvertaisuuslain mukaan välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa ihmistä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta vastaavassa tilanteessa. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun henkilöä ei palkata töihin tämän etnisen taustan takia. Välillinen syrjintä taas viittaa olosuhteisiin, jossa näennäisesti neutraali kohtelu tai käytäntö johtaa syrjivään lopputulokseen. Tyypillistä välillistä syrjintää tapahtuu esimerkiksi rekryointitilanteessa, jossa hakijalta edellytetään maan virallisen kielen täydellistä hallintaa, vaikka työtehtävät eivät sitä edellyttäisi.

Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi voidaan puhua institutionaalista syrjinnästä.⁴ Sillä viitataan yrityksen, organisaation tai jopa koko yhteiskunnan käytäntöihin, joilla on syrjiviä vaikutuksia. Institutionaalinen syrjintä on usein tahatonta.

Yksinkertaisesti sanottuna syrjintä tarkoittaa siis menettelyä, jonka seurauksena yksilö joutuu huonompaan asemaan kuin muut. Etnistä syrjintä on silloin, kun tämä huonompaan asemaan asettaminen juontuu ihmisen tai ihmisryhmän etnisestä taustasta, kulttuurista tai äidinkielistä. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset pohjautuvat syrjinnänkieltoon ja tasa-arvoon ja tuomitsevat täten sekä rasismia että etnisen syrjinnän muun muassa etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen tai mielipiteen perusteella.

⁴ ks. esim. Syrjinnän vastainen käsikirja <http://www.iom.fi/anti-discrimination/pdf/IOMSuomi.pdf>.

Rasistinen rikollisuus

Sisäasiainministeriön poliisiosasto on laatinut vuodesta 1997 lähtien vuotuisen selvityksen poliisin tietoon tulleista rasistisista rikoksista. Viimeisin⁵ niistä käsittelee vuotta 2002. Sen mukaan poliisin tietoon tuli 364 rasistista rikosta, joista suurin osa oli pahoinpitelyitä (28 %) ja vahingontekoja (16 %). Näistä 36 prosenttia tehtiin kadulla tai muulla vastaavalla julkisella paikalla, kuten puistoissa tai asemilla. Selvityksen mukaan rasistisia rikoksia - kuten rikoksia ylipäänsä - tehtiin eniten iltaisin ja öisin.

Rasismirikoksen uhriksi joutui vuonna 2002 kaikkiaan 348 henkilöä. Heistä suurin osa oli Suomen kansalaisuuden saaneita somalialaisia, turkkilaisia ja venäläisiä maahanmuuttajia. Kolmessa neljästä tapauksesta rasismirikoksen uhriksi joutui mies. Rasismirikoksille on muita rikoksia tyypillisempää, että uhri ja epäilty ovat toisilleen ennalta tuntemattomia. Selvityksen mukaan näin oli lähes puolessa rasismirikoksista, kun tavallisissa rikoksissa tuntemattomien osuus oli vain neljännes.

Vuonna 2002 poliisin tiedossa oli 238 rasistisesta rikoksesta epäiltyä henkilöä, heistä 226 Suomen kansalaisia. 43 prosenttia kuului ikäryhmään 15-24 -vuotiaat. Tyypillisimmillään epäilty oli 16-vuotias miespuolinen henkilö, joka oli tehnyt rikoksensa Etelä-Suomen läänissä.

Rasististen rikosten tietolähteenä käytetään poliisin rikosilmoitusjärjestelmää, josta kaikkia rasistisia rikoksia ei välttämättä saada poimitua. Sisäministeriön poliisille antaman ohjeistuksen mukaan poliisin tulee aina rikosilmoituksen yhteydessä kirjata siihen erillinen merkintä, mikäli rikoksen motiivi on rasistinen. Rikosilmoituksen kirjaamisvaiheessa teon motiivi ei kuitenkaan ole aina selvillä, tai merkintä yksinkertaisesti unohtetaan tehdä.

Vuoden 2002 aikana poliisit jättivät tekemättä merkinnän rasistisesta motiivista rikosilmoitukseen valitettavan usein. Poliisi oli merkinnyt rasistisen motiivin 119 rikosilmoitukseen. Tehdessään vuosittaista selvitystä rasistisista rikoksista poliisitutkijat kuitenkin löysivät rikosil-

⁵ Sisäasiainministeriö, "Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus 2002," Poliisiosaston julkaisu 12/2003.

moituksen sisältämän rikoskuvauksen ja tietojen perusteella 223 selkeästi rasistisesti motivoitunutta rikosta.

Vuoden 2004 alussa voimaan tullessa rikoslain uudistuksessa⁶ rikoksen rasistinen motiivi nimetään rangaistuksen koventamisperusteeksi. Säädöksen tultua voimaan poliisin velvollisuus on kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että teon mahdollinen rasistinen motiivi tulee kirjatuksi rikosilmoitukseen.

Joulukuussa 2004 julkaistussa Suomen toisessa raportissa kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta todetaan, että poliisin koulutusta on lisätty viime vuosina, jotta rasistisesti motivoituneet rikokset kyettäisiin tunnistamaan aiempaa paremmin, ja esitutkinta suorittamaan tehokkaasti.

Vuosittaisten selvitysten vertailussa käy ilmi, että poliisin tietoon tulleiden rasististen rikosten määrä on vähentynyt vuodesta 2000 lähtien. Tästä ei kuitenkaan voi tehdä suoraa johtopäätöstä rasististen rikosten vähenemisestä, sillä erilaisten uhritutkimuksien mukaan piilorikollisuuden osuus rasismirikoksissa on verrattain suuri.

Vuonna 2002 julkaistun Rasismi ja syrjintä Suomessa -uhritutkimuksen⁷ mukaan vain 7 prosenttia tutkimukseen osallistuneista maahanmuuttajista oli tehnyt poliisille rikosilmoituksen jokaisesta kokemastaan rasistisesta rikoksesta. 69 prosenttia ei ollut ilmoittanut ainuttakaan kokemaansa rasistista rikosta poliisille.

Poliisin selvityksissä rasististen rikosten määrä arvioidaan todennäköisesti todellista vähäisemmäksi, sillä on mahdollista, että luokassa ”ei osaa sanoa”, on mukana rasistisia rikoksia. Vuonna 2002 kyseiseen luokkaan kirjattiin 1309 rikosta.

Oleellinen puute Suomen rasismirikollisuuden seurantajärjestelmässä on, että siitä puuttuu systemaattinen seuranta rasistisesti motivoituneiden rikosten käsittelyn etenemisestä poliisilta syyttäjälle ja edelleen oikeuskäsittelyyn. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos kerää yhteen tiedot yleisissä alioikeuksissa langetetuista rangaistuksista rikoslajeittain. Osa

⁶ Laki rikoslain muuttamisesta 515/2003.

⁷ Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Vesala, T.: Rasismi ja syrjintä Suomessa — maahanmuuttajien kokemuksia. 2002, Gaudeamus.

vuonna 2002 langetetuista syrjintätuomioista on ilmoitettu poliisille jo vuonna 2001.

Rasistisen rikollisuuden seurantaan vaikeuttaa, että oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tilastoinnissa ei eroteta etnistä syrjintää sukupuolista syrjinnästä. Poliisin vuotuisissa selvityksissä puolestaan olisi toivottavaa erottaa myös työ- ja muu syrjintä aiempaa selkeämmin toisistaan.

Rikoksen rasistinen motiivi

Poliisin työtä tutkivat pyrkivät erottamaan niin sanotut tavalliset rikokset rasistisesti motivoituneista teoista käyttämällä seuraavaa luokitusta:

Kyllä (rasistinen rikos):

Rasistinen elementti on selkeästi ilmaistu. Rikosilmoituksen selostusosaan oli kirjattu rikostapahtumassa käytettyjä rasistisia herjauksia. Rikos määriteltiin tähän kategoriaan myös silloin, kun rikoksen uhri epäili itse joutuneensa uhriksi nimenomaisesti etnisen taustansa vuoksi.

Todennäköisesti:

Rikostapahtuma, joka on pitkälti samanlainen kuin edellä mainittu, mutta kuvauksessa ei ole esimerkiksi mainittu herjausta.

Mahdollisesti:

Rikos, jolle ei ole esitetty mitään syytä. Tyypillinen tilanne on ravintolassa tapahtuva pahoinpitely, joka alkaa 'ilman syytä.' Jos ilmoituksesta käy ilmi, että uhri on joutunut rikoksen kohteeksi useamman kerran, on ilmoitus luokiteltu mahdollisesti rasistiseksi. Myös ulkomaan rekisterissä oleviin autoihin kohdistuneet vahingonteot on luokiteltu mahdollisesti rasistisiksi.

Ei osaa sanoa -tapaukset:

Ilmoituksen tiedot eivät riitä motiivin määrittämiseen.

Ei rasistiset:

Rikosilmoituksessa mainittu jokin muu motiivi kuin rasismi, esimerkiksi lähisuhteväkivalta. Myös seksuaalirikokset ja ulkomaalaisten keskinäiset yhteenotot kuuluvat tähän luokkaan.

Rasistinen rikos oikeustapauksena

Vuosittain oikeusistuimet käsittelevät keskimäärin kahtakymmentä rasismiin ja syrjintään liittyvää tapausta. Yleensä tapaukset ovat käsitelleet palveluiden epäämistä, kuten ravintolaan tai kauppaan pääsyä. Vuosi 2004 ei poikennut linjasta.

Helsingin kärjäoikeus tuomitsi syrjinnästä sakkoja parturille, joka kieltäytyi romaniasiakkaan hiustenleikkuusta. Kahdenkymmenen päiväsakon lisäksi parturi tuomittiin maksamaan 200 euroa henkisestä kärsimyksestä, sekä syrjityn oikeudenkäyntikulut. Helsingin hovioikeus käsitteli taksinkuljettajan palveluun liittyneen syrjintätapausten. Kärjäoikeus oli tuominnut kuljettajan sakkorangaistukseen syrjinnästä todettuaan, että hän oli syrjivin perustein kieltäytynyt ottamasta marokkolaissyntyisiä miehiä kyytiin. Hovioikeus kuitenkin kumosi tuomion katsoen, ettei näyttö riittänyt syrjinnän toteennäyttämiseen.

Itä-Suomen hovioikeus käsitteli rikosasian, joka koski kiihottamista kansanryhmää vastaan. Henkilö oli vuonna 2001 jakanut kesäfestivaaleilla tummaihoisia solvaavia ja panettelevia lehtisiä. Joensuun kärjäoikeus oli todennut kyseisen henkilön syyllistyneen kiihottamiseen kansanryhmää vastaan, mutta jättänyt rangaistuksen tuomitsematta rikoksen vähäisyyden vuoksi. Hovioikeus vapautti lehtisten jakajan syytteen näytön puutteen vuoksi. Vantaalla kärjäoikeus tuomitsi juutalaisvastaisen kirjan esipuheen laatineen henkilön sakkorangaistukseen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Kärjäoikeus katsoi, että kirjan väitteet olivat antisemitististä propagandaa, ja lietsoivat juutalaisiin kohdistuvaa vihamielisyyttä.

Syyttäjälaitoksella ei ole erityistä tilastoa, joka koskisi syyteharkintaa tai tuomitsemiskäytäntöä niissä tapauksissa, joissa henkilö on saattanut joutua syrjinnän, vihamielisyyden tai väkivallan tai niiden uhan kohteeksi etnisen, sivistyksellisen, kielellisen tai uskonnollisen identiteettinsä johdosta.

Paikallissyyttäjät ovat valtakunnansyyttäjän vuonna 1998 antaman ohjeen perusteella velvollisia ilmoittamaan valtakunnansyyttäjänviras-

tolle yhteiskunnan kannalta merkittävistä rikosasioista, joista merkittävimmät määrätään valtiosyyttäjien käsiteltäväksi.

Selvästi poliittinen tai rasistinen motiivi on peruste, jolla rikos voidaan tulkita yhteiskunnan kannalta merkittäväksi. Valtakunnansyyttäjänvirastoon saapuu vuosittain muutama tällä perusteella tehty ilmoitus. Tapauksissa on yleensä kysymys syrjinnästä tai kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Ilmoitusten määrä ei ole lisääntynyt vuosien 1999-2004 aikana. Yhtään kyseisestä syystä ilmoitettua asiaa ei ole määrätty valtiosyyttäjien käsiteltäviksi.

Valtakunnansyyttäjälle annettiin vuonna 2004 voimaantulleella lailla merkittävä mahdollisuus puuttua mediassa esiintyvään etniseen alkuperään perustuvaan syrjintään ja rasismiin. Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä⁸ antaa valtakunnansyyttäjälle päätäntävällän nostaa syyte kaikista julkaistun viestin sisältöön perustuvista, virallisen syytteen alaisista rikoksista. Laki astui voimaan 1.1.2004 ja sillä korvattiin painovapaus- ja radiovastuulait. Ennen lain voimaan tuloa kannevalta oli kuulunut oikeusministeriölle. Uusi sääntely koskee osin myös internetiä.

Esimerkkejä valtakunnansyyttäjänvirastoon vuonna 2003 tulleista, syrjintätapauksia koskevista kanteluista:

Dnro: 95/21/03 (31.3.2003)

Tavaratalon kassatyöntekijät eivät olleet kahdessa tapauksessa samana päivänä palvelleet asiakkaita yleisesti noudatettavilla ehdoilla asiakkaiden romaniheimoon kuulumisen perusteella kieltäytyessään ilman hyväksyttävää syytä hyväksymästä asiakkaiden tarjoamia pankkikortteja maksuvälineeksi ostoksista.

Kassatyöntekijöiden esimies oli runsas vuosi aikaisemmin antanut ohjeen, jonka mukaan romanihenkilöiltä otetaan maksuvälineenä vastaan vain käteistä rahaa, ei pankkikorttia. Toisen kassatyöntekijän kieltäytyminen oli johtunut tästä ohjeesta.

Kihlakunnansyyttäjä oli jättänyt kassatyöntekijät syyttämättä syrjinnästä rikoksen vähäisyyden vuoksi, sillä heidän syyllisyyttään oli esimiehen ohjeen

⁸ Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä 460/2003.

johdosta pidettävä vähäisenä. Kihlakunnansyyttäjän mielestä ei ollut näyttöä siitä, että kassatyöntekijöiden esimies olisi syyllistynyt kysymyksessä oleviin syrjintärikoksiin, koska ohjeet oli annettu aikaisemmin, ne olivat olleet yleisluonteisia ja niiden tarkoitus oli ollut estää pankkikorttien väärinkäyttö. Esimies oli tapahtumien aikaan ollut vuosilomalla ja hänen työsuhteensa oli päättynyt vuosiloman jälkeen.

Syyttämättäjättämisspäätöksistä tehdyn kantelun johdosta apulaisvaltakunnansyyttäjä määräsi nostettavaksi syytteen syrjinnästä kassatyöntekijöitä ja heidän esimiestään vastaan. Esimiehen ohje oli ollut selvästi syrjivä ja lainvastainen. Ohjeen tunteneella kassatyöntekijällä oli ollut hyvää aikaa selvittää suhtautumisensa siihen. Kassatyöntekijöiden syrjintärikoksia ei voitu pitää vähäisinä. Esimies syyllistyi syrjintään antamalla alaisilleen ohjeen kieltäytyä palvelemasta tiettyä ryhmää. Esimies ei ollut peruuttanut ohjettaan. Sitä oli noudatettu vielä kysymyksessä olevien tekojen tapahtuma-aikana. Esimiehen työsuhde oli tuolloin vielä jatkunut, vaikka hän oli vuosilomalla. Esimiehen syrjintäteko oli jatkunut vielä tapahtuma-aikana.

Käräjäoikeus tuomitsi esimiehen syrjinnästä sakkorangaistukseen. Myös kassatyöntekijän katsottiin syyllistyneen syrjintään, mutta hänet jätettiin rangaistukseen tuomitsematta. Toisen kassatyöntekijän syyte hylättiin.

Dnro: 114/21/03 (31.3.2003)

Kultaseppä oli kieltäytynyt suorittamasta asiakkaiden tarjoamaa työsuoritusta näiden romaniheimoon kuulumisen johdosta. Liike oli saanut toistuvasti valituksia työsuorituksista romaneilta. Esitutkintakuulustelussa kultaseppä oli esittänyt kieltäytymisen syyksi myös sen, ettei hänen kultasepänliikkeellään ollut mahdollisuutta suorittaa sellaista työsuoritusta kohtuullisella hinnalla kenellekään, koska liikkeellä ei ollut työssä tarvittavia laitteita. Hänen hintansa olisi ollut moninkertainen verrattuna hänen asiakkailleen suosittelemansa kultasepän hintaan.

Kihlakunnansyyttäjä oli tehnyt asiassa esitutkinnan rajoittamispäätöksen epäillyn syrjintärikoksen vähäisyyden johdosta.

Syyttäjän ratkaisusta tehdyn kantelun johdosta apulaisvaltakunnansyyttäjä pyysi poliisia suorittamaan esitutkinnan asiassa loppuun. Tähän mennessä valmistuneiden esitutkinta-asiakirjojen perusteella ei ollut ilmennyt sellaisia seikkoja, joiden perusteella syrjintärikosta voitaisiin pitää vähäisenä.

Rasistinen väkivalta ja sen tulkinta

Toukokuun 15. 2004 Helsingin Sanomat kirjoitti poliisin tiukentaneen otettaan rasistisesta rähinöinnistä. Toukokuussa skinheadit olivat pahoinpidelleet kaksi egyptiläismiestä Tampereella, ja Vaasassa eri taustoista tulevilla nuorilla oli ollut yhteenotto. Kevään aikana Mikkelissä ulkomaalaiset opiskelijat olivat joutuneet kiusaamisen uhreiksi, Espoossa muutaman nuoren joukko oli syllistynyt pahoinpitelyihin ja vahingon-tekoihin ja Vantaalla joukko skinheadeja oli riehunut intialaisessa ravintolassa.

Helsingin Sanomien artikkelin mukaan muun muassa Tampereen, Mikkelin ja Espoon poliisit olivat lisäämässä toimia suomalaisnuorten ja maahanmuuttajien välisten yhteenottojen vähentämiseksi. Viikonloppupartiointia oltiin lisäämässä ja aggressiivisesti käyttäytyviä nuoria pyrittiin poistamaan paikalta tai ottamaan talteen. Mikkelin poliisi suunnitteli erityistä nopean reagoinnin yksikköä.

Joensuussa rasistinen väkivalta ja muu rasistinen rikollisuus oli kyseisen artikkelin mukaan laskenut 1990-luvun vuosista, jolloin erityisesti skinheadit syllistivät vakaviin rasistisiin väkivaltarikoksiin. Joensuun poliisin mukaan erityisesti viranomaisten ja koulujen välinen yhteistyö oli auttanut vähentämään rasismia. Joensuussa toimii erityinen Nuorten tiimi, johon kuuluu kaksi poliisia, erityisnuorisotyöntekijä ja sosiaalityöntekijä, ja joka partio iltaisin ja viikonloppuisin kaduilla nuorten parissa.

Tampereen yliopistossa skinhead -rikollisuutta tutkiva Tarja Hilden-Paajanen sekä rasismien tutkija Anna Rastas ottivat Aamulehdessä 28.5. 2004 julkaistussa mielipidekirjoituksessaan kantaa toukokuussa Tampereella tapahtuneen pahoinpitelyn uutisointiin, sekä tapaan, jolla poliisin edustaja kommentoi tapahtumia.

Kirjoituksellaan ”Viharikoksia ei tule nimetä kostoksi” tutkijat arvoselivat muun muassa tapahtuneesta 11. toukokuuta kertoneen Aamulehden uutisen otsikkovalintaa. Otsikossa kirjoitettiin ”kostonkierteestä”, vaikka tapahtumien valossa oli ilmeistä, että skinit olivat hyökänneet

uhrien kimppuun sattumanvaraisesti, näiden ulkomaalaisen alkuperän johdosta.

Hilden-Paajanen ja Rastas totesivat tapahtuneen nimeämisen kostoiksi luovan virheellistä mielikuvaa jonka mukaan uhrit olisivat aloitteentekijöitä ja itse vastuussa tapahtuneesta. He totesivat tämänkaltaisen uutisoinnin olevan valitettavan tavallista. Tutkijat totesivat myös, että poliisin tapa tiedottaa Tampereella tapahtuneesta vahvasti kyseistä asennoitumista. Tapahtumia kommentoinut poliisi totesi muun muassa, että ”ainoa oikea tapa on pistää yhteenottajia tasapuolisesti jäähyille rauhoittumaan”.

Hilden-Paajanen ja Rastas arvioivat poliisin tiedottamistavan taustalla olevan pyrkimyksen tasapuolisuuteen, sekä osapuolten ja asukkaiden rauhoitteluun. Tutkijat kuitenkin painottivat, että jos tausta-asetelma ei ole tasapuolinen, poliisin tapa tiedottaa, kuten myös median tapa uutisoida, synnyttää vääristyneen kuvan skinien toiminnasta ja sen seurauksista.

Mielipidekirjoituksessaan Hilden-Paajanen ja Rastas painottivat, että rasistinen väkivalta on erittäin vakava ongelma. He kummeksuivat suojelupoliisin edustajan lausuntoa, jonka mukaan kyseessä ei ole ”niin suuri ongelma kuin otsikoihin nousevat yksittäiset tappelut antaisivat aiheen olettaa”. Tutkijat painottivat, että ongelma on huomattavasti suurempi kuin lehtiotsikot antavat olettaa:

”Vähemmistöille ja heidän läheisilleen se merkitsee liikkumavapauden rajoittumista, pelkoa ja akuuttia väkivallan uhkaa. Rasismia käsittelevän tutkimuksen valossa tuo pelko on hyvin perusteltua. Skinien uhkailun ja häirinnän vuoksi eivät ainoastaan lapset ja nuoret vaan myös aikuiset joutuvat rajoittamaan liikkumistaan julkisilla paikoilla, myös Tampereella. Tietoisuus siitä, että voi milloin hyvänsä joutua väkivallan uhriksi on raskas taakka. Aikuiset eivät ole ainoita skinien väkivallan uhreja. Suomessakin myös lapsia on pahoinpidelty sairaalakuuntoon.”

Rasismi politiikassa

Vuoden 2004 positiivisimpana poliittisena ilmiönä maahanmuuttoasenteiden kannalta voidaan pitää Perussuomalaisten listoilla kunnallisvaaliehdokkaana olleen Tony Halmeen saamaa laihaa äänisaalista. Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa Halme sai yli 16 000 ääntä, mutta kuluneen vuoden kunnallisvaaleissa hänen äänisaaliinsa jäi hieman alle 2 500 ääneen. Kyseisellä äänimäärällä hän kuitenkin pääsi ainoana Perussuomalaisten edustajana Helsingin kaupunginvaltuustoon.

Halmeen esittämät muukalaisvihamieliset kannanotot eduskuntavaalikampanjansa aikana saivat Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimitaja Erkki Pennasen toteamaan vaalien jälkeen 19. maaliskuuta 2003, että tämän valinnan myötä ”oikeistopopulismi löysi myös Suomessa kanavan ja tunkeutui eduskuntaan”. Kunnallisvaalikampanjansa aikana Halme kampanjoi paikallislehdissä muun muassa ”Suomi suomalaisille – maassa maan tavalla” -vaalimainoksilla. Halme on myös kansanedustajana pitämissään puheenvuoroissaan kritisoinut eritoten Suomen sitoutumista Geneven pakolaissopimuksen edellyttämään turvapaikkamenettelyyn, jota hänen mielestään tulisi tiukentaa.

Halme julkaisi vuonna 2001 omaelämäkerrallisen ”Tuomiopäivä”-kirjan,⁹ jossa hän kirjoittaa niistä halventavaan sävyyn nimittämällä rysiiksi, neekereiksi, paviaaneiksi, mutakuonoiksi, mutaka-soiksi ja haisu-näädiksi. Lisäksi hän ilmaisee närkästyksensä sille, että ”Somalimukulat uhoaa jo lehdissäkin, että ne on Stadin kovin jengi”, ja jatkaa, että ”Kyllä sen verran pitää meidän kasvavasta nuorisosta löytyä yritystä, että näytetään kuka on isäntä talossa”.

Kirjan ilmestyttyä joukko turkulaisia ihmisoikeusvaikuttajia teki kirjasta tutkintapyyntön Helsingin poliisilaitokselle. Tutkintapyyntön mukaan kirjassa käytettiin ilmaisuja, jotka täyttävät rikoslain 11 luvun 8 §:n -kiihottaminen kansanryhmää vastaan - tunnusmerkistön, ja loukkaavat Suomen hyväksymiä ihmisoikeussopimuksia. Tutkintapyyntö siirrettiin ensin Jyväskylän kihlakunnan poliisilaitokselle ja lähetettiin myöhemmin oikeusministeriölle mahdollisia jatkotoimia varten. Oikeusministe-

⁹ Halme, T.: Tuomiopäivä. 2001, Revontuli.

riö päätti olla ryhtymättä jatkotoimenpiteisiin 24.3.2003 antamassaan päätöksessä.

Ryhmä yksityishenkilöitä teki oikeusministeriön syyttämättäjättämispäätöksestä selvityspyynnön eduskunnan oikeusasiamiehelle. He pyysivät oikeusasiamiestä tutkimaan, onko oikeusministeriö menetellyt asianmukaisesti päättäessään olla ryhtymättä jatkotoimenpiteisiin, katsoessaan, ettei kyseisestä päätöksestä ole valitusoikeutta, eikä siihen ole siten syytä liittää valitusosoitusta ja käsitellessään tutkimuspyyntöä lähes kaksi vuotta. Oikeusasiamiehen mielestä oikeusministeriö ei ollut ylittänyt harkintavaltaansa tai käyttänyt sitä väärin päättäessään olla ryhtymättä jatkotoimenpiteisiin, joskin toisensuuntaisen ratkaisun puolesta olisi hänen nähdäkseen ollut esitettävissä perusteita.

Muiden selvityspyynnön osien kohdalta oikeusasiamiehen päätös oli, että tutkinnassa ei ollut tullut ilmi lainvastaista tai virheellistä menettelyä. Tämä ratkaisu on hämmästyttävä varsinkin tutkimuspyynnön keston suhteen, sillä syyttämättäjättämispäätös annettiin vain viikko eduskuntavaalien jälkeen. Tällä vältettiin todennäköinen kohu Halmeen eduskuntavaalikampanjan aikana.

Kesäkuussa 2004 Vantaan kärjäoikeus langetti sakkorangaistuksen kiihotuksesta kansanryhmää vastaan ja uskonrauhan rikkomisesta turkulaiselle Benjamin Kivilohkareelle, joka oli vuonna 2000 julkaissut ja levittänyt kirjaa, johon hän oli kirjoittanut juutalaista uskoa häpäisevän ja juutalaisia solvaavan ja panettelevan esipuheen. Kyseessä oli Robert Wiltonin vuonna 1920 kirjoittama Romanovien viimeiset päivät¹⁰ kirja, jonka yksi johtoajatus on, että juutalaiset olivat tsaari Nikolai II:n surman takana. Kirjan esipuheessa Kivilohkare esitti muun muassa, että ”juutalaiset ovat muita kansoja, etenkin kristittyjä, uhkaava vaara ja että juutalaiset pyrkivät alistamaan muut kansakunnat.” Lisäksi Kivilohkare väitti aidsin, pornon, huumekaupan ja siirtolaisuuden olevan juutalaisten aseita muiden kansojen heikentämisessä.

Kivilohkare toimitti vuonna 2000 kaikille kansanedustajille joululahjaksi Wiltonin kirjan. Tiedonantaja -lehden mukaan lahjan lähetekirjeessä Kivivuori toivotti kansanedustajille rattoisia lukuhetkiä ja

¹⁰ Wilton R., Romanovien viimeiset päivät. 2000, Tabernaculum Dei ry.

muistutti, että ”sionistisen ideologian mukaan vain juutalaiset ovat ihmisiä ja Talmudin oppien mukaan muut ovat vain eläinten ulosteita.” Yksinkään kansanedustaja ei tietävästi kommentoinut saamaansa kirjaa, eikä ollut aloitteentekijöinä Kivivuorta vastaan nostetussa kan-
teessa.

Tiedonantaja -lehden¹¹ mukaan Suomen Kansan Sinivalloiset puolue ja äärioikeistolainen Suomen Sisu yhdistys ovat aloittaneet uuden yhteistyömuodon, stipendien jakamisen. Suomen Kansan Sinivalloiset rahoittaa 50 euron suuruisen stipendin, joka on tarkoitettu pienituloiselle, Suomen Sisussa aktiivisesti toimivalle opiskelijalle. Vuonna 2004 stipendi luovutettiin Helsingin yliopistossa opiskelevalle Sampsa Rydmanille, joka on toiminut Suomen Sisussa vuodesta 1999. Rydman on vastannut yhdistyksen internetsivujen suunnittelusta ja ylläpidosta. Vuonna 2004 hän istui Suomen Sisun hallituksessa.

Kansanedustaja Ben Zyskowitz oli kunnallisvaalikampanjansa aikana osallisena surkuhupaisassa, mutta ikäviä rasistisia piirteitä sisältäneessä sattumuksessa. Iltalehden uutisoinnin¹² mukaan Zyskowitzin ollessa jakamassa vaalimainoksiaan Helsingin Itäkeskuksessa oli ulkomaalaiselta näyttävä mies nimitellyt häntä ”jutsuksi”. Tästä kimpaantuneena Zyskowitz oli säännännyt miehen perään ja tapahtumia seuranneiden mukaan haukkunut tätä ”saatanan apinaksi” ja käskenyt painumaan ”sinne mistä on tullutkin”. Zyskowitz myöntää käskeneensä miehen ”suksia kuuseen noin kauniisti sanottuna”, mutta kiistää kehottaneensa tätä häipymään sinne mistä on tullutkin. Sattunut tapaus oli toinen kerta vaalikampanjan aikana, kun Zyskowitzia nimiteltiin hänen juutalaisuutensa perusteella. Aiempaan tilanteeseen Zyskowitz kertoo suhtautuneensa sivistyneesti ja kiittäneensä nimittelijää kommentista.

Vähemmistöt mediassa

Tiedotusvälineet vaikuttavat siihen, millainen kuva maahanmuuttajista ja etnisistä vähemmistöistä valtaväestölle muodostuu. Artikkeleiden ja

¹¹ Tiedonantaja, 19.11.2004.

¹² Iltalehti, 28.10.2004.

ohjelmien lähestymistavat, lukumäärät ja sanavalinnat aiheesta vaikuttavat lukijoiden, kuulijoiden ja katselijoiden käsityksiin. Julkisuudessa luotu kuva vaikuttaa siihen, pidämmekö tiettyyn ryhmään kuuluvia varkaina, pyrkyreinä, sosiaalietuuksien perässä Suomeen tulijoina vai vainoa pakenevina, oman elämänsä hallintaan pyrkivinä ihmisinä.

Mediassa rasismi voi ilmetä suorana esimerkiksi rasistisissa mielipidekirjoituksissa. Se voi olla myös kätkeytä, kuten silloin kun rikosuutisten yhteydessä kerrotaan tarpeettomasti rikosten tekijän etninen tausta.

Puhutaan myös ”hyvää tarkoittavasta suvaitsevaisuusjournalismista”, jolla tarkoitetaan journalismia, jossa julkisuuteen nostetaan yksittäisiä etnisiä sankareita. Tämä synnyttää helposti vaikutelman, että vain harva ryhmän jäsenistä selviytyy. Julkisuuskynnyksen ylittäminen edellyttää yksittäisiltä ihmisiltä itsensä ylittämistä ja onnistumista, eräänlaista sankaruutta. Epäonnistumiset, vaikeudet ja ongelmat puolestaan leimataan usein koko etnisen ryhmän epäonnistumiseksi tai vaikeudeksi. Etniset vähemmistöt nähdään siis joko vieraana ja outoina tai vaihtoehtoisesti heistä tehdään tunteenomaisia henkilökuvia.

Avointa rasismia esiintyy valtamedioissa vain yksittäisissä mielipidekirjoituksissa. Suurempi ongelma on, että etnisten vähemmistöjen rooli mediassa painottuu kohteena olemiseen. Jotta monikulttuurisuus mediassa normalisoituisi, etnisten ryhmien jäsenet tulisi esittää itsenään, ei ryhmänsä edustajana. Usein etnisiin vähemmistöihin kuuluvia pyydetään puhumaan uhreina, rasismin tai syrjinnän kohteina, tai heidän odotetaan kertovan tunteistaan ja kokemuksistaan maahanmuuttajina tai vähemmistöön kuuluvina. Etnisen erityisyyden sijaan vähemmistöihin kuuluvia tulisi pyytää esiintymään oman alansa tai ammattinsa pätevänä asiantuntijoina: lääkäreinä, tutkijoina, opettajina, taitelijoina tai kirjailijoina.

Maahanmuuttajille ja etnisiin vähemmistöihin kuuluville on siis annettava näkyvät kasvot. Julkisuudessa tämä onnistuu myös siten, että lisätään maahanmuuttajien ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien näkymistä kotimaisissa sarjoissa, uutistenlukijoina, toimittajina ja kuuluttajina.

Etnisiin ryhmiin kuuluvien naisten kuvauksissa huolestuttavaa on rasismien ja seksismien samanaikaisuus. Tummat naiset kuvataan usein julkisuudessa seksuaalisin stereotyyppien, sensuelleiksi ja tulisiksi. Tai sitten heidät esitetään oman kulttuurinsa uhreina, tahdottomina, hunutettuina ja silvottuina. Naisiin kohdistuva väkivalta on tuotava esille ja tuomittava, mutta on syytä muistaa, ettei kyseessä ole vain vähemmistöryhmien ongelma.

Myös kansallisten etnisten vähemmistöjen kulttuuri ja äidinkieli näkyvät ja kuuluvat mediassa valitettavan harvoin. Radiossa saamenkielisten ohjelmien ja uutisten tilanne on suhteellisen hyvä. Saamenkielisten tv-ohjelmien tilanne sen sijaan on Suomessa on Norjaan ja Ruotsiin verrattuna heikko. Yleisradio otti askeleen hyvään suuntaan liittymällä mukaan saamenkielisten uutisten Pohjoismaiseen yhteistyöhön, mutta valitettavasti saamenkielisten uutisten näkyminen - muuten kuin digiverkossa - rajoittuu Lapin pohjoisosiin. Kuitenkin yli puolet saamelaisista asuu saamelaiskuntien ulkopuolella.

Kyseessä ei ole vain tiedonvälitys saamelaisalueella, vaan saamenkieliset ohjelmat palvelisivat myös valtakielistä väestöä. Uutisten kautta valtäväestöllä on mahdollisuus saada tietoa saamelaisten asioista ja ongelmista. Suomessa saamenkielinen televisiotarjonta koostuu siis vain päivittäisestä uutislähetyksestä, ilman tekstitystä. Ruotsissa ja Norjassa on muun muassa säännölliset saamenkieliset lastenohjelmat. Norjan Yleisradio on ottanut tavoitteekseen kaksinkertaistaa viikoittaisten saamenkielisten lastenohjelmien määrä vuoteen 2005 mennessä.

Suuri puute on myös se, että romaninkieliset uutiset puuttuvat kokonaan televisiosta, ja radiosta niitä tulee vain kerran viikossa.

Tapaus Tatu Vanhanen

Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä julkaistiin 7.8.2004 neljän sivun haastattelu pääministeri Matti Vanhasen isästä, emeritusprofessori Tatu Vanhasesta. Artikkelin otsikoitu ”Professori Vanhasen uusi rotuoppi”.

Haastattelussa Vanhanen esitteli näkemyksiään kansojen älykkyyseroista. Samaisia näkemyksiä hän oli jo aiemmin tuonut julki muun muassa kirjassaan *IQ and the Wealth of Nations* (Richard Lynn & Tatu Vanhanen, 1992).

Haastattelu poiki keskustelua, mielipidekirjoituksia ja kolumneja. Pääministeri Vanhanen kieltäytyi väittelemästä aiheesta julkisesti isänsä kanssa, mutta antoi kuitenkin julkisen lausunnon, jonka mukaan "rasismille ei tule antaa kasvalustaa Suomessa".

Myös rasismitutkijat kävivät artikkelista sen julkaisun jälkeen vilkasta keskustelua. Mielipide-eroja löytyi, mutta yhteinen kritiikki kohdistui Helsingin Sanomia ja artikkelin kirjoittajaa kohtaan. Ongelmaksi nähtiin laatuvaatimusten ja journalistisen etiikan noudattamatta jättäminen.

Tutkijat eivät vaatineet pääministeriä tilille isänsä puheista. Osa heistä kuitenkin pettyi siihen, ettei Matti Vanhanen ottanut Kuukausiliitteen jutun jälkeen vahvempaa kantaa rasismiasioihin yleensä.

Vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalaisen mielestä Tatu Vanhasen puheet mustaihoisten alhaisesta älykkyudesta täyttivät rikoslaissa mainitut panettelun kriteerit. Vaikka kantaa oli vaikea ottaa, Puumalaisen tulkinnan puheet ylittivät kasanryhmää vastaan kiihottamisen rikoksen esitutkintakynnyksen.

Suomen kommunistisen puolueen puheenjohtaja Yrjö Hakanen vaati Helsingissä SKP:n poliittisen toimikunnan kokouksessa 10.8.2004 Matti Vanhasta ottamaan kantaa rotuoppeja vastaan. Hakasen mielestä "poliitikot eivät saa vaieta, kun professorin tieteelliseen arvovaltaan vedoten maamme suurimmassa lehdessä julistetaan rotuoppia, jonka mukaan mustaihoisten geeneistä johtuva vähäisempi älykkyys selittää muun muassa Afrikan maiden köyhyyden."

Hakasen mukaan pääministeri Matti Vanhanen ei ollut vastuussa isänsä sanoista, "mutta hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismin vastainen toimintaohjelma, kuten eurooppalaisten puolueiden rasisminvastainen julistuskin, velvoittavat häntä puuttumaan kannanottoihin, jotka levittävät ennakkoluuloja tai ihmisten erottelua rodun tai etnisen alkuperän perusteella", ja lisäsi, että "oma vastuunsa rotuun tai etniseen taustaan perustuvien ennakkoluulojen ehkäisemisessä on luonnollisesti myös valtamedialla."

Tutkija Juhani Kortteinen otti kantaa tapahtuneeseen Ihmisoikeusraportissa 3/2004 ilmestyneessä kolumnissaan. Hän oli samaa mieltä vähemmistövaltuutetun kanssa tutkintakynnyksen selkeästä ylittymisestä.

Kortteinen vaati asian viemistä valtakunnansyyttäjälle poliisiviranomaisten laiminlyötyä tutkintavelvollisuutensa.

Perusteena vaatimukselleen Kortteinen mainitsi YK:n tiedemiesryhmien julis-

taneen rotuoppien olevan vailla tieteellistä pohjaa. Hänen mukaansa Vanhasen haastattelusta kävi ilmi, ettei kyse ollut tieteellisestä keskustelusta tai tutkimustulosten raportoinnista, vaan rotuoppien ja rodulliseen ylemmyyteen perustuvien aatteiden levittämisestä.

Tatu Vanhasen opit täyttävät rikoslain kunnianloukkauksen tuntomerkit, Kortteinen muistutti. Kun väite vielä kohdistettiin etniseen ryhmään ja ihonväriin, täytyi myös RL 11:8§:ssä kielletty kansanryhmän panettelu tai solvaus.

Juhani Kortteisen mukaan pseudotieteellisten rotuoppien ei ole syytä antaa juurtua Suomeen, joten niiden levittämiseen tulisi puuttua, kuten YK:n rotusyrjintäsopimus edellyttää.

Tapaus eteni valtakunnansyyttäjälle, jonka virastoon saapui 17.8 nimetön kirjoitus, jossa pyydettiin valtakunnansyyttäjää ryhtymään toimenpiteisiin esitutkinnan toimittamiseksi ja syyteiden nostamiseksi mainitun lehtikirjoituksen johdosta.

Apulaisvaltakunnansyyttäjä otti harkittavakseen, oliko kirjoituksesta ilmenevässä asiassa toimitettava esitutkinta, ja antoi 30.9 päätöksen, jonka mukaan asiassa ei ole syytä epäillä esitutkintalain 2 §:n 1 momentin tarkoittamin tavoin kenenkään syyllistyneen rikokseen. Tämän vuoksi apulaisvaltakunnansyyttäjä päätti olla pyytämättä poliisia esitutkintalain 15 §:n 2 momentin nojalla toimitamaan asiassa esitutkintaa.

YK:n rotusyrjintäsopimus edellyttää rotuoppien levittämisen kriminalisointia, ja on jo useaan otteeseen todennut, ettei Suomi ole täyttänyt kriminalisointivelvoitettaan sopimuksen edellyttämällä tavalla. Vuonna 1993 antamassaan tulkintasuosituksessa XV YK:n rotusyrjintäsopimuksen 4 artiklan tulkinnasta, komitea totesi kaikenlaisen rodulliseen ylemmyyteen tai vihaan perustuvien ajatusten levittämisen kiellon olevan sopusoinnussa sananvapauden kanssa. Apulaisvaltakunnansyyttäjän päätöksessä ei ole mainittu mitään tästä auktoritatiivisesta tulkintakannanotosta.

Poliisin ylijohdo määräsi 11.8.2004 keskusrikospoliisin selvittämään, onko kirjoituksen johdosta käynnistettävä esitutkinta. 12.8.2004 KRP:sta tuli päätös esitutkinnan toimittamatta jättämisestä. Asiassa ei sen mukaan ollut esitutkintalain 2 §:n edellyttämällä tavalla syytä epäillä rikosta.

Keskusrikospoliisin päätöstä perusteltiin vetoamalla Suomen perustuslain 12 §:n, jossa jokaiselle on turvattu perusoikeutena sananvapaus, johon sisältyy oikeus muun muassa ilmaista ja julkistaa tietoja kenenkään ennakolta estämättä.

Rikoslain 11 luvun 8 §:n mukaan kiihottamisesta kansanryhmää vastaan on tuomittava se, joka yleisön keskuuteen levittää lausuntoja tai muita tiedonantoja, joissa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin kansallista, rodullista, etnistä tai uskonnollista ryhmää taikka niihin rinnastettavaa kansanryhmää.

Poliisin mukaan Helsingin Sanomien kuukausiliitteen artikkelista ei käynyt ilmi seikkoja, joiden perusteella olisi ollut syytä epäillä, että joku pyrkii kirjoituksessa osoittamaan halveksuntaa jotakin tiettyä kansanryhmää vastaan ja saamaan samanlaisen vaikutuksen aikaan myös toisissa.

Maahanmuuttajat YLEssä

Jonna Roosin tekemän ”Moninaisuus YLEn ohjelmatarjonnassa”-selvityksen¹³ mukaan YLEn suomenkielisillä televisiokanavilla näytettiin vuonna 2003 yhteensä 168 maahanmuuttajia tavalla tai toisella käsitellyttä ohjelmaa. Suomenkielisillä radiokanavilla ohjelmia kuultiin vain 57.

Selvityksen mukaan monessakaan maakuntaradiossa ei seurata maahanmuuttajien asioita, eikä raportoida heitä kiinnostavista tapahtumista. Tälle olisi tarvetta etenkin itäisessä Suomessa, jossa venäläistäuetaiset maahanmuuttajat ovat kasvava väestön osa. Yksi syy maakuntaradioissa lähetetyn maahanmuuttajien asioita käsittelevien ohjelmien vähäisyyteen saattaa olla se, että vuonna 2003 YLE:n maakuntaradioissa vain yhdellä toimittajalla oli maahanmuuttajatausta.

Vuoden 2003 aikana ruotsinkielisissä radiouutisissa käsiteltiin rasismia yhteensä kuudessa uutispätkässä, suomenkielisissä radiouutisissa rasismia ei käsitelty lainkaan. Selvityksessä todetaan myös, että ruotsinkielisten radiouutisten tapa käsitellä asioita oli maahanmuuttajia kohtaan empaattinen. Suomenkielisissä radiouutisissa maahanmuuttajat eivät itse päässeet lainkaan ääneen, vaan heidän puolestaan puhuivat viranomaiset.

¹³ Roos, J.: ”Moninaisuus YLEn ohjelmatarjonnassa. Maahanmuuttajia koskevat Yleisradion radio- ja tv-ohjelmistot vuonna 2003.” Helsinki: Yleisradio Oy, tutkimuksia 6/2004.

YLEn TV-uutisissa oli maahanmuuttajia koskevia uutisia vuoden 2003 aikana 45 kappaletta. Suurin osa niistä koski kantasuomalaisen koordinoimaa projektia tai valmistunutta tutkimusta. Näin maahanmuuttajista annettiin kuva ihmisinä, jotka eivät pärjää ilman projektista saatua tukea tai apua, ja jotka tarvitsevat asiantuntijan tuekseen. Maahanmuuttajien ja valtaväestön välistä vuoropuhelua uutisoinnissa esiintyi hyvin vähän.

YLEn asia- ja ajankohtaisohjelmissa maahanmuuttajia käsiteltiin yhteensä 44 kertaa. TV1:llä ohjelmatarjonta keskittyi kantasuomalaisen ja maahanmuuttajien väliseen suhteeseen, mutta rasismi ei ollut kantavana teemana yhdessäkään ohjelmassa. TV2:n ohjelmissa maahanmuuttajista annettiin monipuolisempi kuva, sillä yhteensä 17 ohjelmassa heidät esitettiin 26 erilaisessa roolissa. YLEn ykkös- ja kakkoskanavan välinen selkeä ero oli, että TV1:n ohjelmissa maahanmuuttajat esitettiin välimatkan päästä, asiapitoisesti ja ilman pyrkimystä välittää heidän tunteitaan, kun taas TV2:n ohjelmissa tarjottiin mahdollisuuksia empatian kokemukseen.

TV-NYTT:n ja FST:n asia- ja ajankohtaisohjelmissa oli vuoden 2003 aikana 15 maahanmuuttajia koskevaa juttua. FST:n ohjelmatarjonta huomioi poikkeuksellisella tavalla venäläistaustaiset maahanmuuttajat, sillä peräti neljä ohjelmaa seitsemästä käsitteli venäläistaustaisia maahanmuuttajia. TV-NYTT noudatti samaa linjaa kuin suomenkieliset uutiset siinä, ettei kummassakaan esiintynyt valtaväestön ja maahanmuuttajien vuoropuhelua.

Basaari on YLEn kulttuuriohjelmien tuottama viikoittainen monikulttuurinen ohjelma. Vuonna 2003 Basaarissa esitettiin yhteensä 38 ohjelmaa, jotka käsitelivät varsin laajasti maahanmuuttajien elämää ja ajatuksia uudessa kotimaassa. Basaarin vuoden 2003 ohjelmista vain viisi käsitteli maahanmuuttajien vaikeuksia ja ongelmia, vastaavasti maahanmuuttajien kulttuuria käsiteltiin 15 ohjelmassa, enemmän kuin missään muussa radio- tai tv-ohjelmassa.

Selvityksessä todettiin, että erityisen tärkeää Basaarin toiminnassa maahanmuuttajille oli se, että YLEn toimituksista ainoana se on järjestelmällisesti kouluttanut, tutoroinut ja antanut tekemisen mahdollisuuksia maahanmuuttajataustaisille henkilöille.

Rasismi internetissä

Internet on helppo ja yleinen väylä levittää rasistista ja muukalaisvihamielistä aineistoa. Yhdistyneiden kansakuntien rotusyrjinnän vastainen komitea (CERD) esitti Suomelle vuonna 2003 huolestuneisuutensa tästä kasvavasta ongelmasta ja suositteli ryhtymistä toimenpiteisiin rasistisen propagandan leviämisen torjumiseksi internetin välityksellä.

Internetissä levitettävän rasistisen aineiston sisältö vaihtelee isänmaallisuutta korostavista kirjoituksista kehotuksiin ryhtyä väkivaltaan erilaisia vähemmistöryhmiä kohtaan. Rasistiseen aineistoon puuttuminen on vaikeaa, sillä laittoman ja laillisen materiaalin välinen rajanveto on vaikeaa. Ongelmallista se on myös sen vuoksi, että materiaalia levittävän sivuston palvelin saattaa olla ulkomailla, eikä siihen pystytä Suomen lain nojalla puuttumaan.

Yhdysvalloissa painotetaan ensisijaisesti sananvapautta, Euroopan unionin jäsenmaissa painopiste on sanan- ja ilmaisunvapauden lisäksi myös muissa perusoikeuksissa, kuten loukkaamattomuuden suojassa, yksityisyyden suojassa ja henkilökohtaisen turvallisuuden kunnioituksessa.

Niinpä Yhdysvalloista levitetyn aineiston rajoittamiseksi ei ole olemassa minkäänlaisia keinoja, vaikka Suomen uudistetun sananvapauslainsäädännön mukaan aineistoon, joka on rangaistavaa esimerkiksi kiihottamisena kansanryhmää vastaan, voitaisiin puuttuakin. Laki oikeuttaa verkkoviestin tunnistamistietojen luovuttamisen viranomaisille, jos viestin toimittaminen yleisön saataville on todennäköisesti lainvastaista (17 §), ja verkkoviestin jakelun keskeyttämisen tuomioistuimen, tutkinnanjohtajan, syyttäjän tai asianomistajan hakemuksesta, jos viestin pitäminen yleisön saatavilla on ilmeisesti lainvastaista (18 §).

Rasistisen aineiston levittämisen lopettaminen edellyttää toimia myös kansainvälisellä tasolla. Euroopan unionin komissio on laatinut toimintasuunnitelman, jolla pyritään vaikuttamaan internetin käyttöön unionin jäsenmaissa.

Suomessa internetin rasistista aineistoa on tutkittu vähän. Tampereen yliopiston tutkija Anna-Maria Pekkinen on kartoittanut rasistista

aineistoa internetissä Suomen osalta. Hänen tutkimuksensa¹⁴ mukaan lievimmästä päästä ovat isänmaallisten puolueiden ja liittojen sivut, joissa ihannoidaan Suomea ja suomen kieltä ja kritisoidaan monikulttuurista yhteiskuntaa. Suomi - Isänmaa ja Suomen Kansan Sinivalkoiset puolueiden samoin kuin Suomen Sisu ry:n internetsivut kuuluvat tähän ryhmään.

Astetta pahempia ovat skinhead-ryhmien sivustot, esimerkiksi Veri & Kunnia -ryhmän sivut. Niillä on usein paljon väkivaltaista aineistoa ja toisinaan myös kannustuksia väkivaltaiseen toimintaan. Tyypillistä on, että skinheadin sivustoilla esitetään juutalaisten joukkomurhat 2. maailmansodan aikana kiistäviä näkemyksiä.

Pekkisen tutkimuksen aikaan ulkomaalaisvastaisuutta Suomessa edusti myös Huhtikuun ryhmä, joka oli kerännyt sivuilleen sellaisia suomalaisia julkisuuden henkilöitä ja poliitikkoja, jotka ovat toimineet heidän mukaansa väärin - esimerkiksi puolustaneet julkisesti ulkomaalaisia, adoptoineet lapsen ulkomailta tai menneet naimisiin ulkomaalaisen kanssa. Tätä kirjoitettaessa Huhtikuun ryhmä ylläpitää internetsivuja yhteistyössä Veri & Kunnia -ryhmän kanssa kansallissosialismi -nimikkeen alla. Vähemmistövaltuutettu on tehnyt KRP:lle tutkintapyyntöä molemmista sivustoista.

Kolmantena ryhmänä Pekkinen erottaa yksittäisten henkilöiden ylläpitämät rasistiset sivut. Esimerkki tällaisesta ovat Pekka Siitoimen persoonaan ja toimintaan liittyvät sivut.

Suomessa suurin osa internetin rasistisesta sisällöstä suuntautui tummaihoisiin ihmisiin. Kakkossijan jakoivat arabit ja muslimit sekä juutalaiset. Tyypillistä rasistisille internetsivuille oli, että mitä pahempaa ja väkivaltaisempaa materiaali oli, sitä paremmin ylläpitäjät peittivät jälkensä, ja sitä todennäköisemmin sivupalvelin oli Euroopan unionin rajojen ulkopuolella. Suomenkielisillä skinisivuilla toimitaan anonyymisti.

Poliisilehdessä ilmestyneessä artikkelissa¹⁵ kihlakunnansyyttäjä Mika Illman kertoo, että Suomessa on ollut vain yksi ennakkotapaus, jossa langetettiin tuomio rasistisen aineiston levittämisestä internetissä. Ran-

¹⁴ http://www.join.fi/seis/pdf/rasismi_internet.pdf.

¹⁵ Poliisilehti 4/2003.

gaistus, 80 päiväsakkoa, langetettiin Suomen Kansan Sinivalkoiset puolueen puheenjohtajalle Olavi Mäenpäälle Turun käräjäoikeudessa vuonna 2001. Mäenpää tuomittiin kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, koska hän oli julkaissut Kansallinen rintama yhdistyksen internetsivulla rasisen pilapiirroksen ja islamilaisia vastustaneen kirjoituksen. Siinä hän nimitti islaminuskaisia kurkunleikkaajiksi, ja sanoi näiden olevan lähes poikkeuksetta osapuolina kansallisissa ja kansainvälisissä selkkauksissa sekä alistavan ihmisiä väkivallalla.

Ylikomisario Pia Holm kertoi samaisessa artikkelissa poliisin tutkimiseen vuonna 2002 kolmea tapausta, joissa oli kyse internetissä tapahtuneesta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisemien tilastojen¹⁶ mukaan vuonna kyseisenä vuonna ei kuitenkaan tuomittu yhtään rangaistusta kyseisestä syystä. Kaiken kaikkiaan poliisin tutkimien tapausten alhainen määrä hämmästyttää. Ihmisoikeusliitto peräänkuuluttaakin poliisin puuttumiskynnyksen madaltamista internetissä levitettävään rasisen materiaaliin.

Suomen lainsäädännön mukaan palveluntarjoajan vastuu verkossa olevasta lainvastaisesta materiaalista on lähtökohtaisesti se, että puhtaasti teknisen roolin omaava välittäjä ei ole vastuussa verkon sisältämästä materiaalista. Ehtona on se, että välittäjän ei voida omalla tietoisella toiminnallaan katsoa myötävaikuttaneen materiaalin leviämiseen. Näin ollen operaattorin asiakkaat vastaavat aina itse levittämästään aineistosta. Sama pätee keskusteluryhmiin, joissa verkkoviestinlähettäjä vastaa itse lähettämänsä viestin sisällöstä. Palveluntarjoajan tulee kuitenkin poistaa laitton materiaali ylläpitämiltään sivuilta saadessaan siitä tiedon. Yleisöltä tulleet vihjeet ovatkin tärkeä apu laittoman materiaalin kitkemisessä internetistä.¹⁷

Rikoslaki ei ole ainoa lähestymistapa, vaan yhteisöllä on myös muita normistoja itsesääntelyä varten. Suomessa joukkotiedotusvälineiden sisällön itsesääntely eli toimijoiden omaehtoinen vastuunotto sisällöstä on vakiintunut käytäntö. Sillä tarkoitetaan elinkeinoelämän vapaaehtoista yhteistyötä haitallisen ja rikollisen toiminnan torjumiseksi.

¹⁶ <http://www.om.fi/optula/uploads/hd12ms.pdf>.

¹⁷ http://www.join.fi/seis/pdf/rasismi_internet.pdf.

seksi. Valvonta perustuu elinkeinoelämän toimijoiden tekemiin sopimuksiin ja normeihin ja valvojana toimivat elinkeinoelämän omat organisaatiot. Viranomaiset puuttuvat tilanteeseen vain rikollisissa tapauksissa.

Huomattavimmat suomalaiset internetpalvelujen tuottajat ja -tarjoajat ovat yhdessä laatineet internetin käyttäjien säännöstön¹⁸ eli Netikeitin, jossa lyhyesti esitetään internetin käytön pelisäännöt, kuten muun muassa kielto rasismista ja siihen yllyttämisestä.

¹⁸ <http://www.internetopas.com/netiketti/>.

Suomen maahanmuutto- ja vähemmistöpolitiikka

Linjaukset ja toimenpiteet

Suomen kulloisenkin hallituksen suhtautumista maahanmuuttajiin heijastaa sen harjoittama maahanmuuttopolitiikka. Vuonna 1997 hallitus hyväksyi periaatepäätöksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi, joka koskee paluumuuttajia, pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen hallitusohjelman mukaista maahanmuuttopoliittista ohjelmaa valmistellaan parhaillaan työministeriön asettamassa työryhmässä. Sen on määrä valmistella ehdotus esiteltäväksi ministeriryhmälle vuoden 2005 toukokuuhun mennessä.

Hallituksen vuonna 2004 antamassa tulevaisuusselonteossa on otettu maahanmuuttoon myönteinen kanta. Selontekoa esittäessään pääministeri Helsingin Sanomien¹⁹ mukaan tosin myönsi, että nykyinen asenneilmasto ei ehkä kestä nopeaa maahanmuuton lisäämistä.

Vähemmistöpoliittisia linjauksia ja toimia vähemmistöjen suojelemiseksi kuvaa Suomen joulukuussa 2004 toimittama, kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaa puiteyleissopimusta käsittelevä täytäntöönpanoraportti. Siinä vähemmistöjen oikeuksien kuvataan kuuluvan Suomen ihmisoikeuspolitiikan painopistealueisiin. Maan kerrotaan pyrkivän erityisesti edistämään moniperusteisen syrjinnän kohteeksi joutuvien henkilöiden, kuten vähemmistöihin kuuluvien naisten, oikeuksia. Vähemmistöjen aseman parantaminen edellyttää selonteon mukaan sitä, että nämä osallistuvat itseään koskevaan päätöksentekoon.

¹⁹ Helsingin Sanomat 19.11.2004.

Etnisten ja kielellisten vähemmistöjen kulttuuri- ja julkaisutoimintaan myönnetään vähemmistökulttuuriavustuksia. Keskeisiä toimijoita ovat maahanmuuttajat, kuten siirtolaiset, pakolaiset ja turvapaikanhakijat, sekä Suomen perinteiset kansalliset vähemmistöt, kuten romanit ja vanhavenäläiset.

Avustuksia voidaan myöntää taiteellisen toiminnan lisäksi esimerkiksi nuorisotoimintaan ja vähemmistökulttuuriryhmien oman identiteetin vaalimiseen

Opetusministeriö myöntää erillisestä määrärahasta valtionavustuksia vähemmistökulttuurien tukemiseen ja rasismiin vastaiseen työhön. Vuosittain valtion talousarviossa tähän tarkoitukseen on varattu 252 000 euroa.

Kulttuurin ja taiteen julkiset tukimuodot ovat kaikkien väestöön kuuluvien käytettävissä, etnisestä taustasta riippumatta, mutta Suomen kulttuurin ja taiteen palvelut sekä tukijärjestelmät on rakennettu yksikulttuurisuuden kaudella, suomalaisen pääväestön tarpeista ja lähtökohdista, joten maahanmuuttajataiteilijoilla ja vähemmistökulttuuriyhdistyksillä saattaa olla korkeampi kynnyks käyttää kyseisiä palveluita ja tukia kuin valtaväestöllä.

Vuonna 2004 opetusministeriö myönsi rasismiin vastaisen työn avustuksia pääasiassa yhdistysten rasismiin, muukalaisvihaan ja suvaitsemattomuuden vastaisiin sekä hyviä etnisiä suhteita edistäviin hankkeisiin.

Hankkeiden toteutusmuodot ovat vaihtelivat, avustuksia myönnettiin esimerkiksi tiedotukseen, kouluvierailuihin ja kerhotoimintaan, joiden tavoitteena oli poistaa toisiin kulttuureihin kohdistuvia ennakkoluuloja sekä varoittaa rasismiin ja muukalaisvihaan vaaroista. Avustuksista päätettäessä tärkeinä pidettiin hankkeita, joilla pyrittiin ohjaamaan nuoria pois erilaisista rasismia lietsovista ryhmistä.

Myös valtioneuvoston YK:n ihmisoikeuskomitealle maaliskuussa 2004 antamassa selonteossa syrjinnän vastaisen toiminnan tehostaminen todettiin tarpeelliseksi. Säännöllisesti toteutetuista tutkimuksista käy ilmi, miten syvässä suomalaisten ennakkoluulot vähemmistöjä ja Suomessa asuvia ulkomaalaisia kohtaan istuvat. Suvaitsevaisuuden edistämisen painotetaan vaativan aktiivisia viranomaistoimia, sen keskeiseksi

keinoiksi nähdään koulutus ja suvaitsevaisuuskasvatus. Myös viranomaisrakenteissa mahdollisesti piileviin, syrjintää tukeviin käytäntöihin tulisi selonteon mukaan kiinnittää huomioita.

Hallitus on todennut maahanmuuttopolitiikkansa keskeisenä tavoitteena olevan Suomessa pysyvästi asuvien maahanmuuttajien kotouttaminen siten, että samalla otetaan huomioon heidän oikeutensa säilyttää oma kielensä ja vaalia omaa kulttuuriaan. Erityisen tärkeänä pidetään sitä, etteivät vähemmistökulttuureihin kuuluvat syrjäydy tai sulaudu enemmistökulttuuriin.

Kotoutuminen katsotaan onnistuneeksi, kun maahanmuuttaja saavuttaa yhteiskunnassa muun väestön kanssa tasavertaisen aseman niin oikeuksissa kuin velvollisuuksissakin. Valtioneuvosto antoi vuonna 2002 selonteon²⁰ kotouttamislain toimeenpanosta. Siinä todettiin, että laki on koettu toimivaksi, ja sen katsotaan myös parantaneen maahanmuuttajien asemaa. Selontekoon sisältyneet kotouttamislain muutosehdotukset annettiin eduskunnalle vuonna 2004. Uuden selonteon kotouttamislain toimivuudesta hallitus antaa eduskunnalle viimeistään vuonna 2007.

Suomen kuntaliiton hallitus hyväksyi maahanmuuttopolitiittiset linjaukset²¹ kesäkuussa 2004. Niissä tarkastellaan maahanmuuton vaikutuksia kuntiin useasta eri näkökulmasta. Linjauksessa todetaan, että monia maahanmuuttajien kotoutumiseen, koulutukseen ja työllistymiseen liittyviä toimenpiteitä toteutetaan eri lähteistä rahoitettavilla projekteilla, ja tähdenetään tarvetta siirtää projekteista saadut hyvät kokemukset normaaliin toimintaan.

Kuntaliitto painottaa, että hyvien etnisten suhteiden edistämiseen, sekä rasismien ja syrjinnän ehkäisyyn, tulee panostaa avoimella ja oikealla tiedottamisella. Kantaväestölle on tiedotettava maahanmuuttajien tarvitsemista erityispalveluista ja niiden syistä. Linjauksessa katsotaan, että esimerkiksi pakolaisperheet saattavat tarvita tukihenkilöitä tai -perheitä sopeutuakseen suomalaiseen yhteisöön.

²⁰ Valtioneuvoston selonteko kotouttamislain toimeenpanosta, <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/16690.pdf>.

²¹ Suomen kuntaliiton maahanmuuttopolitiittiset linjaukset, <http://www.kunnat.net/binary.asp?path=1;29;66354;66366;69071;69072&field=FileAttachment&version=1>.

Valtaväestön ja vähemmistöjen yhteistyöhön on Kuntaliiton linjauksen mukaan panostettava nykyistä enemmän.

Liitto luettelee myös joukon muita kotoutumista edistäviä toimia: Syrjäytymisen ehkäisy edellyttää monipuolisia toimenpiteitä, jotka tulee hoitaa riittävän varhaisessa vaiheessa. Ennakkoluulot ja asenteet voivat aiheuttaa ongelmia maahanmuuttajien kutoutumisessa ja työllistymisessä, joten tietoa ja koulutusta monikulttuurisesta työyhteisöstä tulisi lisätä. Tärkeää tämä on etenkin siksi, ettei suurella osalla työnantajista vielä ole kokemusta maahanmuuttajista. Kasvavan monikulttuurisen asiakaskunnan katsotaan arvostavan ja tarvitsevan kieleen ja kulttuuri-taustaan liittyvää palveluosaamista.

Lisäksi kuntaliiton maahanmuuttopoliittisessa linjauksessa esitetään, että kulttuuritulkkitoimintaa voidaan hyödyntää maahanmuuttajien koulutuksessa, työyhteisöjen valmennuksessa sekä palvelutoiminnassa.

Pakolais- ja turvapaikkapolitiikka

YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan pakolainen on henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella, ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Esimerkiksi sota, luonnonkatastrofi tai köyhyys eivät ole YK:n määritelmän mukaisia pakolaisasemaan oikeuttavia syitä, mutta painetta määritelmän uudistamiseen on. Suomessa pakolaisiksi kutsutaan yleensä myös henkilöitä, jotka ovat saaneet jäädä maahan suojelun tarpeen vuoksi tai humanitaarisista syistä.

Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee turvaa vieraasta valtiosta. Suomesta turvapaikkaa hakeva voi hakea sitä heti rajalta tai pian maahantulon jälkeen.

Schengenin -sopimus vaikuttaa Suomen turvapaikka- ja pakolaispolitiikkaan. Kun viisumia myönnetään sopimusalueelle, vastuu päätöksestä kasvaa. Käytännössä tämä näkyy siinä, että viisumin myöntämisperusteet tiukkenevat. Etenkin sellaisen henkilön, joka tulee maasta, josta on lähtenyt paljon turvapaikanhakijoita, on vaikea saada viisumia.

Schengen -alueelle saapuminen on vaikeutunut etenkin lentoteitse, sillä kuljetusyhtiösanktio velvoittaa kuljetusyhtiön palauttamaan omalla kustannuksellaan laittomasti ilman viisumia maahan tulleen henkilön sekä maksamaan sakot. Kuljetusyhtiölle on näin annettu passintarkastusviranomaisille kuuluvia tehtäviä.

Kun maahanpääsy lentoteitse on vaikeaa, laitton maahantulo maa ja meriteitse lisääntyy. Kun turvaan pääsy vaikeutuu, aidosti suojaa tarvitsevat joutuvat turvautumaan salakuljetukseen. Pahimmillaan kuljetusolot voivat koitua maahan salaa kuljetettaville kohtalokkaiksi.

Suomi on yksi niistä kymmenestä valtiosta, joka ottaa vastaan kiintiöpakolaisia. Kiintiöpakolaisella tarkoitetaan ihmistä, jolle YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on myöntänyt pakolaisstatuksen. Vuoden 1995 alusta elokuun loppuun vuonna 2004 Suomeen oli saapunut 6183 kiintiöpakolaista. Samana aikana myönteisen turvapaikkapäätöksen sai 4420 ja perheenyhdistämisen kautta maahan saapui 2714 henkilöä.

Vuonna 2004 Suomesta haki turvapaikkaa yhteensä 3861 ihmistä. Ulkomaalaisviraston ilmoituksen mukaan turvapaikka myönnettiin 29 hakijalle, suojelutarpeen perusteella oleskeluluvan sai 206 ihmistä. Muiden syiden perusteella oleskelulupa myönnettiin 561 henkilölle. Hakemuksista raukesi 546, ja kielteinen päätös tehtiin 3422 kertaa.

Normaalissa menettelyssä kielteisen päätöksen sai 737 hakijaa ja nopeutetussa menettelyssä 2 684 hakijaa. Kielteisistä päätöksistä 47 prosenttia tehtiin niin sanotussa Dublin-menettelyssä. Näissä tapauksissa hakemuksen sisällöllinen tutkiminen kuuluu jollekin toiselle EU-maalle, jossa hakija on jo aiemmin hakenut turvapaikkaa.

Turvapaikkahakemusten keskimääräinen käsittelyaika vuonna 2004 oli 168 päivää.

Valtioneuvoston maaliskuussa 2004 YK:n ihmisoikeuskomitealle luovuttamassa selonteossa käsiteltiin muun muassa turvapaikkamenettelyä. Turvapaikkakysymykset ovatkin yksi keskeisimmistä ihmisoikeushaasteista paitsi Suomessa myös koko Euroopassa.

Suhteessa tullessiin hakemuksiin turvapaikka myönnetään Suomessa harvoin, mutta selonteossa vedottiin siihen, että turvapaikkamenettelyssä oleskelulupa myönnetään Suomessa useammin kuin monessa muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa.

Runsaasti kritisoitua, ulkomaalaislain mukaista kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelyä nopeutetussa menettelyssä perusteltiin toteamalla, että menettelyn käyttöönoton taustalla oli turvapaikkamenettelyn lisääntynyt väärinkäyttö maahanmuuton keinona. Nopeutetulla menettelyllä kerrottiin tavoiteltavan sitä, etteivät suojelun tarpeessa olevat henkilöt joudu odottamaan päätöstään kohtuuttoman kauan. Tärkeänä pidettiin sitä, ettei turvapaikkainstituutio houkuta sen tarkoitusta vastaamattomiin hakemuksiin, jotta järjestelmä voisi paremmin palvella todella suojelun tarpeessa olevia.

Nopeutetun menettelyn käyttöönotolle sanottiin olevan tosiasialliseen ja kansainväliseen käytäntöön ankkuroituneet perusteet. Menettelyn tiiviiden ja sen, ettei valituksella ole käännytyspäätöksen lykkäävää vaikutusta, todetaan olevan ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta haaste.

Vakavan oikeusturvaongelman luonnehtiminen ”haasteeksi” on valitettavan vähättelevää. Nopeutetussa menettelyssä turvapaikanhakijan oikeusturva on oikeudelliseen intressiin nähden riittämätön. Menettelyn voidaan myös katsoa olevan ristiriidassa Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa.

Vaikka turvapaikkahakemusten käsittelyaikoja tulisi lyhentää se ei saisi johtaa turvapaikanhakijan oikeusturvan vaarantumiseen. Käsittelyminen nopeutetussa menettelyssä on ongelmallista, sillä viranomaisille ei ole asetettu määräaikoja. Kun ulkomaalaisvirasto on tehnyt päätöksen ja turvapaikanhakija on saanut sen tiedoksi, hänet voidaan käännättää maasta kahdeksassa päivässä. Tuona aikana turvapaikanhakijan olisi koottava vastaanäyttöä, mahdollisesti hankittava tulkki, saatava aika lakimiehelle, jolla on aikaa perehtyä tapaukseen ja laatia valitus. Lisäksi tuomioistuimella pitäisi olla aikaa ratkaista maasta käännättämisen kieltämistä koskeva pyyntö. Henkilö voidaan siis tosiasiallisesti käännättää maasta, vaikka muutoksenhakuviranomainen eli hallinto-oikeus ei olisi ehtinyt ottaa kantaa käännätyksen täytäntöön panoon.

Oikeansuuntainen kompromissi olisi, että ulkomaalaisviraston lisäksi valitusviranomainen ottaisi aina kantaa käännätyspäätökseen. Kaavamaisesta 8 päivän aikarajasta käännätyksen täytäntöönpanolle tulisi luopua, jotta turvapaikanhakijalla olisi todellinen mahdollisuus

valittaa eli aikaa sekä laatia kunnollinen valitus että saada se asianmukaisesti käsitellyksi.

Myös muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten Suomea koskevissa suosituksissa turvapaikkakysymykset ovat saaneet runsaasti ja toistuvasti kielteistä huomiota. Huomautuksia on tehty erityisesti nopeutetusta turvapaikkamenettelystä. Viimeksi vuonna 2004 YK:n kansalais- ja poliittisten oikeuksien -komitea vaati Suomea takaamaan, että turvapaikkapäätöksistä tehdyillä valituksilla olisi lykkäävä vaikutus. Vuonna 2003 YK:n rotusyrjintäkomitea CERD puolestaan vaati turvapaikanhakijoiden oikeussuojakeinojen takaamista, ja kehotti Suomea ottamaan kansainvälisoikeudelliset veloitteensa huomioon.

Valtioneuvoston selonteon mukaan nopeutetun menettelyn yhteensovivuus kansainvälisten veloitteiden kanssa riippuu asiaan kuuluvien kansallisten säännösten käytännön soveltamisesta ja Suomen turvapaikkamenettely perustuu kaikkien hakemusten yksilölliselle käsittelylle.

Lapsen oikeuksien toteutumista turvapaikkamenettelyssä käsittelevässä selonteon osiossa todetaan, että alaikäisten turvapaikanhakijoiden tutkintaan kiinnitetään yhä enemmän huomiota. Voimassa olevasta ulkomaalaislaista voidaan kuitenkin todeta, ettei perheenyhdistämisessä, eikä muissakaan lasta koskevissa ratkaisuissa, lapsen etu aina käytännössä toteudu. Laki muun muassa sallii alaikäisten säilöönoton, eikä perheenyhdistämistä koskevissa tilanteissa alaikäisiä sisaruksia määrittellä perheenjäseniksi.

Turvapaikanhakijan maasta poistaminen on selonteon mukaan kriittinen hetki kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden toteutumisen kannalta. Tekstissä viitataan vuonna 2003 julkisuuteen tulleeseen tapaukseen, jossa turvapaikkaa hakeneen perheen karkotuksen yhteydessä käytettiin tahdonvastaista lääkintää.

Hallitus on parhaillaan laatimassa maahanmuuttopoliittista ohjelmaa, jonka yhdeksi tavoitteeksi ilmoitetaan Suomen pakolaissopitiikan kehittäminen ihmisoikeudet turvaavana järjestelmänä. Ohjelma on tarkoitus saada valmiiksi toukokuun 2005 loppuun mennessä.

Suomi on sitoutunut Geneven pakolaissopimuksen täysimääräiseen ja kokonaisvaltaiseen soveltamiseen. Sopimuksessa tarkoitettua vainon määrittelyssä käytetään vakiintuneesti mittapuuna kansainvälisiä ihmis-

oikeussopimuksia, myös naisten syrjinnän poistamista koskevaa yleissopimusta. Valitettavasti yleissopimusta ei kuitenkaan aina sovelleta käytännössä.

YK:n ihmisoikeussopimuksissa mainitaan muun muassa oikeus elämään, vapauteen, henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja aviopuolison valintaan sekä kidutuksen ja laittoman vapaudenriiston kieltäminen. Naiskauppa, sukupuolielinten leikkaus, raiskaukset sodankäynnin aseena, pakkoavioliitot, niin sanottu kunniaapatot ja kivittäminen ovat ihmisoikeusloukkauksia, jotka kohdistuvat ainoastaan tai pääosin tyttöihin ja naisiin. Naisilla tulisi olla oikeus saada pakolaisasema näiden tekijöiden uhatessa hänen terveyttään tai henkeään.

Euroopan unionin instituutioiden luodessa yhteisiä pakolais- ja turvapaikkamenettelyjä niillä olisi mahdollisuus ottaa huomioon naisten erityistarpeet turvapaikanhakijoina. Turvapaikkaprosessin eri vaiheissa toimivien tulisi saada koulutusta, jolla turvattaisiin heidän kykynsä ottaa nämä erityistarpeet huomioon toiminnassaan. Pakolaisista ja turvapaikanhakijoista, tehdyistä päätöksistä, palautuksista ja pidätyksistä tulisi pitää sukupuolisisidonnaisia tilastoja.

Maahanmuuttopoliittinen ilmapiiri

Yleisesti ottaen Suomen poliittinen ilmapiiri on etnistä tasa-arvoa edistävä ja etnisiä vähemmistöryhmiä kohtaan suvaitsevainen. Selkein osoitus tästä on, että useista muista Euroopan maista poiketen Suomessa ei ole menestynyt oikeistopopulistista, pakolais- ja ulkomaalaisvihamielisyydellä ratsastavaa poliittista liikettä.

Viimeisimmän Eurobarometri tutkimuksen²² mukaan suomalaisten asennoituminen maahanmuuttajiin ja etnisiin vähemmistöryhmiin on positiivisempi kuin Euroopan unionin kansalaisilla keskimäärin. Yhtenä positiivisia asenteita selittävänä tekijänä on pidetty sitä, että ulkomaalaista syntyperää olevien määrä on Suomessa edelleen suhteellisesti ja absoluuttisesti EU-maiden alhaisin — vaikka maahanmuuttajien suh-

²² Attitudes towards minority groups in the European union. A special analysis of the Eurobarometer 2000 Survey. 2001, EUMC.

teellinen määrä lisääntyi Suomessa nopeammin kuin yhdessäkään muussa läntisen Euroopan maassa 1990-luvulla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin olisi pelkästään myönteistä.

Vaikka maahanmuuton lisääntyminen on vastaanotettu myönteisenä merkinä niin kansainvälistymisestä kuin kulttuurillisesta rikkautestakin, ja maahanmuuttajat on nähty väestöllisenä ja taloudellisena resurssina, tutkimukset osoittavat, että kielteisiäkin asenteita on. Maahanmuuton on väitetty tuovan Suomeen vain lisää elätettäviä. On myös maalailtu uhkakuvia maahanmuuttajista ja kansainvälistymisestä. Suomalaisen kulttuurin on pelätty olevan vaarassa tai on varoiteltu järjestyneestä rikollisuudesta, huumeiden käytön lisääntymisestä ja aidsin leviämisestä.

Kaikki nykyiset eduskuntapuolueet ovat allekirjoittaneet Euroopan poliittisten puolueiden peruskirjan rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta. Peruskirjassa sitoudutaan Euroopan unionin jäsenvaltioiden allekirjoittamiin ja ratifioimiin kansainvälisiin ihmisoikeusasiakirjoihin, erityisesti Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimukseen kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamisesta.

Peruskirjassa tunnustetaan yksilöiden perusoikeudet vapaaseen ja esteettömään poliittiseen puheeseen ja keskusteluun, mutta samalla todetaan, että ne eivät ole ehdottomia, eivätkä ohita niin ikään yhtäläistä perusoikeutta tulla suojelluksi rotusyrjinnältä. Tämän vuoksi peruskirjan allekirjoittaneet puolueet sitoutuvat olemaan käyttämättä poliittisia vapauksia ennakkoluulojen hyväksikäyttämiseksi, aiheuttamiseksi tai herättämiseksi rodun, ihonvärin, etnisen alkuperän tai kansalaisuuden perusteella. Lisäksi todetaan etnisten vähemmistöryhmien edustuksen poliittisessa toiminnassa olevan erottamaton osa demokraattista prosessia, ja puolueiden tulisi pyrkiä ilmentämään yhteiskunnan etnistä kokonaisuutta.

Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa oli mukana ehdokkaita 18 eri puolueesta, joista kaiken kaikkiaan 14 oli allekirjoittanut peruskirjan rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta. Vuonna 1998 kaikki silloiset

eduskuntapuolueet allekirjoittivat sen. Vuonna 2002 Ihmisoikeusliiton aloitteesta myös muita puolueyhdistysrekisterissä olevia puolueita pyydettiin allekirjoittamaan peruskirja.

Eduskuntavaaleihin osallistuneista puolueista peruskirjaa eivät ole allekirjoittaneet Yhteisvastuu puolue, Köyhien Asialla, Suomi Nousee - Kansa Yhdistyy (SNKY) ja Suomen Kansan Sinivalkoiset. Näistä puolueista Yhteisvastuu puolue ja Köyhien Asialla puolueet perustettiin vasta Ihmisoikeusliiton järjestämän peruskirjan allekirjoituskampanjan jälkeen, joten heillä ei ollut mahdollisuutta allekirjoittaa sitä ennen eduskuntavaaleja. Lisäksi puoluekisterissä oleva Suomen Maaseudun Puolue oli yhdistysrekisterissä vain ns. paperitiikerinä.

SNKY ja Suomen kansan Sinivalkoiset yksiselitteisesti kieltäytyivät allekirjoittamasta peruskirjaa rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta. Kumpikin puolue esittääkin yleisohjelmassaan luonteeltaan maahanmuuttovastaisia kannanottoja, kuten väitteitä monikulttuurisen yhteiskunnan toimimattomuudesta ja Suomen turvaamisesta maahanmuuttotulvalta. Muiden puolueiden ohjelmissa ei esiinny selkeitä rasistisia kannanottoja. SNKY ja Suomen Kansan Sinivalkoiset keräsivät eduskuntavaaleissa yhteensä 0.3 prosenttia (7 219) kaikista annetuista äänistä, joten niiden kannatus on valtakunnallisesti varsin marginaalista. Puolueet olivat kuitenkin mukana myös vuoden 2004 Europarlamenttivaaleissa ja kunnallisvaaleissa – tosin SNKY osallistui niihin uudella nimellä Suomi - Isänmaa.

Peruskirjan rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta allekirjoittaneiden puolueiden osalta huolestuttavin ilmiö on Perussuomalaisten kansanedustajien esittämät maahanmuuttaja- ja pakolaisvastaiset näemykset. Heidän eduskunnassa pitämässään puheenvuoroissa on esiintynyt populistista kritiikkiä etenkin Geneven pakolaissopimuksen mukaista turvapaikkamenettelyä kohtaan, joka heidän mielestään on liian avokätinen turvapaikanhakijoita kohtaan. Huolestuttavaa on myös, että lähes kaikissa muissakin puolueissa on esiintynyt vastaavanlaista kritiikkiä turvapaikkamenettelyä kohtaan.

Maahanmuuttajavastaisuus vaaleissa 2004

Vuoden 2004 Europarlamenttivaaleihin osallistui ehdokkaita kaiken kaikkiaan 14 puolueesta. Kunnallisvaaleissa vastaava luku oli 19. Kunnallisvaaleissa oli mukana ehdokkaita myös muutamilta yhteislistoilta.

Selkeää ulkomaalaisvihamielistä politiikkaa näissä vaaleissa edustivat Suomi - Isänmaa ja Suomen Kansan Sinivalloiset puolueet. Europarlamenttivaaleissa ne keräsivät yhteensä 0.3 prosenttia (5 112) kaikista annetuista äänistä, eivätkä onnistuneet saamaan ehdokkaitaan läpi. Kunnallisvaaleissa niiden kannatus oli vaivaiset 0.2 prosenttia (3 510) kaikista annetuista äänistä, mutta Suomen Kansan Sinivalloiset onnistui säilyttämään kaksi edustajanpaikkaansa Turun kaupunginvaltuustossa.

Suomi - Isänmaa puolueen yleisohjelman²³ mukaan, Suomen harjoittama pakolaispolitiikka on johtanut epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen, jossa ulkomaalaisille annetaan suomalaisia helpommin mahdollisuus saada erilaisia sosiaalitukia, työllistyä ja ryhtyä yrittäjäksi kansalaisten maksamilla verorahoilla.

Tähän katsomaansa epäoikeudenmukaisuuteen Suomi - Isänmaa puolue haluaisi valtiollisessa toiminnassa puuttua ja saattaa oman maan kansalaisten asiat kuntoon ennen kuin Suomeen vastaanotettaisiin pakolaisia. Sillekin Suomi - Isänmaa puolue asettaisi tiukat ehdot: heidän mielestään pakolaisten vastaanottoa voidaan harkita vain, jos on olemassa humanitaarisia syitä heidän väliaikaiseksi sijoittamiseen Suomeen. Sijoituspaikaksi puolue ehdottaa Ahvenanmaata. Muilta osin Suomi - Isänmaa puolueen yleisohjelma ei määrittele erityisiä toimia Suomessa asuvia etnisiä vähemmistöryhmiä kohtaan, mutta siitä huokuva nationalistinen uho ei viittaa monikulttuurisuutta tukevaan yhteiskuntapolitiikkaan.

Lähes identtinen Suomi - Isänmaa puolueen yleisohjelman lähtökohtien kanssa on Suomen Kansan Sinivalloiset puolueen vastaava.²⁴ Myös heidän näkemyksensä on, että nyky-yhteiskunnassa suomalaisten oikeuksia poljetaan verrattuna pakolaisten ja maahanmuuttajien saa-

²³ <http://www.netti.fi/~iory/valtiojatalouspolit.htm>.

²⁴ <http://www.kolumbus.fi/sinivalloiset/>.

miin etuuksiin. Suomen Kansan Sinivalloiset puolueen yleisohjelmassa todetaan, että puolue on perustettu nimenomaan tämän yhteiskunnallisen ilmiön torjumiseksi. Puolueen poliittinen päämäärä on ”Suomen kansallisen olemassaolon turvaaminen muukalaistulvalta ja yhteiskunnalliselta rappiolta”. Yleisohjelmassa ei tarkemmin määritellä, millaista politiikkaa puolue valtiollisessa toiminnassa toteuttaisi etnisten vähemmistöryhmien suhteen. Tosin siinä korostuu näkemys, jonka mukaan monikulttuurisessa yhteiskunnassa kansalaiset eivät voi toimia kokonaisuuden hyväksi, koska siinä ei voi vallita kaikkia yhdistävä nationalistinen kansallishenki.

Somalimaasta kotoisin olevan kaupunginvaltuutetun Roda Hassanin mukaan Suomen Kansan Sinivalloiset puolueen valtuutetut ovat järjestelmällisesti käyttäytyneet rasisesti häntä kohtaan Turun kaupunginvaltuuston kokouksissa. *Vihreä Lanka* -lehden²⁵ haastattelussa hän mainitsi eräänä esimerkkinä sen, että Sinivalloiset puolueen valtuutettu on sanonut hänelle ”suoraan päin näköä, että mene takaisin Mogadishuun.” Lisäksi Roda Hassan kuvasi, kuinka Sinivalloiset puolue ”ottaa joka kokouksessa puheeksi sen, kuinka maahanmuuttajat eivät muka tee työtä ja salakuljettavat huumeita.” Kaupunginvaltuuston kokouksissa esiintyvän rasismien takia Roda Hassan sanoikin harkinneensa pitkään asettua uudelleen ehdolle vuoden 2004 kunnallisvaaleissa. Hänet valittiin toiselle valtuustokaudelle.

Puolueen perustamislainsäädännössä ei rajata etnistä syrjintää riittävästi puolueen toiminnan ulkopuolelle. Voidaankin kysyä, miksi lainsäädännössä ei edellytetä, että puolueen tulee yleisohjelmassaan sanoutua irti rikoslain määrittelyn mukaisesta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Samoin voitaisiin edellyttää, että perustettava puolue sitoutuu esimerkiksi Euroopan poliittisten puolueiden peruskirjaan rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta.

Poliittisen ilmapiiirin suvaitsevaisuudesta ja rikollisen poliittisen toiminnan puuttumisesta huolimatta lakiuudistus olisi tarpeellinen siltä varalta, että tulevaisuudessa syntyy vakavasti otettava oikeistopopulistista poliittista liikehdintää. Oikeutta vapaaseen ja esteettömään poliiti-

²⁵ *Vihreä Lanka*, 5.11.2004.

tiseen puheeseen ja keskusteluun ei voida pitää ehdottomina siten, että niiden sallittaisiin ohittavan kansalaisten niin ikään yhtäläisen perusoikeuden tulla suojelluksi etniseltä syrjinnältä. Puolueen perustamislainsäädännön muuttaminen olisi osoitus Suomen ehdottomasta sitoutumisesta etnisesti tasa-arvoisen ja syrjinnästä vapaan yhteiskunnan rakentamiseen.

Maahanmuuttaja- ja vähemmistötaustaiset ehdokkaat vaaleissa

Suomessa jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on ääni- ja ehdokkuusoikeus valtiollisissa vaaleissa. Kunnallisvaaleissa äänioikeutettu on Suomen ja muun Euroopan unionin jäsenvaltion kansalainen sekä Islannin ja Norjan kansalainen, joka viimeistään vaalipäivänä täyttää 18 vuotta ja jonka kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta kyseinen kunta on 51. päivänä ennen vaalipäivää. Äänioikeus on myös muun kuin edellä mainitun valtion kansalaisella, joka viimeistään vaalipäivänä täyttää 18 vuotta, ja jonka kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta kyseinen kunta on 51. päivänä ennen vaalipäivää. Tällöin edellytyksenä on, että henkilöllä on ollut kotikunta Suomessa yhtäjaksoisesti vähintään kahden vuoden ajan.

Suomessa toimitettavissa europarlamenttivaaleissa äänioikeutettu on asuinpaikkaan katsomatta jokainen Suomen kansalainen, joka viimeistään vaalipäivänä täyttää 18 vuotta ja jokainen muun Euroopan unionin jäsenvaltion kansalainen, joka viimeistään vaalipäivänä täyttää 18 vuotta ja jolla on kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta Suomessa 51. päivänä ennen vaalipäivää. Ehtona on, ettei henkilö ole menettänyt äänioikeuttaan siinä unionin jäsenvaltiossa, jonka kansalainen hän on. Äänioikeus edellyttää, että henkilö ilmoittautuu äänioikeusrekisteriin Suomessa. Ilmoittautuminen on tehtävä viimeistään 80. päivänä ennen vaalipäivää maistraatille, ja se tehdään Väestörekisterikeskuksen lomakkeella. Äänioikeutettu saa samoissa europarlamenttivaaleissa äänestää vain yhdessä EU:n jäsenvaltiossa: joko kotivaltiossaan tai siinä valtiossa, jossa asuu.

Peruskirjassa rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta todetaan etnisten vähemmistöryhmien edustettuna olon kuuluvan erottamattomana osana demokraattiseen prosessiin. Samoin todetaan, että puolueiden tulisi ilmentää yhteiskunnan etnistä kokonaisrakennetta. Maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen edustusta poliittisessa päätöksentekoprosessissa seuraamalla voidaan selvittää heidän vaikutusmahdollisuuksiaan ja kotoutumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

Käytännössä seuranta on vaikeaa, koska tietosuojalainsäädännössä²⁶ kielletään sellaisten arkaluontoisten henkilötietojen tallentaminen, jotka on tarkoitettu kuvaamaan etnistä alkuperää. Toinen käytännön ongelma maahanmuuttajataustaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien kansalaisten erittelyssä on, että ei ole olemassa yksiselitteistä ratkaisua ns. 'kuka itse asiassa on ja kuinka kauan maahanmuuttaja'-dilemmaan.

Tilastokeskus on kartoittanut maahanmuuttajien osuutta kunnallisvaaleissa ensimmäistä kertaa vasta vuonna 2004. Tässä yhteydessä maahanmuuttajataustaiseksi on luokiteltu henkilö, joka on joko ulkomaankansalainen tai syntynyt ulkomailla, mutta saanut Suomen kansalaisuuden, tai henkilöä, jonka äidinkieli on jokin muu kuin suomi tai ruotsi.

Tilastokeskus on kartoittanut maahanmuuttajien osuutta kunnallisvaaleissa ensimmäistä kertaa vasta vuonna 2004. Maahanmuuttajataustaisia ehdokkaita Europarlamenttivaaleissa oli vain kaksi naista, joista kumpikaan ei tullut valituksi. Romani- tai saamelaisehdokkaita Europarlamenttivaaleissa ei ollut lainkaan. Ruotsia äidinkielenään puhuvia ehdokkaita oli Ruotsalaisen kansanpuolueen listalla 20. Ruotsinkielisiä oli myös monen muun puolueen ehdokkaana. Yksi RKP:n miesehdokkaista valittiin Euroopan parlamenttiin.

Kunnanvaltuustoissa maahanmuuttajat ja eri etniset vähemmistöryhmät ovat aliedustettuja. Yhteensä he muodostavat noin 2 prosenttia Suomen väestöstä, mutta valtuustopaikkoja heillä on laskentatavasta riippuen vain 0,1 - 0,6 prosenttia. Ulkomaankansalaisia valtuutetuista on noin 0,1 prosenttia ja ulkomailla syntyneitä Suomen kansalaisuuden saaneita noin 0,6 prosenttia. Muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien määrä valtuustoissa on noin 0,3 prosenttia.

²⁶ Henkilötietolaki 11 § 523/1999.

Maahanmuuttajien poliittinen aktiivisuus näyttäisi kuitenkin olevan kasvussa, sillä vuoden 2004 kunnallisvaaleissa maahanmuuttajataustaisia oli ehdolla enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Maahanmuuttajataustaisia ehdokkaita oli SDP:llä 50, kristillisdemokraateilla 44, vihreillä 39, kokoomuksella 36, keskustalla 32, Vasemmistoliitolla 27 ja RKP:llä 12.

Vuoden 2004 kunnallisvaaleissa jaettiin noin 12 000 valtuustopaikkaa. Ehdokkaina olleista 243 ulkomaan kansalaisesta valtuustoihin pääsi 12, eli noin 5 prosenttia. Ulkomailla syntyneitä, mutta Suomen kansalaisuuden saaneita oli ehdolla 630. Heistä läpi meni 82, eli noin 13 prosenttia. Valtaväestön ehdokkaista valituiksi tuli noin 30 prosenttia. Äidinkielenään jotakin muuta kuin suomea tai ruotsia puhui vuonna 2004 kunnanvaltuustoihin valituista kaiken kaikkiaan 35 henkilöä.²⁷

Eduskuntapuolueiden maahanmuuttopolitiikka

Suomi eroaa muista läntisen Euroopan maista paitsi ulkomaalaisten määrän, myös sen suhteen, että maahanmuuton syyt ovat olleet pääosin muita kuin taloudellisia. Suomella ei itse asiassa ole juurikaan kokemusta toisen maailmansodan jälkeisestä työperäisestä maahanmuutosta. Tuolloin Keski- ja Pohjois-Euroopan maat värväsivät tehtaisiinsa ja rakennuksille miljoonia maahanmuuttajia erityisesti eteläisestä Euroopasta ja muista Välimeren maista.

Suomi liittyi maahanmuuttajia vastaanottavien maiden joukkoon vasta 1980-luvulla kansainvälisen muuttoliikkeen toisessa aallossa, kun työperusteinen maahanmuutto muuttui pakolaisten ja muiden humanitaarisista syistä muuttaneiden vastaanotoksi. Maahanmuuttajien vastaanotto onkin Suomessa ollut alun alkaen hyvän tahdon ja moraalin kysymys, josta ollaan keskusteltu voittopuoleisesti velvollisuuseettisin äänenpainoin.

Seurauksena suurten ikäluokkien asteittaisesta eläkkeelle siirtymisestä Suomeen on ennustettu työvoimavajetta jo kuluvan vuosikymme-

²⁷ <http://www.yle.fi/uutiset/kuntavaalit/oikea/id1631.html>.

nen jälkipuoliskolla. Viime vuosina Suomessa onkin puhuttu aktiivisesta maahanmuuttopolitiikasta eli julkisen vallan aktiivisista toimista ulkomaisen työvoiman saamiseksi. Toteutuessaan se merkitsisi Suomen oloissa poliittista suunnanmuutosta: maahanmuuttopolitiikan ja työvoimapolitiikan erillisyydestä luopumista.

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen (24.6.2003 -) ohjelman²⁸ mukaan hallitus varautuu maahanmuuttopolitiikan ja kotouttamistoimien kehittämiseen. Näiden toimenpiteiden pontimena pidetään Suomen väestökehitystä, jonka hallitus katsoo johtavan jo kuluvan vuosikymmenen aikana työvoiman ja valtion tulovirran pienenemiseen.

Hallitusohjelmassa todetaan hallituksen edistävän työperusteista maahanmuuttopolitiikkaa, mutta myös harjoittavan vastuullista maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa, jossa Suomessa oleskeleville taataan heidän ihmis- ja perusoikeutensa turvaavat olosuhteet. Hallitusohjelmassa luvataan laatia maahanmuuttopoliittinen ohjelma ja selvittää yhdessä työmarkkinajärjestöjen kanssa, millä tavoin ulkomaista työvoimaa hakevat työnantajat voivat osallistua maahanmuuttajakoulutuksen kustannuksiin.

Pääministeri Matti Vanhasen julkisuudessa esittämä hallitusohjelman mukainen näkemys Suomen maahanmuuttopolitiikasta on hänen 15. lokakuuta 2004 Turun Sanomissa ilmestynyt kolumninsa. Siinä hän painottaa Suomen tarvetta aktiiviseen maahanmuuttopolitiikkaan, mutta muistaa myös mainita, että osa Suomeen suuntautuvasta maahanmuutosta on globaaliin vastuuseemme kuuluvaa pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa. Hän muistuttaa myös, että aktiivinen maahanmuutto edellyttää panostusta kielen ja kulttuurin opetukseen, sekä mukana muuttavien perheenjäsenien kotouttamiseen, jonka hyödyt näkyvät vähitellen ja vasta pidemmällä tähtäimellä. Erityisenä ongelmana Suomen maahanmuuttopolitiikassa pääministeri Matti Vanhanen pitää sitä, että vain 10 prosenttia Suomessa opiskelevista ulkomaalaisista jää valmistuttuaan maahan. Syynä asiantilaan hän pitää nykyistä lainsäädäntöämme, joka tekee maahanmuuttamisen mahdolli-

²⁸ Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma löytyy valtioneuvoston internet-sivuilta osoitteesta <http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=696&k=fi>.

simman vaikeaksi, ja peräänkuuluttaa lainsäädännöllisten rajoitteiden poistamista.

Suomen aiemmissa maahanmuuttopoliittisissa asiakirjoissa ilmaistut tavoitteet ovat olleet luonteeltaan selkeän pluralistisia. Pluralismi edellyttää, että etniset ja kulttuuriset erot tunnistetaan ja tunnustetaan integroitumisen välttämättömiksi edellytyksiksi. Moniarvoiset tavoitteet liittyvät tasa-arvoisiin mahdollisuuksiin ja kulttuurisen erilaisuuden hyväksymiseen. Ihmisoikeusliitto peräänkuuluttaa samaisen linjan jatkumista myös pääministeri Matti Vanhasen uudessa maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa.

Ihmisoikeusliitto pitää työelämään osallistumista keskeisenä väylänä maahanmuuttajien onnistuneelle kotoutumiselle suomalaisen yhteiskuntaan, ja kannustaa työmarkkinoille sijoittumiseen liittyvien näkökohtien ottamista huomioon maahanmuuton yhteydessä. Liitto haluaa kuitenkin muistuttaa, että turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten vastaanotolla on ensisijaisesti humanitaarinen funktio, eivätkä työvoimapolitiittiset syyt saa olla ensisijaisia vastaanottopäätöksiä tehdessä.

Uudessa maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa tulisi ottaa huomioon kotouttamislakiin sen voimassaoloaikana tehdyt muutosehdotukset. Työmarkkinoiden ulkopuolelle jäävien, kuten naisten, nuorten ja vanhuksien kotoutumismahdollisuuksia tulisi parantaa. Oikeuden yksilölliseen kotoutumissuunnitelmaan pitäisi koskea myös heitä, eikä pelkästään työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi rekisteröityneitä maahanmuuttajia.

Puolueiden yleisohjelmat ovat yleisluontoisia ja niiden perusteella on mahdoton vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä niiden maahanmuuttopolitiikasta. Näin ollen myös puolueiden edustaman maahanmuuttopolitiikan keskinäinen vertailu on kyseenalaista. Nykyisten oppositiopuolueiden yleisohjelmissaan esittämät näkemykset ovat pääpiirteissään samanlaiset kuin hallituspuolueilla. Kaikki oppositiopuolueet ovat ehdottomasti sitoutuneet ihmis- ja perusoikeuksiin sekä yksilöiden väliseen tasa-arvoon, ja Perussuomalaisia lukuun ottamatta kaikki oppositiopuolueet korostavat yleisohjelmassaan Suomen velvollisuutta kantaa vastuunsa kansainvälisistä kriiseistä ja pakolaisuudesta.

Oppositiopuolueista Vihreän liiton, Kristillisdemokraattien ja Vasemmistoliiton²⁹ ohjelmissa painotetaan suvaitsevaisuutta ja rasisminvastaisuutta. Vihreä liitto³⁰ korostaa lisäksi työperäisen maahanmuuton tärkeyttä Suomelle, sekä ilmaisee kannatusta Euroopan unionin yhtenäisen pakolaispolitiikan toteutumiselle. Vihreän liiton mielestä tavoitteena tulisi olla, että kaikki jäsenvaltiot kantaisivat solidaarisesti vastuunsa pakolaispolitiikasta ja noudattaisivat täysimääräisesti YK:n pakolaisjärjestön kriteerejä pakolaisaseman määrittelyssä. Kristillisdemokraattien yleisohjelmassa³¹ mainitaan, että Suomen tulee taata yhdenvertainen asema ja mahdollisuudet eri kulttuurien ja kansallisuuksien edustajille maassamme. Kristillisdemokraatit myös toteavat sitoutuvansa Suomen ratifioimiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.

²⁹ <http://www.vasemmistoliitto.fi/fi/ohjelmat/puolueohjelma.html>.

³⁰ <http://www.vihrealliitto.fi/lennakit/mamut.shtml>.

³¹ <http://www.kristillisdemokraatit.fi/kd/frame.php>.

Maahanmuuttajana Suomessa

Maahanmuuttajien kokema rasismi ja syrjintä

Rasismien ja etnisen syrjinnän - esimerkiksi uhkailun tai väkivallan - kohteeksi arvioidaan vuosittain joutuvan tuhansien ulkomaalaisten tai etnisiin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten. Tärkeä näkökulma rasismiin avautuu uhrien kokemuksia tutkimalla. Uhritutkimuksissa on haastateltu todennäköisiä rasismien ja etnisen syrjinnän kohteeksi joutuneita tai joutuvia henkilöitä. Tuloksista käy ilmi, että väkivallan uhrit pyrkivät vähättelemään tilannetta, tai jopa kieltämään ja torjumaan tapahtuneen.

Joidenkin arvioiden mukaan lähes kolme neljästä rasisen rikoksen uhrista ja vieläkin useampi syrjintää kokeneista maahanmuuttajista jättää rikosilmoituksen tekemättä. Useimmiten uhrit eivät ilmoita rikosta viranomaisille, koska he pitävät tapahtunutta rikosta liian vähäpätöisenä tai epäilevät, ettei ilmoittaminen johtaisi mihinkään toimenpiteisiin. Maahanmuuttajien mielestä viranomaiset – myös maahanmuuttoviranomaiset – syrjivät heitä.

Rasismi ja syrjintä Suomessa -tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajat kertoivat tulevansa melko usein kohdelluksi rasisesti tai syrjivästi. Puolet työtä hakeneista maahanmuuttajista oli kokenut, ettei ollut saanut työtä ulkomaalaistaustansa vuoksi. Lähes puolet oli tullut loukatuksi ja kiusatuksi kadulla ja liikennevälineissä. Neljäsosaa oli syrjitty asunnon osto- tai vuokraustilanteessa.

Mitä enemmän henkilö tai ryhmä erottuu valtaväestöstä, sitä todennäköisempää on, että hän tai he joutuvat rasismien tai etnisen syrjinnän kohteeksi. Suurin riski Suomessa kohdistuu somalialaisiin ja arabeihin.

Poliisi kirjaa rasistiset rikokset, mutta osa jää tilastoimatta, koska teon tosiasiallinen motiivi jää huomioimatta.

Rasismien ja etnisen syrjinnän kohteeksi joutuminen on uhrille henkilökohtainen loukkaus, johon liittyy paljon tunteita, myös häpeää ja syyllisyyttä. Väkivallan kohteeksi joutuminen on ylipäänsä henkisesti hyvin vaikea kokemus. Kun siihen liittyy henkilön ominaisuuksiin ja identiteettiin kohdistuvaa satuttamista ja vähättelyä, seurauksista on tavallistakin vaikeampi päästä yli.

Väkivallan uhrin todennäköisyys masentua ja ahdistua lisääntyy ja minäkuvan ja itsetunnon kehittyminen ja ylläpitäminen vaarantuvat. Käytännössä uhri voi alkaa karttaa esimerkiksi ulkona liikkumista ja näin rajoittaa sosiaalista kanssakäymistään. Maahanmuuttajien kohdalla se tarkoittaa myös kotoutumisen ja tasavertaisena kansalaisena toimimisen vaarantumista. Rasismien torjunnassa keskeistä on siihen puuttuminen. Uhrin on tärkeä havaita, että rasismi ei ole yhteiskunnallisesti hyväksyttävä ilmiö. Vaikeneminen viestii hiljaista hyväksyntää.

Maahanmuuttajat koulussa ja koulutuksessa

Opetushallituksen laatimassa vuodesta 2004 alkaen voimassa olleessa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa³² edellytetään, että perusopetuksen arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen.

Perusopetuksen tulee edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista. Opetuksen ensisijaisena perustana tulee olla suomalainen kulttuuri, mutta siinä tulee myös huomioida kansalliset ja paikalliset erityispiirteet sekä kansalliskielet, kaksi kansankirkkoa, saamelaiset alkuperäiskansana ja kansalliset vähemmistöt.

Maahanmuuttajien myötä tapahtuva suomalaisen kulttuurin monipuolistuminen tulee myös ottaa huomioon opetuksessa. Tavoitteena on

³² <http://www.oph.fi/info/ops/>.

tukea maahanmuuttajaoppilaiden oman kulttuuri-identiteetin rakentumista sekä heidän osallisuuttaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja globalisoituvassa maailmassa. Eri kulttuurien huomioon ottamisella opetuksessa pyritään myös edistämään suvaitsevaisuutta ja kulttuurien välistä ymmärtämystä.

Suomen perustuslaki takaa jokaiselle uskonnon ja omantunnon vapauden, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.³³

Suomen väestöstä 84,2 prosenttia kuuluu evankelisluterilaiseen kirkkoon, 1,1 prosenttia ortodoksiseen kirkkokuntaan ja 1,2 prosenttia muihin uskontokuntiin. Uskontokuntiin kuulumattomia on 13,5 prosenttia.³⁴ Peruskouluissa ja lukioissa eri oppiaineiden opetuksen tulee olla poliittisesti sitoutumatonta ja uskonnollisesti tunnustuksetonta, mutta niissä järjestetään eri uskontokuntien mukaista tunnustuksellista uskonnonopetusta tai vaihtoehtoisesti elämäkatsomuksen opetusta.

Osallistumisesta uskonnonopetukseen säädetään perusopetuslain ja lukiolain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskeissa säännöksissä. Perusopetuslain 13 §:n mukaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla oppilaalla, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan huoltajan pyynnöstä elämäkatsomustietoa.

Aikaisemmassa perusopetuslaissa johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva oppilas ei voinut osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen. Tätä pidettiin epäkohtana, koska oppilaalle ei järjestetty oman uskontokuntansa opetusta silloin, kun opetuksen järjestämisvelvoitteen edellytykseksi säädetty kolmen oppilaan raja ei täytynyt. Näin ollen oppilas vapautettiin kaikesta katsomusopetuksesta.

Lukiolain 9 §:ään tehtiin vastaavat muutokset kuin edellä mainittuun perusopetuslain 13 §:ään. Lukiossa päätösvaltaa uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen liittyvissä asioissa käyttää huoltajan sijasta opiskelija. Tämä vastaa koulutuslainsäädännön yleistä lähtökohtaa, jonka mukaan lukiossa opiskelija itse päättää opintojaan koskevista asioista.

³³ Perustuslaki 11 § 731/1999.

³⁴ Tilastokeskus, väestötilastot 2003.

Vuonna 2003 Suomen peruskouluissa oli 14 300 oppilasta, jotka olivat joko ulkomaalaisia tai vieraskielisiä, eli puhuivat äidinkielenään jotakin muuta kuin suomea, ruotsia, saamea tai romania. Lukioissa näitä oppilaita oli 1 850, ammatillisessa peruskoulutuksessa 4 100, korkeakouluissa 3 700, ja ammattikorkeakouluissa 2 600.

Äidinkielen opetusta peruskouluissa ja lukioissa järjestettiin kaiken kaikkiaan 52 eri kielellä. Maahanmuuttajaoppilaiden äidinkielen opetus järjestetään erillisen valtionavustuksen turvin, jota myönnetään kahden tuntiin viikossa jokaista ryhmää kohden, jos koulussa on lukukauden alussa vähintään neljä oppilasta. Kunnat voivat myös saada erillistä maahanmuuttajaoppilaiden omalla äidinkielellä järjestettävään tukiopetukseen tarkoitettua valtionavustusta. Kunnilla ei ole lainsäädännön mukaan velvollisuutta järjestää maahanmuuttajaoppilaille oman äidinkielen opetusta, mutta vakiintuneeksi käytännöksi on onneksi muodostunut, että sitä järjestetään resurssien puitteissa.

Perusopetuslaki mahdollistaa opetuksen antamisen pääosin tai kokonaan myös maahanmuuttajien äidinkielellä. Omakielistä tai kaksikielistä opetusta on järjestetty muun muassa Espoossa, Helsingissä, Kuopiossa ja Vantaalla. Opetuskielinä ovat olleet arabia, somali, venäjä, vietnam ja viro.

Opetushallitus teki opetusministeriön toimeksiannosta syksyllä 2003 ensimmäisen valtakunnallisen selvityksen³⁵ maahanmuuttajaoppilaiden perusopetuksesta ja valmistavasta opetuksesta. Valmistavan opetuksen tavoitteena on tarjota maahanmuuttajaoppilaille kielelliset - ja kulttuurilliset valmiudet seurata ja selviytyä perusopetuksesta. Suomen kielen lisäksi opetettavia aineita ovat muun muassa matematiikka, biologia ja maantieto, Suomen historia, musiikki ja liikunta sekä käsityö ja kuvataito.

Maahanmuuttajia perusopetukseen valmistavaa opetusta järjestettiin lähinnä Etelä- ja Länsi-Suomen suurimmissa kaupungeissa sekä kunnissa, joissa on turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskus. Eniten aikaa perusopetukseen valmistavassa opetuksessa käytettiin suomen tai

³⁵ Opetushallitus (2004), "Maahanmuuttajaoppilaiden perusopetukseen valmistava opetus ja perusopetus syyslukukaudella 2003.", <http://www.edu.fi/julkaisut/maahanmuuttajaopetusraportti.pdf>.

ruotsin kielen opettamiseen ja vähiten oppilaiden oman äidinkielen opettamiseen.

Maahanmuuttajaoppilaiden integrointi perusopetukseen pyritään järjestämään heti kun oppilaan kielelliset ja sosiaaliset taidot antavat siihen mahdollisuuden. Suurin osa kunnista järjestää perusopetukseen valmistavaa opetusta vähintään vuoden.

Perusopetusikäisistä maahanmuuttajaoppilaista 75 prosenttia (10 068) opiskelee suomea ”suomi toisena äidinkielenä” -oppimäärän mukaan. Ruotsinkieliseen opetukseen osallistuvista maahanmuuttajaoppilaista suurin osa opiskeli ruotsi äidinkielenä -oppimäärän mukaan.

Kaiken kaikkiaan 77 prosenttia (10 385) maahanmuuttajaoppilaista sai oman äidinkielen opetusta, ja se tapahtui pääsääntöisesti koulutuntien ulkopuolella. Eniten oman äidinkielen opetukseen osallistui oppilaita Etelä-Suomen läänissä - 86 prosenttia kaikista läänin maahanmuuttajaoppilaista - ja vähiten Oulun läänissä, jossa vain 31 prosenttia maahanmuuttajaoppilaista osallistui oman äidinkielen opetukseen.

Perusopetuslain³⁶ mukaan opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneille tai muutoin erityistä tukea tarvitseville tulee antaa tukiovetusta, jota voidaan antaa sekä suomeksi / ruotsiksi että oppilaan äidinkielellä. Selvityksen mukaan 74 kuntaa antaa tukiovetusta maahanmuuttajaoppilaiden omalla äidinkielellä, mutta vain 14 kuntaa ilmoittaa järjestävänsä sitä tarpeen vaatiessa, kun taas muut kunnat järjestävät sitä pääsääntöisesti resurssien puitteissa tai hyvin satunnaisesti.

Lain mukaan oppilas tulee siirtää erityisopetukseen, jos hänelle ei vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästymisen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan synn vuoksi voida antaa opetusta muuten. Oppilaan siirtämisestä erityisopetukseen päättää kunnan sivistyslautakunta tai johtosäännön määräämä viranomainen. Mikäli päätös tehdään vastoin huoltajan tahtoa, sen tekee aina lautakunta. Siirtämisspätös tulee antaa huoltajalle kirjallisena ja siihen tulee liittää valitusosoitus läänihallitusta varten.

³⁶ Perusopetuslaki 16 § 628/1998.

Selvityksessä todetaan, että valtakunnallisesti tarkastellen maahanmuuttajaoppilaita siirretään erityisopetukseen hieman useammin kuin valtaväestöön kuuluvia koululaisia.

Pääosin maahanmuuttajaoppilaiden siirrot erityisopetukseen on tehty perusopetuslain mukaisesti, mutta joissain tapauksissa ne eivät ole olleet lainsäädännön mukaisia, vaan päätökset on tehty puutteellisen kielitaidon vuoksi.

Opetushallituksen maahanmuuttajaopetuksen koordinaattorit korostavat, että suomen kielen taitamattomuus ei saa olla synnä oppilaan erityisopetukseen siirtämiseen. Heidän mielestään oppilaan oppimisen tason selvittämisessä on käytettävä tulkkipalveluja, mikäli maahanmuuttajaoppilaan oman äidinkielen opettajan apu ei ole saatavissa. Maahanmuuttajaopetuksen koordinaattorit kehottavat Opetushallitusta järjestämään erityispedagogista tietoutta eri kieli- ja kulttuuriryhmien opettajille.

Selvityksessä kysyttiin maahanmuuttajaopetukseen liittyviä täydennyskoulutustoiveita ja -näkömynkiä. Vastaajista 76 prosenttia oli sitä mieltä, että opettajien täydennyskoulutukseen on tarvetta. Erityisen tarpeellisenä nähtiin suomi / ruotsi toisena kielenä -opetuksen pätevyttämiskoulutus, sekä suomi toisena kielenä opetuksen perehdyttämisen.

Lisäksi täydennyskoulutusta toivottiin maahanmuuttajaoppilaiden vastaanottoon, oppilaiden kohtaamiseen ja erityistarpeiden huomioon ottamiseen, sekä yleisesti maahanmuuttajaopetuksen järjestelyihin. Tarpeellisenä pidettiin myös koulutusta kulttuurien tuntemukseen, erilaisuuden kohtaamiseen, vieraiden kulttuurien ymmärtämiseen ja monikulttuurisuuskasvatukseen.

Vuonna 2002 suoritetun Maahanmuuttajien elinolot -tutkimuksen³⁷ mukaan Suomeen saapuvilla maahanmuuttajilla on huomattavia eroja koulutustasossa. Pakolaisena Suomeen tulleiden maahanmuuttajien koulutustaso on puutteellinen, sillä joka neljäs somalialainen ja joka viides vietnamilainen ei ole suorittanut peruskoulua loppuun

³⁷ Pohjanpää, K., Paananen, S., Nieminen, M.: "Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002." 2003, Tilastokeskus.

asti. Venäläisistä ja virolaisista maahanmuuttajista lähes 90 prosenttia on suorittanut vähintään toisen asteen koulutuksen. Lisäksi lähes 40 prosentilla venäläisiä on joko korkeakoulu- tai ammattikorkeakoulututkinto.

Anne Alitolppa-Niitamo tutki vuonna 2004 valmistuneessa väitöskirjassaan³⁸ somalialaisten kouluttautumisen edellytyksiä pääkaupunkiseudulla 1990-luvun lopussa. Alitolppa-Niitamo selvitti nuorten koulunkäyntiin yhteydessä olevia tekijöitä ja tarkasteli koulun roolia ja haasteita maahanmuuttajanuorten opetuksessa. Tutkimusaineisto perustui sekä somaliyhteisössä ja perheissä että yläasteilla tehtyyn kenttätööhön.

Tutkimuksesta kävi ilmi, että somalialaisten oppilaiden koulumenestys oli riippuvainen useista muuttujista. Siihen vaikutti muun muassa se, että valtaosa somalialaisista maahanmuuttajista saapui Suomeen 1990-luvun alkupuolella, jolloin suomalainen koulujärjestelmä oli vielä täysin lapsenkengissä suhteessaan maahanmuuttajaoppilaisiin.

Oppilaat kohtasivat Suomessa myös rasismia, ennakkoluuloja ja maahanmuuttovastaisia asenteita. Heidän koulumenestyksensä luonnollisesti vaikutti myös Somaliassa vuosia riehunut sisällissota, joka oli häirinyt heidän koulunkäyntiään. Monet somalialaisnuoret saapuivat Suomeen ilman vanhempiaan, ja myös sillä oli oma vaikutuksensa heidän kotoutumiseensa ja koulumenestyksensä. Alitolppa-Niitamomukaan onkin tärkeää, että koulutuksessa otettaisiin huomioon oppilaiden yksilöllinen henkilöhistoria ja tausta.

Vähemmistövaltuutetun toimistoon koulutusasioiden tiimoilta otettiin yhteyttä vuoden 2004 aikana 29 kertaa.³⁹ Yhteydenotot koskivat muun muassa maahanmuuttajaoppilaille tehtyjen erityisopetussiirtojen tarkoituksenmukaisuutta, oikeutta päästä opetukseen, opetustilanteissa epäiltyä syrjintää, sekä tulkin käyttöä. Tulkin tulisi vähemmistövaltuutetun toimiston mukaan olla paikalla ainakin silloin, kun valmistellaan päätöksiä oppilaan asemasta. Koulun järjestämien vapaa-ajantilaisuuksien osalta tulkkauksen järjestämisvelvollisuutta ei selkeästi ole.

³⁸ Alitolppa-Niitamo, A.: "The Icebreakers: Somali-speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education." 2004, Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos.

³⁹ Puhelinkeskustelu ylitarkastaja Rainer Hiltusen kanssa 6.10.2004.

Rasismi kouluissa

Opettaja-lehden syksyllä 2003 teettämän tutkimuksen mukaan rasismi oppilaiden keskuudessa on opettajien mielestä lisääntynyt selvästi. Tutkimukseen osallistui 605 opettajaa, 385 koulujen johtokuntien ja 662 sivistyslautakuntien jäsentä.

Lähes puolet opettajista sanoi rasismin olevan yleisempää kuin aiemmin, kun vuoden 2001 vastaavassa kyselytutkimuksessa vain viidennes opettajista oli tätä mieltä. Selkeimmin oppilaiden rasismin yleisyydestä puhuivat alle 40-vuotiaat naisopettajat, kun taas rehtorit olivat muita useammin sitä mieltä, ettei väite rasismin lisääntymisestä pidä paikkaansa. Opettajien mielestä rasismia esiintyi etenkin peruskoulun ylimmillä luokilla ja ammattikorkeakouluissa.

Koulujen johtokunnat ja kuntien sivistyslautakunnat olivat opettajien linjoilla siinä, että rasismi oppilaiden keskuudessa on lisääntynyt, mutta oppilaiden ja vanhempien edustajat johtokunnissa olivat selkeästi päinvastaista mieltä. Koulujen johtokunnissa ja kuntien sivistyslautakunnissa oltiin kuitenkin varsin tyytyväisiä koulujen suvaitsevaisuuskasvatukseen, sillä joka viides sanoi, että se on hoidettu erinomaisesti ja vain 6 prosenttia, että se oli hoidettu erittäin tai melko huonosti. Kuntien luottamusmiesten keskuudessa rasismin yleisyydestä puhuvat erityisesti alle 30-vuotiaat naiset.

Yliopistoissa ei ainakaan yliopistolehtorien mielestä rasismia juurikaan esiintynyt. Tutkimuksen mukaan rasismi oppilaiden keskuudessa näyttäisi olevan yleisintä Etelä-Suomen läänissä ja vähiten yleistä Lapin läänissä. Tämä on erittäin huolestuttava ilmiö, sillä suurin osa Suomen maahanmuuttajaväestöstä asuu Etelä-Suomessa, jolloin voisi olettaa eteläsuomalaisten valtaväestön edustajien olevan pohjoissuomalaisia tottuneempia päivittäiseen kanssakäymiseen maahanmuuttajataustaisten ihmisten kanssa. Eteläsuomalaisissa kouluissa ilmenevä rasismi voidaankin tulkita osoitukseksi koulujen suvaitsevaisuuskasvatuksen epäonnistumisesta tai vähintään sen puutteellisuudesta.

Maahanmuuttajat työmarkkinoilla

Työvoimaosuudella tarkoitetaan työvoimaan kuuluvien prosenttiosuutta työikäisestä väestöstä ja sillä arvioidaan esimerkiksi opiskelijoiden ja kotiäitien halukkuutta olla työmarkkinoiden käytettävissä. Työllisyysasteella tarkoitetaan 15–64-vuotiaiden prosenttiosuutta samanikäisestä väestöstä ja se kuvaa työvoimaresurssin käytön laajuutta kansantaloudessa, eli kuinka moni työikäisistä tekee työtä. Vastaavasti työttömyysasteella tarkoitetaan työttömien prosenttiosuutta työvoimasta.

Työvoimaosuuus lisääntyy usein työllisyystilanteen parantuessa ja laskee työllisyystilanteen heikentyessä, kuten Suomessa 1990-luvulla, jolloin vuosikymmenen alussa työvoimaosuuus laski ja vastaavasti nousi vuosikymmenen loppupuolella. Maahanmuuttajien työvoimaosuuden on useissa tutkimuksissa todettu olevan pienempi kuin valtaväestön.⁴⁰

Yksi selitys ilmiölle löytyy siitä, että tiettyihin kulttuuripiireihin kuuluvien maahanmuuttajataustaisten perheiden keskuudessa on tavallista, että naiset eivät osallistu työelämään vaan toimivat kotiäiteinä. Toisaalta kaikki maahanmuuttajataustaiset miehetkään eivät ilmoittaudu työttömiksi työnhakijoiksi, sillä osa heistä toimii harmaan talouden piirissä. Näistä syistä johtuen maahanmuuttajien työttömyysaste perustuu lähinnä arvioon.

Viimeisimmät työministeriön julkaisemat Suomessa asuvia ulkomaalaisia koskevat työllisyysluvut⁴¹ ovat vuodelta 2003. Silloin heidän työttömyysasteensa oli noin 29 prosenttia, kun se koko väestöllä oli noin 9 prosenttia. Korkeimmat työttömyysasteet olivat afgaaneilla (83 prosenttia), irakilaisilla (72 %), iranilaisilla (59 %), somalialaisilla (58 %), marokkolaisilla (56 %) ja Serbia-Montenegrosta kotoisin olleilla (55 %).

Afgaanien korkean työttömyysasteen voidaan perustellusti katsoa johtuvan ainakin osittain siitä, että heidän lukumääränsä Suomessa on kolmikertaistunut vuosien 2000–2003 välisenä aikana⁴² ja maahanmuuttajien sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan vie oman aikansa.

⁴⁰ Forsander, A.: "Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla." Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002, Väestöliitto.

⁴¹ <http://www.mol.fi/migration/tilkint.html>.

⁴² http://www.stat.fi/tup/suoluk/taskue_vaesto.html#Foreigners.

Etenkin ennen kielen oppimista työllistymismahdollisuudet ovat varsin pienet. Irakilaisten erittäin korkeaa työttömyysastetta ei voi selittää maahanmuuton kasvulla, sillä heidän lukumääränsä Suomessa on pysynyt jokseenkin ennallaan viime vuodet.

Viimeisimmät ulkomailla syntyneitä ja sittemmin Suomen kansalaisuuden saaneita koskevat työllisyysluvut ovat vuodelta 2002, jolloin heidän työttömyysprosenttinsa oli 24 prosenttia. Kärkisijoja tässä työttömyystilastossa pitivät syntyperältään irakilaiset (64 prosenttia), somalialaiset (56 prosenttia), iranilaiset (46 prosenttia) ja Serbia-Montenegrossa syntyneet (46 prosenttia).

Syrjintä Suomen työmarkkinoilla on pääasiallisesti epäsuoraa eli se on piilotettu muodollisiin kelpoisuusvaatimuksiin, jotka ovat työn kannalta varsin merkityksettömiä. Yleisimmin nämä vaatimukset koskevat suomen kielen taitoa. Seppo Paanasen Suomalaisuuden armoilla -tutkimuksen⁴³ mukaan suomalaiset työntekijät pitävät suomen tai ruotsin osaamista ja sen opettelemista merkinä sitoutumisesta suomalaiseen työkuulttuuriin ja sen sääntöihin. Myös maahanmuuttajat ovat sitä mieltä, että suomen kielen taito on erittäin tärkeä edellytys työpaikan saamisessa.

On vaikea arvioida, kuinka paljon syrjintä vaikeuttaa etnisten vähemmistöryhmien työnsaantimahdollisuuksia Suomessa, sillä sen arvioimiseen ei ole olemassa objektiivisia kriteerejä. Mielenkiintoinen yhtäläisyys tosin tulee ilmi verrattaessa vuoden 2003 ulkomaalaisten työttömyystilastoja ja vuonna 2002 julkaistua Rasismi ja syrjintä Suomessa tutkimusta. Vertailussa käy ilmi, että syrjintäkokemuksia rekrytointitilanteissa on eniten sellaisten maahanmuuttajaryhmien edustajilla, joiden ulkonäkö erottaa heidät selkeimmin valtaväestöstä, kuten somalialaisilla ja arabeilla.

Tutkimuksen mukaan 81 prosenttia somalialaisista ja 64 prosenttia arabeista on kokenut syrjintää rekrytointitilanteessa. Se, että nämä tutkimustulokset ja vuoden 2003 ulkomaalaisten työttömyystilastot, jossa kärkisijaa pitävät samat ryhmät, korreloivat keskenään, antanee suuntaviivoja sille, kuinka yleistä etninen syrjintä on Suomen työmarkkinoilla.

⁴³ Paananen, S.: "Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu." 1999, Tilastokeskus

Ulkonäkö ei kuitenkaan ole ainoa syy syrjintään rekrytointitilanteissa. Suomalaisuuden armoilla -tutkimuksen mukaan Suomessa noudatetaan rekrytointipäätöksissä jokseenkin mielivaltaista tutkintojen arviointia. Eniten arvostetaan suomalaisia tutkintoja, niiden jälkeen arvoasteikossa tulevat eurooppalaiset ja länsimaiset tutkinnot, ja alimpana arvoasteikossa ovat muiden maiden tutkinnot. Tämä luonnollisesti asettaa ”länsimaiden” ulkopuolelta Suomeen saapuneet maahanmuuttajat eriarvoiseen asemaan täysin riippumatta heidän tosiasiallisista kyvyistään.

Lisäksi Paanasen tutkimuksesta kävi ilmi, että suomalaisilla työnantajilla on sattumanvaraisia käsityksiä eri kansallisuuksien työmoraalista ja uskomuksia heidän syntyperäisestä soveltuvuudesta tietynlaisiin töihin paremmin kuin muihin. Jotkut työnantajat esimerkiksi uskoivat, että afrikkalaiset sopivat pääasiallisesti ruumiillisiin töihin, kun taas englantilaisia pidettiin kykenemättöminä työskentelemään rakennustyömaalla.

Vuonna 2003 maahanmuuttajien työttömyysaste ei noussut edellisen vuoden lukemista.⁴⁴ Työministeriön mukaan maahanmuuttajien työllistymistä vuonna 2003 edesauttoi lisääntynyt työvoiman kysyntä erityisesti palvelusektorilla sekä se, että työnantajat ovat aiempaa paremmin alkaneet nähdä maahanmuuttajat työvoimaresurssina työvoimakapeikkoaloilla. Myös työnantajien lisääntynyt kokemus ulkomaalaisista työntekijöistä on madaltanut maahanmuuttajien rekrytointikynnystä.

Työministeriön mukaan tätä kehitystä on tukenut maahanmuuttajien ohjaaminen aktiivitoimenpiteisiin ja työelämälähtöiseen maahanmuuttajakoulutukseen sekä työnantajien kanssa erityisesti pääkaupunkiseudulla yhteishankkeena toteutettu ammatillinen koulutus, johon on sisällytetty suomenkielen opetusta.

Suomessa maahanmuuttajat ovat oikeutettuja kotoutumissuunnitelmaan kolmen vuoden ajan maahan saapumisestaan, mikäli he ovat työmarkkinatukeen oikeutettuja työttömiä työnhakijoita tai saavat toimeentulotukea.

Työvoimatoimistoissa laadittiin vuonna 2003 kotoutumissuunnitelma 6 988 työnhakijalle, joista miehiä oli 2 812 ja naisia 4 176. Yh-

⁴⁴ ”Vuoden 2003 tietoa maahanmuuttoasioista”. http://www.mol.fi/mol/fi/04_maahanmuutto/index.jsp.

dellä henkilöllä voi olla useampi suunnitelma. Kotouttamissuunnitelmaa toteuttavalle maahanmuuttajalle maksetaan kotoutumistukea, joka muodostuu työmarkkinatuesta ja tarvittaessa maksettavasta toimeentulotuesta.

Vuonna 2003 työvoimapoliittisen koulutuksen suoritti 10 849 maahanmuuttajaa, luku on 24 prosenttia edellisvuotta suurempi. Koulutuksen päätteeksi maahanmuuttajat ohjataan osallistumaan yleisten kielitutkintojen suomen kielen keskitason tutkintoon.

Kotoutumissuunnitelmiin sisältyvät aktiivitoimenpiteet ovat lisänneet suunnitelmien piirissä olevien maahanmuuttajien pääsyä avoimille työmarkkinoille. Vuodesta 2002 kotoutumistuen saajien määrä oli kasvanut vain 1,4 prosenttia. Sen sijaan työllistämistoimenpitein työssä olleita oli vuonna 2003 13,4 prosenttia edellistä vuotta enemmän, ja työvoimakoulutuksen tai siihen rinnastettavan koulutuksen aloittaneiden määrä kasvoi 10,7 prosenttia. Avoimille työmarkkinoille sijoittuneiden osuus nousi edellisvuodesta lähes 20 prosenttia.

Luvut voivat antaa liian ruusuisen kuvan maahanmuuttajien työllisyystilanteesta ja aktiivitoimenpiteiden toimivuudesta. Monilla palvelusektorilla työskentelevillä maahanmuuttajilla on huomattavasti työn edellyttämää korkeampi koulutustaso. Suomessa ei ole epätavallista, että korkeakoulusta valmistunut maahanmuuttaja työskentelee matalapalkkatehtävissä. Korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien nimenomainen ongelma Suomessa on, että heillä on vaikeuksia löytää koulutustaan vastaavaa työtä.

Erityinen kotouttamislakiin liittyvä ongelma puolestaan on, että sen mukaan kotouttamissuunnitelmaan piiriin kuuluvat vain työmarkkinatukeen oikeutetut työttömät työnhakijat. Näin ollen esimerkiksi maahanmuuttajavanhukset, -kotiäidit ja -nuoret jäävät kotouttamissuunnitelman ulkopuolelle. Tämä luonnollisesti vaikeuttaa näiden ihmisten kotoutumista Suomeen, jääväthän he suunnitelman puuttuessa muun muassa vaille kielikoulutusta.

Kotoutumislain toimivuutta on kritisoitu myös eduskunnassa. Hallintovaliokunnan mietinnössä⁴⁵ todetaan hallituksen eduskunnalle vuonna 2002 antaman selonteon maahanmuuttajien kotoutumisesta⁴⁶ olevan

⁴⁵ Hallintovaliokunnan mietintö 20/2002.

⁴⁶ Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 5/2002.

ainakin osittain liian positiivinen, sillä siinä kuvataan kotouttamislakia toimivaksi, kannustavaksi, onnistuneeksi ja tarpeelliseksi eri puolella Suomea.

Hallintovaliokunnan mielestä tämä näkemys on ristiriidassa selonteossa esitettyjen maahanmuuttajien antamien lausuntojen kanssa. Useimmat maahanmuuttajista eivät pitäneet kotoutumissuunnitelmaa hyödyllisenä ja monen mielestä suunnitelman tekeminen ei vaikuttanut mihinkään. Jotkut taas olivat tyytymättömiä suunnitelmaan, koska olivat saaneet ainoastaan kielikoulutusta eivätkä olleet päässeet kunnan ammatilliseen koulutukseen tai työhön.

Yksikään selonteossa haastatelluista maahanmuuttajista ei ollut saanut työtä osallistuttuaan työvoimatoimiston välittämään koulutukseen. Niinpä valiokunta edellytti, että sille annetaan uusi selonteko kotoutumislain toimivuudesta ja maahanmuuttajien kotoutumisesta vuoden 2007 loppuun mennessä.

Työministeriön henkilökunnalle suunnattua Asiakkaana maahanmuuttaja -koulutuskokonaisuutta toteutetaan vuosittain. Myös ministeriön uudessa henkilöstön koulutusohjelmassa monimuotoisuus on raportin mukaan otettu huomioon.

Työvoimatoimistojen virkailijoille ja vastaanottokeskusten henkilöstölle suunnattuun henkilöstökoulutukseen on säännöllisesti sisällytynyt ammattitaitoa ja lisävalmiuksia antavaa koulutusta etnisistä suhteista ja vähemmistöjen kohtaamisesta.

Syrjimättömyyttä ja hyvien hallintokäytäntöjen omaksumista on pyritty tukemaan esimerkiksi siten, että luennoitsijoina ja asiantuntijoina on käytetty maahanmuuttajia. Työvoimatoimistoille ja niiden yhteistyötahoille on järjestetty seminaareja, joissa on käsitelty monimuotoisuuden ja tasavertaisuuden edistämistä. Kyseiset arvot sisältyvät myös työhallinnon tasa-arvosuunnitelmaan.

Maahanmuuttajat asuntomarkkinoilla

Suomessa pulaa vuokra-asunnoista on kasvukeskuksissa, joissa vuokrataso on suhteellisen korkea. Vastaavasti väestötappiokunnissa tyhjien

vuokra-asuntojen määrät ovat lisääntyneet. Valtion rahoittamien, mutta kuntien tosiasiallisesti omistamien sosiaalisten vuokra-asuntojen kanta on merkittävässä roolissa Suomen asuntomarkkinoilla.

Kuntien ja yleishyödyllisten omistajayhteisöjen vuokra-asuntojonoissa oli vuoden 2002 lopulla yli 110 000 hakijataloutta, joista suurin osa oli perheettömiä asunnontarvitsijoita. Suomessa arvioidaan olevan tällä hetkellä noin 10 000 yksinäistä asunnotonta ja noin 800 asunnotonta perhettä.

Merkittävä osa yksinäisistä asunnottomista on työssäkäyviä miehiä, jotka ovat esimerkiksi avioeron seurauksena menettäneet asuntonsa. Asunnottomista perheistä maahanmuuttajataustaisten osuudeksi arvioidaan noin neljännes. Yksinäisten asunnottomien joukossa maahanmuuttajataustaisten määrä on kasvava ongelma.

Suomessa ei ole erityistä asumista koskevaa syrjinnänvastaista lainsäädäntöä, vaan perustuslain sisältämää yleistä syrjintäkieltoa sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyntä perusteella sovelletaan myös asumiseen liittyvissä käytännöissä.⁴⁷

Lisäksi perustuslain 19§ taataan jokaiselle oikeus sosiaaliturvaan, joka kattaa myös asumisen: ”Julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä.” Tämä merkitsee sitä, että positiiviset erityistoimenpiteet yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa oleville tosiasiallisen tasa-arvon saavuttamiseksi ei ole ainoastaan hyväksyttävää vaan sitä myös edellytetään yhteiskunnan taholta.

Myös YK:n ihmisoikeuskomitea on kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 26 artiklaan antamassaan yleisessä tulkintasuosituksessa todennut yhdenvertaisuuden edellyttävän sopimusvaltioilta toisinaan sellaisten erottelujen tekemistä, jotka tähtäävät yhteiskunnassa esiintyvän tosiasiallisen syrjinnän poistamiseen.

Suomen etnisten vähemmistöryhmien asuntoasioissa kokemasta syrjinnästä ja rasismista on tarjolla erittäin vähän tarkkaa tietoa. Ensimmäinen syy tälle on se, että Suomesta puuttuu keskitetty asuntoasioihin keskittynyt valvontaelin, joka toimisi sekä kontakti- että palvelupis-

⁴⁷ Perustuslaki 6 § 731/1999.

teenä kansalaisten asuntosektorilla kohtaamia ongelmatilanteita varten. Lisäksi asuntosektorilla syrjintää kokeneet etnisten vähemmistöryhmien edustajat ovat usein joko haluttomia tekemään tapauksesta rikosilmoituksen tai tietämättömiä oikeuksistaan ja siitä, miten rikosilmoitus tehdään ja mitä se tekijän osalta edellyttää.

Tutkijoiden keskuudessa näyttää vallitsevan konsensus siitä, että etnisten vähemmistöryhmien kohtaama syrjintä on tavanomainen ilmiö asuntosektorilla.⁴⁸

Koska Suomesta puuttuu keskitetty asuntoasioiden valvontaelin, pääasiallinen vastuu asumiseen liittyvistä ongelmatilanteista ja niiden selvittämisestä lankeaa paikallisille viranomaisille, kuten kuntien asuntotoimistoille. Periaatteessa Suomen etniset vähemmistöryhmät ovat oikeutettuja käyttämään kuntien asuntotoimistojen palveluja tasavertaisesti valtaväestön kanssa, mutta ongelmana on se, että monesti näitä palveluja ei ole tarjolla muulla kuin suomen kielellä. Näin ollen erityisesti uusien maahanmuuttajien osalta mahdollisuudet neuvontaan ja apuun asuntoasioissa saattavat jäädä hyvin marginaalisiksi.

Puutteellinen kielitaito kuntien asuntotoimistoissa saattaa myös vaikeuttaa maahanmuuttajien ja valtaväestön edustajien välisten konfliktitilanteiden ratkomista oikeudenmukaisella tavalla. Olisikin suotavaa, että asuntotoimistoissa olisi sekä koulutukselliset että kielelliset valmiudet palvella kunnassa asuvia maahanmuuttajaryhmiä myös heidän omalla äidinkielellään tarpeen vaatiessa.

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen (24.6.2004 –) asuntopoliitikan tavoitteena on turvata sosiaalisesti ja alueellisesti tasapainoiset ja vakaat asuntomarkkinat, poistaa asunnottomuus sekä edistää asumisen laatua.

Hallitusohjelmassa luvataan myös turvata kohtuuhintaisen sosiaalisen asuntotuotannon riittävyys mitoittamalla valtion rahoitustuki siten, että se mahdollistaa noin 10 000 uuden asunnon rakentamisen vuosittain. Lainoitusta on tarkoitettu suunnata Helsingin seudulle, suuriin kasvukeskuksiin sekä muille alueille, joilla asuntojen tarve ja kysyntä on

⁴⁸ ks. esim. Mikkonen, A. & Kärkkäinen, S-L.: "Homeless Immigrants in Finland. National Report 2002." 2003, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tiitinen, V.: "Pakolaisten asuttaminen Suomessa 1994–2001." 2002, Valtion Asuntorahasto. Suonoja, K. & Lindberg, V.: "Romanipoliitikan strategiat." Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 9/1999.

korkea. Hallitusohjelmassa ei nimenomaisesti mainita asuntopolitiikan tavoitteita maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen osalta, mutta luvataan kehittää valtion tuella rakennettujen asuntojen asukasvalintakriteerejä asukasrakenteen monipuolistamiseksi.

Maahanmuuttajien osalta Suomen asumisperusteinen sosiaaliturvajärjestelmä tarkoittaa sitä, että vakinaista asuinpaikkaa Suomesta hakevat maahanmuuttajat, kuten paluumuuttajat, pakolaiset ja turvapaikanhakijat, joille ulkomaalaisvirasto on myöntänyt vähintään vuoden oleskeluluvan - jos häneltä sellainen vaaditaan - ovat oikeutettuja sosiaaliturvaan.

Asumista pidetään vakinaisena myös silloin, kun muutto johtuu perhesyistä tai kun henkilöllä on vakituinen työsuhde tai kun työsken tely täällä kestää vähintään kaksi vuotta. Suomeen lyhyeksi määräajaksi, kuten pelkästään opiskelutarkoituksessa tulevia, ei yleensä pidetä Suomessa vakinaisesti asuvina, joten he eivät ole oikeutettuja sosiaaliturvaan. Ulkomaalaiset opiskelijoiden asunutilannetta kuitenkin helpottaa se, että he ovat oikeutettuja asumaan erityisesti opiskelijoille tarkoitetuissa asunnoissa.

Ainoa nimenomainen maininta pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden asumisjärjestelyistä Suomen lainsäädännössä esitetään laissa maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta, jossa todetaan valtion olevan velvollinen huolehtimaan turvapaikanhakijoiden asumisjärjestelyistä Suomessa.⁴⁹

Suomessa turvapaikanhakijat sijoitetaan vastaanottokeskuksiin, joissa he halutessaan saavat asua kunnes ulkomaalaisvirasto antaa päätöksen turvapaikkahakemuksesta. Suomessa on kaiken kaikkiaan 15 vastaanottokeskusta, joiden toiminnasta vastaavat valtion ohella sekä Suomen Punainen Risti että se kunta, jonka alueella vastaanottokeskus sijaitsee.

Kiintiöpakolaisten saapuessa Suomeen heidät sijoitetaan vastaanottajakunnan ennalta järjestämään asuntoon. Valtio myöntää taloudellista korvausta pakolaisia vastaanottaville kunnille siitä, että nämä tarjoavat pakolaisille asunnon ja muita sosiaalipalveluita. Suomeen vuosien 1991–2001 aikana saapuneet kiintiöpakolaiset sijoitettiin kaiken

⁴⁹ Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.

kaikkiaan 135 kuntaan, joiden joukossa on sekä isoja kaupunkeja että pieniä maaseutukyliä. Määrällisesti eniten pakolaisia on sijoitettu suurimpiin kaupunkeihin.

Maahanmuuttajien ja valtaväestön yhteiselo ei aina suju ongelmitta. Vuoden 2002 aikana poliisin tietoon tuli 175 etnisiin vähemmistöryhmiin kohdistunutta rikosta, jossa rikosnimikkeenä oli kotirauhan rikkominen.⁵⁰ Poliisin tilastojen mukaan kotirauhan rikkominen on Suomessa viidenneksi yleisin etnisiin vähemmistöryhmiin kohdistuva rikos.

Kaikista vuoden 2002 aikana etnisiin vähemmistöihin kohdistuneista rasistisesti motivoituneista rikoksista 10 prosentissa rikoksentehtijänä oli naapuri. Ongelmat etnisten vähemmistöryhmien ja naapureiden välillä liittyvät useimmiten asuinrakennusten yhteisten tilojen käyttösääntöihin sekä yleisiin järjestyssääntöihin. Usein maahanmuuttajaperheiden perhekoko on valtaväestön perhekoko suurempi, mikä vaikeuttaa sopivan kokoisen asunnon löytämistä, koska ne ovat rakennettu valtaväestöä ajatellen.⁵¹ Maahanmuuttajaperheiden ahtaat asuinolot voivat myös lisätä käytöstä johtuvaa asuntojen kulumista ja aiheuttaa myös enemmän ääntä, joka saattaa häiritä naapureita ja johtaa konflikteihin.

Monien maahanmuuttajien taloudellinen tilanne on suhteellisen heikko varsinkin maassaolon ensimmäisinä vuosina, joten heillä ei useinkaan ole mahdollisuuksia hankkia asuntoa vapailta vuokra-asuntomarkkinoilta. Kovan kysynnän takia vapailla vuokra-asuntomarkkinoilla ilmenee helposti piilorasismia ja syrjintää, koska vuokranantajat saavat valita useiden hakijoiden joukosta mieleisensä vuokralaiset.

Vuonna 2004 voimaantulleen yhdenvertaisuuslain eräänä heikkoutena voidaan pitää sitä, että se ei koske yksityisten kansalaisten välisiä suhteita, joten vapailla vuokra-asuntomarkkinoilla vuokranantajat voivat ikään kuin laillisesti harjoittaa etnistä syrjintää asukasvalinnoissa. Tämä lain heikkous vain lisää heikoimmassa asemassa olevien etnisten vähemmistöryhmien, kuten romanien ja maahanmuuttajaperheiden riippuvuutta sosiaalisista vuokra-asunnoista.

⁵⁰ "Poliisin tietoon tulut rasistinen rikollisuus 2002", <http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/vwbytype/ACC338A33450861FC2256DC600342DAA>.

⁵¹ Tiitinen, V.: "Pakolaisten asuttaminen Suomessa 1997–2001." 2002, Valtion asuntorahasto.

Eteläisen Suomen kasvukeskuksiin suuntautuva sisäinen muutto-
liike on lisännyt maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ja perheiden
asunnottomuutta, koska sosiaalisia asuntoja ei ole tarjolla tarpeeksi ja
vapailla vuokra-asuntomarkkinoilla hinnat ovat liian korkeat. Sosiaali-
ja terveysministeriön laatima Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelmassa vuosille 2003–2005⁵² arvioitiin, että Suomessa oli noin 800 asunnottomaa perhettä vuonna 2002, heistä noin neljänneksen arvioitiin olevan maahanmuuttajataustaisia. Stakesin tekemän tutkimuksen⁵³ mukaan asunnottomuus on jopa yleisempää maahanmuuttajien kuin valtaväestön keskuudessa.

Kodittomien maahanmuuttajien absoluuttinen lukumäärä on varsin pieni, mutta suurissa kaupungeissa he saattavat muodostaa suuren osan kodittomien kokonaismäärästä. Suomen maahanmuuttajaryhmistä useimmiten apua kodittomuuden takia tarvitsevat venäläiset, somalialaiset ja inkeriläiset ja virolaiset, mutta myös länsimaista saapuneiden maahanmuuttajien joukossa on kodittomia. Maahanmuuttajien kodittomuus liittyy pääasiallisesti työttömyyteen ja kulttuurillisiin ongelmiin, kuten epäonnistuneeseen kotoutumiseen, kieliongelmiin ja koulutustasoon, kun taas valtaväestön piirissä asunnottomuus on useimmiten yhteydessä päihderiippuvuuteen ja mielenterveydellisiin ongelmiin.

Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005 sisältää valtion sekä Helsingin, Espoon ja Vantaan yhteisen asunnottomuuden vähentämishojelman yhteistyössä ympäristöministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön kanssa.

Joulukuussa 2004 vahvistettu laki avustuksista erityisryhmien asunto-olojen parantamiseksi⁵⁴ pyrkii lisäämään erityisryhmiin kuuluvien asuminenarpeisiin soveltuviin ja asumiskustannuksiltaan kohtuullisten vuokra-asuntojen tarjontaa ja näin parantamaan heidän asunto-olojaan.

Lain myötä valtio voi myöntää avustusta kuntien asuntohankkei-

⁵² Sosiaali- ja terveysministeriö (2003) "Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005." Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 23/2003.

⁵³ Mikkonen, A. & Kärkkäinen, S-L.: "Homeless Immigrants in Finland. National Report 2002." 2003, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

⁵⁴ 1281/2004.

siin erityistä tukea tarvitsevaa asukasryhmää varten. Hallituksen esityksen johdannossa todetaan, että kyseessä voi olla iän, terveydentilan, fyysisten ominaisuuksien tai elämäntilanteen taikka etnisen taustan mukaan määräytyvä ryhmä. Nimenomaisina erityisryhminä mainitaan muun muassa pakolaiset, romanit ja asunnottomat. Laki astui voimaan 1.1.2005.

Venäjänkieliset maahanmuuttajat

Suomessa asuu noin 34 000 venäjänkielistä henkilöä. Heistä noin 26 000 on Venäjän kansalaisia. Vuonna 2004 suomalaisten suhtautuminen Venäjään ja venäläisiin herätti huomattavasti keskustelua.

Suomalaisten yleisestä kielteisestä suhtautumisesta Venäjää kohtaan kertoo lokakuussa 2004 julkaistu Gallup Internationalin teettämä tutkimus. Tutkimuksen mukaan 62 prosenttia suomalaisista suhtautui Venäjään joko melko kielteisesti tai erittäin kielteisesti. Melko tai erittäin myönteisesti Venäjään suhtautuvia suomalaisista oli yhdeksän prosenttia.

Suomalaisten yleinen kielteinen asennoituminen Venäjää kohtaan heijastuu myös suomalaisten asenteissa venäläisiä maahanmuuttajia kohtaan. Vuonna 2004 julkaistussa tutkimuksessa Venäläinen, virolainen, suomalainen⁵⁵ verrattiin kolmea maahanmuuttajaryhmää, ja todettiin suomalaisten kielteisten asenteiden ja syrjivän käyttäytymisen kohdistuvan erityisesti venäjän kieltä puhuviin henkilöihin.

Venäläinen, virolainen, suomalainen -tutkimuksessa selvitettiin venäläisten, virolaisten ja etniseltä taustaltaan suomalaisten maahanmuuttajien elämää Suomessa. Tutkimuksen mukaan syrjäytymisriskit olivat yleisempiä venäläisten kuin virolaisten tai etniseltä taustaltaan suomalaisten maahanmuuttajien keskuudessa. Syrjäytymisriskiksi tutkimuksessa luokiteltiin kolme tekijää: kasautuva työttömyys (vähintään 12 kuukautta työttömänä viimeisen 24 kuukauden aikana), koetut toi-

⁵⁵ Karmela Liebkind, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola, Eve Kyntäjä ja Anni Reuter: "Venäläinen, virolainen, suomalainen – Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen." 2004, Gaudeamus.

meentulovaikeudet tai huono tai melko huono terveydentila. Kaksi syrjäytymisriskiä tai enemmän oli tutkimukseen osallistuneista venäläisistä joka viidennellä. Noin puolta tutkituista ei koskettanut riskeistä yksikään. Venäläisten asema oli kaikilla syrjäytymistä osoittaneilla ulottuvuuksilla huonompi kuin kahden muun tutkitun ryhmän. Tutkimuksen mukaan venäläiset maahanmuuttajat olivat yleisesti hyvin koulutettuja ja osa heistä osaa hyvin Suomea. Tästä huolimatta heidän asemansa työmarkkinoilla oli heikko ja työttömyysasteensa korkea. Verrattuna virolaisiin ja etniseltä taustalta suomalaisiin venäläiset olivat muita ryhmiä heikommassa asemassa työmarkkinoilla silloinkin kun osaavat suomen kieltä. Venäläisten työstä syrjäytymisen riskin olikin suuri. Tutkimukseen osallistuneista venäläisistä viimeisen vuoden aikana vähintään 12 kuukautta työttömänä olleita oli 32 %. Suurimmalla osalla ammatti-asema oli laskenut Suomeen muuttamisen jälkeen.

Tulosten todetaan viittaavan siihen, että venäläisten korkeakoulutason opintoja alemmat opinnot tunnustetaan Suomessa huonosti. Venäläisten maahanmuuttajien elämäntilanne ei ilmeisesti myöskään parane yhtä selkeästi Suomessa asutun ajan pidentyessä kuin esimerkiksi virolaisilla.

Liebkindin ja kumppaneiden tuloksia tukee vuonna 2004 julkaistu Arja Haapakorven tutkimus⁵⁶ venäläisten ja virolaisten asemasta työmarkkinoilla. Sen mukaan venäläisten korkeakoulutettujen maahanmuuttajien asema työmarkkinoilla on ollut heikko. Tutkimuksessa mukana olleet venäläiset korkeakoulutetut kertoivat myös joutuvansa rasismien uhreiksi ja kokevansa kielteistä suhtautumista.

Venäläinen, virolainen, suomalainen -tutkimuksen mukaan venäläiset (20 %) ja etniseltä taustaltaan suomalaiset maahanmuuttajat (19 %) olivat virolaisia (4%) useammin eristäytyneitä omiin maahanmuuttajaverkostoihinsa. Suurin selittäjä maahanmuuttajien integroitumiselle valtaväestöön oli suomen kielen taito. Tutkimuksessa esitetään myös, että venäläisten eristäytyminen oman ryhmänsä pariin saattoi johtua venäläisten kokemasta yleisemmästä syrjinnästä.

⁵⁶ Arja Haapakorpi: "Kulttuurista Rajankäyntiä - nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio." 2004, Palmenia-kustannus.

Yleisenä havaintona kuitenkin todetaan, että Venäjältä, Virosta ja Neuvostoliitosta tulleet maahanmuuttajat eivät muodosta Suomessa omia etnisiä eristäytyneitä ryhmiään. Kaikki ryhmät olivat jollain tasolla integroituneet sekä suomalaisiin että omiin maahanmuuttajaverkostoihinsa. Suomessa asuttu aika vähensi eristäytymistä ja lisäsi ystävien määrää kaikissa tutkituissa maahanmuuttajaryhmissä.

Tutkimuksessa selvitettiin myös venäläisten syrjintäkokemuksia. Venäläisten asema työelämässä todettiin selvästi heikommaksi kuin muiden tarkasteltujen ryhmien. Työhönottotilanteessa venäläisistä noin puolet kertoi tullessa syrjityksi. Asuntoa vuokratessaan tai ostaessaan syrjintää kertoi kohdanneensa lähes neljännes. Yhtä moni oli tullut naapureiden syrjimäksi. Kadulla tai liikennevälineissä tapahtuneista syrjintäkokemuksista kertoi lähes puolet.

Rasistisien rikoksen uhriksi viimeisen vuoden aikana oli joutunut joka kolmas. Yleisin koettu rikos oli solvaus, jonka uhriksi ilmoitti joutuneensa noin neljännes kaikista tutkimukseen osallistuneista venäläisistä. Verrattuna virolaisiin venäläiset olivat kokeneet syrjintää selvästi enemmän. Tyypillisimmäksi syrjinnän uhriksi tutkimuksessa todettiin äidinkielenään venäjää puhuva mutta suomea osaava nuori aikuinen, joka oli asunut Suomessa pidemmän ajan. Useimmiten uhri asui pääkaupunkiseudulla tai isolla paikkakunnalla ja kävi työssä, jonka tuotama toimeentulo jäi kuitenkin heikoksi.

Kyseisten maahanmuuttajaryhmien syrjäytymisriskit eivät toteudu ainoastaan yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden – kuten työvoiman kysynnän ja sen taloudellisten seurausten – vaikutuksesta. Syrjäytymiseen vaikuttaa tutkimuksen mukaan myös valtaväestön harjoittama maahanmuuttajien aktiivinen syrjintä.

Suomeen muuttaneiden venäläisten ja virolaisten käsitykset itsestään ja omasta ryhmästään eivät välttämättä vastaa suomalaisten heille antamia identiteettejä. Haastateltujen maahanmuuttajien puheista ilmeni, että he tiedostavat suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevat melko kielteiset stereotypiat omasta ryhmästään. Venäläisyyttä ei kuitenkaan haastateltujen maahanmuuttajien puheessa nähty pelkästään kielteisenä ilmiönä, vaan se oli leimattu vain tietyissä sosiaalisissa tilanteissa.

Kielteisesti leimaavina tilanteina esiin nousivat esimerkiksi yökerhot ja sosiaalitoimistot. Haastateltavien puheista kävi ilmi, että suhtautuminen heihin perustui usein kielteisiin mielikuviin, eikä heihin suhtauduttu yksilöinä.

Pentti Raittilan vuonna 2004 julkaistu väitöskirja⁵⁷ käsittelee venäläisyyttä suomalaisten haastattelupuheissa sekä sanomalehdissä. Haastatteluihin perustuva aineisto perustuu 1980-luvun lopulla kerättyyn aineistoon ja sanomalehtiaineisto on vuodelta 2000. Haastatteluosuuden keskeinen tulos oli suomalaisten venäläispuheiden moniäänisyys.

Haastateltavat eivät jakaantuneet myönteisesti tai kielteisesti venäläisiin suhtautuviin, vaan ristiriitainen ajattelu tuli esiin samojen henkilöiden puheissa. Kielteiset käsitykset venäläisistä esitettiin ”toisten” suomalaisten käsityksinä, ei omina mielipiteinä.

Sanomalehti uutisia koskevassa tutkimuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota Suomessa asuvien ja täällä vierailevien venäläisten rooliin uutisjutuissa, sekä venäläisten ja suomalaisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tutkimuksen mukaan venäläisten toiseutta rakentamassa olivat rikosuutisten hallitseva osuus, suomalaisten ja venäläisten keskinäisen dialogin puute ”suvaitsevaisuusjutuissa” sekä viranomaisten hallitseva asema puhujina.

Venäjänkielisen vähemmistön asemaa käsitellään myös sekä valtioneuvoston vuonna 2004 antamassa ihmisoikeuslonteossa että Suomen vuonna 2004 toimittamassa kansallisten vähemmistöjen puiteyleissopimuksen täytäntöönpanoa koskevassa määräaikaisraportissa.

Viimeksi mainitussa raportissa tuodaan esille Suomen Venäjänkielisten Yhdistysten Liitto ry:n toistuva venäjänkielisen väestönosan asioiden puutteellista seuranta ja hoitamista koskeva kritiikki. Liiton mukaan Suomen venäläisten ja venäjänkielisten asioiden seuraaminen ei riittävästi onnistu etnisten suhteiden neuvottelukunnan puitteissa. Liitto on esittänyt, että venäjänkieliselle väestölle luotaisiin omat elimensä, jotka edustaisivat venäläisen ja venäjänkielisen väestönosan intressejä ja asiantuntemusta valtiollisella ja kunnallistasolla.

⁵⁷ Pentti Raittila: ”Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina - Tapauksitutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä.” 2004, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Suomen venäjänkieliseen väestöön liittyviä kysymyksiä selvitti vuonna 2002 Etnisten suhteiden neuvottelukunnan asettama työryhmä. Työryhmän vuonna 2003 antama raportti⁵⁸ sisälsi kaikkiaan 37 suositusta. Raportissa ehdotettiin, että Suomen valtioneuvoston alaisuuteen perustettaisiin venäläisasioita käsittelevä neuvottelukunta. Neuvottelukunta olisi asiantuntijaelin, jonka tärkeimpiä tehtäviä olisi valmistella suosituksia Suomen venäjänkielistä väestöstä koskevissa kysymyksissä ja auttaa viranomaisia hoitamaan niitä. Ehdotus ei kuitenkaan ole saanut kannatusta ministeriöiltä tai valtioneuvostolta.

Määräaikaisraportissa todetaan, että työryhmän selonteon perusteella annetuista lausunnoista voidaan vetää johtopäätös, jonka mukaan Suomen venäjänkielisten tarpeet voitaisiin huomioida osana maahanmuuttopolitiikan kehittämistä ja kotouttamistoimenpiteitä, sekä mitoitettaessa ja kohdennettaessa maahanmuuttajille tarkoitettuja palveluja. Eri maahanmuuttajaryhmille ei siis perustettaisi omia neuvottelukuntia, vaan ryhmien erityistarpeet otettaisiin huomioon kehittämällä edelleen etnisten suhteiden neuvottelukunnan toimintaa.

Työryhmän raporttia tullaan käsittelemään hallituksen maahanmuutto- ja etnisten suhteiden ministerityöryhmässä. Ihmisoikeusliiton käsityksen mukaan venäläisasiainneuvottelukunnan perustaminen olisi tarpeen erityisesti edunvalvontaelimenä viranomaisten suuntaan.

Virolaiset Suomessa

Suomessa asuu noin 13 000 Viron kansalaista. Venäläinen, virolainen, suomalainen -tutkimuksen mukaan virolaisten maahanmuuttajien elämäntilanne oli selvästi venäläisten ja etnisesti suomalaisten maahanmuuttajien tilannetta parempi.

Virolaisten suomen kielen taito osoittautui tutkimuksessa melko hyväksi ja vain pieni osa virolaisista oli eristäytynyt Suomessa omaan ryhmäänsä. Virolaisten integroituminen valtaväestöön oli tavallista. Tutkimukseen osallistuneista virolaisista useampi kuin kolme neljästä oli

⁵⁸ Suomen venäjänkielisen väestönosan kysymyksiä http://www.mol.fi/mol/pdf/fi/04_maahanmuutto/04_yhdenvert/ETNO/venajankieliset.pdf.

integroitunut sekä valtaväestöön että virolaisiin maahanmuuttajaverkostoihin. Joka viidennellä ei ollut ollenkaan kontakteja toisiin virolaisiin. Suomessa asuttu aika vähensi tutkimuksen mukaan eristäytymistä ja lisäsi ystävien määrää.

Noin 70 prosenttia tutkimukseen osallistuneista virolaisista ei koskettanut yksikään määritellyistä syrjäytymisriskeistä. Virolaisten maahanmuuttajien työttömyysaste oli kuitenkin korkeampi kuin valtaväestöllä ja terveysaste valtaväestöön verrattuna heikompi. Tutkimukseen osallistuneista virolaisista viimeisen vuoden aikana yli 12 kuukautta työttömänä olleita oli 12 prosenttia. Entisen ammattiasemansa oli Suomeen muuton jälkeen pystynyt säilyttämään 57 prosenttia tutkimukseen osallistuneista. Tutkimuksen mukaan virolaiset maahanmuuttajat olivat yleisesti hyvin koulutettuja.

Noin kolmasosa virolaisista oli kokenut syrjintää työnhaussa. Asuntomarkkinoilla syrjityksi oli tullut 13 prosenttia ja julkisilla paikoilla syrjintää kertoi kohdanneensa noin viidennes tutkituista. Rassistisen rikoksen uhriksi kertoi joutuneensa joka neljäs. Selvästi yleisin koettu rikos oli solvaus.

Maahanmuuttajaryhmien leimautumisesta tutkimuksessa todetaan, että virolaisten asema on Suomessa ristiriitainen. Tutkimukseen osallistuneiden virolaisten haastatteluista kävi ilmi, että ”toisaalta Suomessa tunnetaan sympatioita veljeksansaa kohtaan ja ihailtaan Viron kulttuuria ja taloudellista kehitystä, toisaalta virolaisia pidetään ’neukkuina’ ja ’köyhinä pikkuveljinä’ ”. Haastateltujen virolaisten maahanmuuttajien mukaan virolaisuutta ei Suomessa nähdä aina kielteisenä ilmiönä, leimallista se on ainoastaan tietyissä sosiaalisissa tilanteissa.

Ongelmia virolaisten maahanmuuttajien identiteetille tutkimuksen mukaan aiheuttaa joskus se, että virolaisia luullaan venäläisiksi. Virolaisten käsitysten mukaan venäläisiin suhtaudutaan Suomessa kielteisemmin kuin virolaisiin. Tutkimuksessa todetaankin suomalaisten suhtautumisen virolaisiin ja venäläisiin eroavan selkeästi toisistaan ja viitataan vuonna 1999 julkaistuun tutkimukseen, jonka mukaan noin kaksi kolmasosaa suomalaisista suhtautui myönteisesti virolaisten maahanmuuttoon Suomeen, kun venäläisten maahanmuuttoon suhtautui myönteisesti vain reilu kolmannes.

Suomi romanien ja saamelaisten kotimaana

Kansallinen vähemmistö - romanit

Lokakuussa 2004 Helsingissä pidetyssä romanien asemaa Euroopassa käsitelleen seminaarin avajaispuheessaan⁵⁹ peruspalveluministeri Liisa Hyssälä sanoi, että poliittisen päätöksenteon tulee viimeistään seuraavan hallituksen ohjelmassa sitoutua kansallisen romaniohjelman laatimiseen. Ministeri Hyssälän mukaan erityisesti tasa-arvokysymyksissä on pohtimisen aihetta, samoin kulttuurillisten näkökohtien huomioonottamisessa koulutuksessa, työvoimapalveluissa ja asumispalveluissa. Hän muistutti myös, että yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia edistämään yleistä yhdenvertaisuutta ja näin ollen heillä on velvoite luoda sen toteutumiseksi entistä paremmat edellytykset ja olosuhteet. Työvälineeksi Hyssälä tarjosi yhdenvertaisuussuunnitelmaa.

Romaniasian neuvottelukunnan pääsihteeri Sarita Friman-Korpela tähdensi seminaarin jälkeen Suomenmaa -lehden⁶⁰ haastattelussa, että hyvinvointipalveluita tulisi kehittää nimenomaan siten, että ne vastaisivat romaniväestön todellisia tarpeita.

Samassa julkaisussa Romaniasian neuvottelukunnan (RONK) puheenjohtaja Gunnar Jansson piti ministeri Hyssälän avajaispuhetta merkittävänä ja ajankohtaisena poliittisena linjauksena, koska romanit pyrkivät jo viime eduskuntavaalien jälkeen saamaan puolueet sitoutumaan romaniohjelman laatimiseen. Tuolloin hanke ei johtanut toivottuun tulokseen.

Sosiaali- ja terveysministeriön pyrkimysten mukaisesti alueellisten romaniasian neuvottelukuntien lainsäädännöllistä asemaa vahvistettiin

⁵⁹ Ministeri Liisa Hyssälän avajaispuhe, <http://www.romani.fi/tapahtumat.html>.

⁶⁰ Suomenmaa, 6.10.2004.

kuluneen vuoden alussa. Asetus neljän alueellisen romaniasiain neuvottelukunnan vakinaistamisesta tuli voimaan valtioneuvoston päätöksellä⁶¹ 1.1.2004. Alueelliset neuvottelukunnat toimivat tällä hetkellä Etelä-Suomen läänissä, Länsi-Suomen läänissä, Itä-Suomen läänissä ja Oulun läänissä. Alueellisten neuvottelukuntien vakinaistaminen vahvistaa romanien osallistumista romaniasioiden hoitoon tehostamalla kunnissa asuvien romanien ja virkamiesten yhteistyötä. Neuvottelukuntien toiminnasta on saatu myönteisiä kokemuksia.

Suomen uudistuneesta ja kehittyneestä lainsäädännöstä huolimatta romanit kohtaavat edelleen syrjintää monissa arkipäivän tilanteissa. Sekä YK että Euroopan neuvosto ovat vuosien mittaan useaan kertaan kehottaneet Suomea parantamaan romanien asemaa ja puuttumaan heidän tosiasialliseen syrjintäänsä.

Vuonna 2003 YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevaa kansainvälistä yleissopimusta valvova rotusyrjintäkomitea (CERD) kehotti Suomea ryhtymään toimenpiteisiin romanien asumiseen, koulutukseen ja työelämään liittyvissä ongelmissa sekä puuttumaan heidän kohtaamaansa arkielämän syrjintään.

Jokapäiväisessä elämässään romanit kuitenkin kohtaavat syrjintää jatkuvasti. Arkielämän syrjintä voi olla esimerkiksi ravintolaan sisään pääsyn estämistä, jota perustellaan etnisellä alkuperällä tai pukeutumisella, tai kaupan palveluiden rajoittamista siten, että ostoksille päästetään vain yksi romani kerrallaan.

Joulukuussa 2004 julkaistussa Suomen toisessa raportissa Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta todetaan, että romanit ovat aiempaa tietoisempia omista oikeuksistaan ja nostavat syytteen syrjinnästä entistä useammin. Syrjintätapauksia käsitellään alemmassa oikeusasteessa noin 20 tapausta vuodessa, ja määrän voidaan olettaa olevan kasvussa lisääntyvän oikeuksien tiedostamisen myötä.

Useimmissa tapauksissa kärjääoikeudet tuomitsevat syrjintään syylistyneet henkilöt päiväsakkoihin.

⁶¹ Valtioneuvoston asetus 1019/2003 valtakunnallisesta romaniasiain neuvottelukunnasta ja alueellisista romaniasiain neuvottelukunnista.

Ote Ihmisoikeusliitto ry:n tiedotteesta 4.1.2005

Ravintolasyrjintä vakiintunutta, viranomaisten suhtautuminen piittaamatonta

Ihmisoikeusliitto ry testasi vuoden 2002 syksyllä helsinkiläisten ravintoloiden suhtautumista asiakkaisiksi pyrkiviin romaneihin ja mustaihoisiin ihmisiin. Testaajina toimi neljä eri ryhmää kahtena eri iltana. Jokaiseen ryhmään kuului vähintään yksi valtaväestöä edustanut jäsen ja lisäksi joko romaneita tai tummaihoisia maahanmuuttajia.

Testin tulos oli yksiselitteinen: Jokainen seurue tai joku sen jäsenistä koki syrjintää yhden tai useamman ravintolan ovella. Yksi ravintoloista kielsi sisään-pääsyn jokaiselta testiryhmältä.

Syrjityiksi joutuneet tekivät kohtelustaan rikosilmoituksen Helsingin poliisille.

Testiryhmien kokemuksista käy ilmi, että romanien syrjintä on monessa helsinkiläisessä ravintolassa vakiintunut käytäntö. Ovimiehille ja ravintolapäälliköille näyttää edelleen jääneen epäselväksi se, että syrjintä on rikos aina eli myös silloin, kun sitä harjoittaa yksityinen elinkeinonharjoittaja.

Oheiset esitutkintapöytäkirjoista poimitut esimerkit havainnollistavat ryhmien ravintoloissa saamaa kohtelua:

Yhdessä romanasuisen naisen sisäänpääsyn kieltäneistä ravintoloista (Bar Satumaa), sekä molemmat ovimiehet että omistaja kielsivät, että heillä olisi käytäntönä kieltää sisäänpääsy romanasun takia.

Kuitenkin niin viiden todistajan kuin asianomistajankin mukaan toinen ovimiehistä oli sanonut, että synä sisäänpääsyn epämiselle oli romanasu. Yhden todistajan mukaan tämä oli sanonut myös, etteivät romanasuun pukeutuneet pääse heillä koskaan sisälle, ja se oli ollut paikan käytäntönä alusta asti.

Toisessa tapauksessa ravintolan (Jone's Karaoke Bar) ovimies kertoi, että hän ei päästä romaneita sisään näiden oman turvallisuuden vuoksi. Ravintolassa oli hänen mukaansa moottoripyöräjengiläisiä.

Kaksi seurueen valtaväestöä edustanutta jäsentä meni sisään ravintolaan, havaitsi sen lähes tyhjäksi, eikä tarjoilijan mukaan paikalla ollut yhtäkään jengiläistä.

Tapauksen esitutkintapöytäkirjan mukaan kaikki neljä asianomistajaa sekä kaksi todistajaa kertoivat ovimiehen kieltäytyneen päästämästä romaneita sisään siksi, että näiden turvallisuus olisi uhattuna romanitaustan vuoksi.

Syrjintärikoksesta epäiltynä kuultiin ainoastaan ravintolapäällikköä, koska ovimies oli kuollut. Ravintolapäällikkö kielsi antaneensa ohjetta, jonka mukaan

romanasuun pukeutuneita ei päästettäisi sisään ylipäätään, tai siksi, ettei näiden turvallisuutta pystyttäisi takaamaan.

Yhdessä ravintolassa (Lady Moon) ovimies kiisti syyllistyneensä syrjintään, mutta kertoi epäroineensa romanihameeseen pukeutuneen naisen päästämistä sisään aiemman, toista romaninaista koskeneen kokemuksensa vuoksi.

Paikan ravintolapäällikkö kielsi tietävänsä mitään käsiteltävästä syrjintätapauksesta. Hän kielsi niin ikään antaneensa sellaisia ohjeita, että romaneja tai romanasuun pukeutuneita ei päästetä ravintolaan.

Neljän asianomistajan sekä kahden todistajan mukaan ovimies oli ilmaisut, ettei hän päästä romaneita sisälle näiden etnisen taustan vuoksi. Kahden lausunnon mukaan ovimies oli sanonut kyseen olevan ravintolan linjasta.

Erään ravintolan (Amarillo) kaksi vahtimestaria esti seurueen romanienkielöiden pääsyn ravintolan asiakkaiksi vedoten yhden naisen romanasuun. Vahtimestarit kuitenkin muuttivat mieltään seurueen kerrottua, että sisäänpääsyn estämällä he syyllistyisivät syrjintään.

Molemmat vahtimestarit kertoivat kuulustelupöytäkirjassa, että he olivat olettaneet ravintolan saavan valita asiakkaansa pukeutumisen perusteella, ja heillä näin ollen olleen oikeuden kieltää romanasuun pukeutuneen naisen sisäänpääsy.

Ravintolapäällikön mukaan romanit kyllä pääsevät ravintolaan, eikä sillä ole kansallispukuja kieltäviä pukeutumissääntöjä.

Myös afrikkalaistaustaisia maahanmuuttajia syrjittiin. Viiden hengen seurue, jonka jäsenistä kaksi oli mustaihoisia miehiä, yksi päänsä huivilla peittänyt ja sandaaleita käyttänyt nainen, pyrki sisään kymmeneen ravintolaan.

Näistä yhteen afrikkalaistaustainen nainen ei päässyt ovimiehen mukaan siksi, että hän oli pukeutunut sandaaleihin. Seurueen suomalaisnaisen sandaaleihin ovimies ei kiinnittänyt huomiota. Yhteen ravintolaan koko seurueen pääsy evättiin, koska ovimiehen mukaan ”suomalaiset eivät siedä mustia”.

Testin seurauksena tehtiin yksitoista rikosilmoitusta syrjinnästä. Rikosilmoitusten teossa ei tällä kertaa ollut ongelmia kuten syrjintärikosten kohdalla usein on.

Tutkinnan eteneminen vaihteli jutuissa huomattavasti. Pahimmillaan, eli Vuolasrannan jutussa, asianosaisia ja todistajia kuultiin vasta vuosi tapahtuman jälkeen ja oikeudessa asia käsiteltiin vasta yli kahden vuoden kuluttua tapahtuneesta.

Kuudessa tapauksessa ovimies tai ravintolapäällikkö tuomittiin sakkoihin ja korvauksiin, neljässä tehtiin syyttämättäjäätämispäätös.

Viranomaisten toiminnan vitkautta kuvaa, että viimeisin sakkotuomio annettiin vasta 29. joulukuuta 2004. Ääritapauksessa hidastelu johti yhden syytetyn osalta jutun vanhenemiseen ja syytteen raukeamiseen.

Tuomiot vaihtelivat 20-30 päiväsakkoon, vahingonkorvausten taso oli vaatimaton.

Pitkät tutkinta-ajat ja lievät tuomiot antavat ymmärtää, etteivät poliisiviranomaiset, syyttäjät ja tuomioistuimet suhtaudu etniseen taustaan perustuvaan syrjintään järin vakavasti.

Näin siitä huolimatta, että rikoksen rasistinen motiivi on 1.1.2004 lähtien rikoslain mukainen rangaistuksen koventamisperuste. Vaikka laki ei rikoshetkellä vielä ollut voimassa, sen henki ja viranomaisten toimet ovat ristiriidassa keskenään.

Yhdenvertaisuuslaki puolestaan kieltää henkilön asettamisen eri asemaan etnisen alkuperän perusteella myös omaisuuden ja palvelujen tarjonnassa. Hyvityksiä sen rikkomisesta voidaan tuomita jopa 15 000 euroa.

Kansallisesta lainsäädännöstä ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia valvovilta komiteoilta toistuvasti saaduista nuhteista huolimatta viranomaisten piittaamaton suhtautuminen syrjintärikoksiin näyttää vakiintuneen maan tavaksi sekin.

Ihmisoikeusliitto on kiinnittänyt huomiota ravintolavahtimestareiden tietämättömyyteen ja on laatimassa ohjeistusta sisällytettäväksi heidän koulutukseensa.

Romanit poliittisina toimijoina

Suomen romanivähemmistö ei perinteisesti ole ollut poliittisesti aktiivista, mutta viime vuosina koulutustason kasvun myötä kiinnostus politiikkaa kohtaan on myös kasvanut. Europarlamenttivaaleissa ei ollut yhtään romaniehdokasta. Kunnallisvaaleissa muutama romani valittiin kunnanvaltuustoon. Romaniasiain neuvottelukunnan pääsihteeri Sarita Friman-Korpelan mukaan⁶² romanit ovatkin nimenomaan kiinnostuneita kunnallispolitiikasta, sillä pienillä paikkakunnilla heillä on enem-

⁶² Vihreä Lanka, 5.11.2004.

män mahdollisuuksia tulla valituiksi. Minkään kunnan romaniväestön äänet eivät yksin riitä varmistamaan ehdokkaan läpi menoa, joten kunnallisvaltuustoihin valitut romanit ovat oletetusti saaneet ääniä myös valtaväestöltä. Puolueista erityisesti Kristillisdemokraatit on romaniehdokkaiden suosiossa hengellisen imagonsa vuoksi.

Presidentti Tarja Halosen vuonna 2001 Euroopan neuvoston parlamentaarisessa yleiskokouksessa esittämästä aloitteesta 3.11.2004 perustettu Euroopan romanifoorumi parantaa oleellisesti Euroopan noin kymmenmiljoonaisen romanivähemmistön poliittisia vaikutusmahdollisuuksia. Romanifoorumin päätehtävä on tukea romanien osallisuutta heitä itseään koskevassa päätöksenteossa sekä parempaa integroitumista yhteiskuntaan. Avainaloja ovat syrjinnän ja rasismien vähentäminen sekä koulutuksen, työllisyyden ja terveydenhuollon kohentaminen. Foorumi ottaa pyynnöstä tai oma-aloitteisesti kantaa romaneja koskeviin asioihin, tekee aloitteita ja antaa neuvoja paitsi Euroopan neuvostolle, myös muille kansainvälisille järjestöille, hallituksille ja alueviranomaisille.

Romanifoorumin yleiskokoukseen valitaan enintään 75 edustajaa, joista suurin osa on kansallisia edustajia ja loput edustajat tulevat merkittävimmistä kansainvälisistä romanijärjestöistä. Kansalliset edustajat valitaan kansallisissa romanijärjestöissä. Kansallisen edustajan valintaan liittyy Suomessa ongelma, sillä edustajavalinnan tulisi tapahtua kansallisen romanien kattojärjestön toimesta, mutta Suomesta sellainen puuttuu kokonaan. Hufvudstadsbladet -lehden haastattelussa⁶³ Romaniasian neuvottelukunnan puheenjohtaja Gunnar Jansson totesikin, olevan kummallista, että Suomessa on Suomenruotsalaiset kansankäräjät ja Saamelaiskäräjät sekä maakuntapäivät Ahvenanmaalla, mutta ei poliittista toimielintä, joka toimisi romaniväestön edunajajana. Samassa lehtihaastattelussa Romaniasian neuvottelukunnan pääsihteeri Sarita Friman-Korpela totesi, että vuonna 2005 valittavan uuden Romaniasian neuvottelukunnan erääksi tehtäväksi tulee lähteä ajamaan kansallisen romanikäräjien perustamista.

⁶³ Hufvudstadsbladet, 6.10.2004.

Romanien kulttuuri, kieli ja koulutus

Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa luvataan tukea eri vähemmistöryhmien kulttuurisia oikeuksia. Lisäksi siinä asetetaan tavoitteeksi lisätä opettajakoulutusta siten, että varmistetaan eri kieliryhmiin kuuluvien opettajien saatavuus maan eri osissa. Tavoite on romaniväestölle tärkeä, sillä romanikulttuurin ja -kielen opetus Suomen kouluissa ei toteudu parhaimmalla mahdollisella tavalla.

Perusopetuslain mukaan romani voi olla koulun opetuskielenä ja sitä voidaan opettaa äidinkielenä. Suomen toisessa raportissa kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta todetaan, että uusien romanikielen opetussuunnitelmien perusteiden mukaisesti romanioppilaiden opetuksessa tulee ottaa huomioon Suomen romanit etnisenä ja kulttuurisena vähemmistönä.

Romanikielen ja -kulttuurin opetuksen kouluissa tulee edistää kaksisidentiteetin muodostumista ja parantaa romanioppilaiden koulunkäynnin laatua. Lisäksi romanioppilaille tulee antaa luonteva mahdollisuus ilmaista omaa vähemmistöidentiteettiään koulussa. Opetuksen tulee edistää romanioppilaiden oman historian ja kielen tuntemusta sekä tietoisuutta romaneista yhtenä Euroopan ja koko maailman merkittävimmistä vähemmistöistä.

Nykyisin tuotettavan oppimateriaalin tarjonta keskittyy romanikielen opetukseen äidinkielenä tai toisena äidinkielenä. Pitkän tähtäimen tavoitteena Suomessa on tuottaa koko perusopetuksen ja lukion kattava oppimateriaalisarja romanikieltä äidinkielenään tai toisena äidinkielenään opiskeleville romanilapsille.

Tuottamisen ongelmaksi on osoittautunut ennen kaikkea tekijäkunnan rajallisuus, sillä oppimateriaalin laadintaan kykeneviä ja romanikielen hallitsevia opettajia on äärimmäisen vähän. Lisäksi kielen vakiintumattomuus ja sanaston puutteet asettavat tekijöille poikkeuksellisen suuria vaatimuksia.

Käytännössä romanikielen opetus ei ole vielä riittävästi toteutunut. Opetuksen toteutumista jarruttavat opetusvastuussa olevien kuntien määrärahojen riittämättömyys, oppilaiden hajanaisuus – kokomääräl-

tään vaadittuja opetusryhmiä on vaikea muodostaa eri kouluissa opiskelevien romanioppilaiden koulujen välisten pitkien välimatkojen vuoksi – ja opettajien saatavuus sekä oppimateriaalin niukkuus. Eduskunnan perustuslakivaliokunta kiinnitti näihin epäkohtiin huomiota säätämässään uutta kielilakia. Perustuslakivaliokunta lausui, että hallituksen on ryhdyttävä lainsäädännöllisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin romaniväestön kielellisten ja kulttuurillisten oikeuksien toteutumisen parantamiseksi.⁶⁴

Opetushallituksen vuosina 2000-2002 toteuttaman laajan valtakunnallisen Romanilasten perusopetuksen tila -tutkimuksen loppuraportin⁶⁵ mukaan romanikielen opetusta järjestettiin lukuvuonna 2000-2001 koko Suomen alueella vain 20 koulussa, eli alle 6 % sellaisista kouluista, joissa opiskeli romanioppilaita. Vain 53 % kouluista järjesti omaehtoista romanikulttuuriin tutustumista, 42 % kouluista ei huomionnut romanikulttuuria millään tavalla.

Yhtenä synnä romanikielen opetuksen vähäisyydelle voidaan pitää lainsäädännöstä juontavaa porsaanreikää. Suomen perustuslain 17 § 3 turvaa muun muassa romanien oikeuden kehittää ja ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Sama oikeus kirjattiin erityislainsäädäntöön, kuten sosiaali- ja terveydenhuolto-, koulu- ja vankeinhoitolakeihin.

Kunnat ovat kuitenkin velvollisia järjestämään romanikielen opetusta vain sitä äidinkielenään puhuville oppilaille. Tämä vähentää kuntien opetuksenjärjestysvelvollisuutta, sillä Suomen romaniväestöstä suurin osa puhuu pääasiallisena äidinkielenään suomea.

Romanikulttuurin ja -kielen opetuksen puutteellisuutta Suomen kouluissa on pitkään selitetty pätevien opettajien vähäisyydellä. Romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinnon perusteet ovat olleet voimassa 15.12.2001 lähtien, mutta tutkinnon on voinut suorittaa vasta syksystä 2003 lähtien.⁶⁶

Romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinnossa on kolme suuntautumisvaihtoehtoa, romanikielen opetus, ohjaustoiminta ja romanikulttuurin sihteerin työ. Romanikielen opetukseen suuntautuneet toimivat

⁶⁴ Perustuslakivaliokunnan mietintö 9/2002 vp.

⁶⁵ Opetushallitus: Romanilasten perusopetuksen tila: selvitys lukuvuodelta 2001-2002." 2004, Edita.

⁶⁶ <http://www.oph.fi/nayttotutkinnot/>.

ensisijaisesti romanikielen ja kulttuurin ohjaajina peruskoulutuksessa, ammatillisessa koulutuksessa ja vapaan sivistystyön alueella. Virallista opettajan pätevyyttä tutkinto ei anna.

Opetushallituksen Romaniväestön koulutuspalvelut -yksikkö vastaa romanikielisen oppimateriaalin tuottamisesta. Romaniväestölle suunnatun oppimateriaalin tavoitteena on omien juurien tuntemuksen lisääminen ja identiteetin vahvistaminen, sekä romanikielen vahvistaminen ja kehittäminen. Myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, jossa on nykyisin romanikielen tutkimusta ja huoltoa varten kaksi päätoimista tutkijaa, on tuottanut romanikielistä oppimateriaalia.

Oppimateriaaleja laaditaan sekä valta- että romaniväestön tarpeisiin. Valtaväestölle tarkoitettua materiaalin tavoitteena on lisätä tietoa romanikulttuurista ja sitä kautta vähentää ennakkoluuloja ja muuttaa asenteita suvaitsevaisemmaksi. Tiedon lisääminen koulujen opetushenkilökunnan keskuudessa onkin tarpeen, sillä 'Romanilasten perusopetuksen tila' -tutkimuksen mukaan vain viidennes koulujen henkilökunnasta oli saanut tietoutta romanikulttuurista ja -historiasta. Samaisessa tutkimuksessa todetaan, että sekä oppilaat että henkilökunta kokivat tiedonsaannin romanikulttuurista ja -historiasta myönteisenä asiana.

Suomen romaniväestö on onnistunut nostamaan koulutustasoaan, ja valtiolta on viime vuosina tehnyt paljon romanilasten ja -nuorten koulutuksen edistämiseksi. Vähintään yhtä paljon haasteita ja tehtävää on kuitenkin jäljellä asenteiden ja koulun käytäntöjen muokkaamisessa.

Romanilasten perusopetuksen tila -tutkimuksen loppuraportissa nostetaan esille erityisesti seuraavat viisi seikkaa, joihin tulevaisuudessa tulee puuttua romanien koulutustilanteen parantamiseksi.

Ensinnäkin esiopetukseen osallistumisen hyötyjä tulee painottaa romaniväestön keskuudessa, nykyisellään esiopetukseen osallistuu vain 2 % romanilapsista. Toiseksi romanilasten poissaoloihin koulusta täytyy puuttua, koska heillä on niitä muita lapsia enemmän.

Lisäksi romanilapsien valmistumista peruskoulusta on tuettava, sillä peruskoulun keskeyttää noin 5 % kaikista romanilapsista, kun koko

maan keskeytysprosentti on lähes nolla. Erityisesti romanityttöjen koulutukseen ja perhesuunnitteluvastuuseen on kiinnitettävä huomiota, koska päättötodistusta vaille jäävistä romaneista 58 % on tyttöjä. Ja viimeiseksi, jatkokoulutusmahdollisuuksia ja -halukkuutta romanien keskuudessa on parannettava.

Tutkimuksen loppuraportissa todetaan, että romanilapsia syrjitään koulussa. Kolmanneksessa kouluista myönnetään, että romaneita nimittellään, kiusataan ja jätetään yhteisön ulkopuolelle.

Romanit työmarkkinoilla

Romanien työttömyysasteesta ei ole saatavilla tarkkaa arviota. Pääasiallisena synnä tähän on Suomen tietosuojalainsäädäntö⁶⁷. Se kieltää henkilöiden luokittelun arkaluonteisten henkilötietojen, kuten etnisen taustan perusteella ja näin rajoittaa esimerkiksi työvoimatoimistojen romaniasiakkaita koskevien virallisten työttömyystilastojen laadintaa. Tarkan arvion antamista vaikeuttaa myös se, että romaniväestön työllistymistä koskeva tutkimus on Suomessa ollut erittäin vähäistä. Silloin harvoin, kun sitä on tutkittu, se on tehty joko osana laajempaa tutkimusta tai pienen otannan kyselytutkimuksena.⁶⁸

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa Romanipolitiikan strategiat selvityksessä romaniväestön työttömyysasteeksi esitetään 56 prosenttia. Euroopan neuvoston yhteydessä toimiva rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) arvioi vuonna 2002 Suomea koskevassa toisessa seurantaraportissaan romanivähemmistön työttömyysasteen olevan 52–56 prosenttia.

Tuorein romanien työttömyysasteesta esitetty arvio on vuodelta 2004. Suomen toisessa raportissa kansallisia vähemmistöjä koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta esitetään työvoimatoimistoille tehdyn kyselyn perusteella sen olevan noin 20 prosenttia.

⁶⁷ Henkilötietolaki 11 § 523/1999. Kielto ei kuitenkaan ole ehdoton, sillä arkaluonteisia tietoja saa kerätä henkilörekisteriin laissa tai asetuksessa säädetyin edellytyksin.

⁶⁸ Jaakkola, T.: "Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönnotossa ja työelämässä." 2000, Työministeriö. Suonoja, K. & Lindberg, V, "Romanipolitiikan strategiat." 2000, Sosiaali- ja terveysministeriö.

Ihmisoikeusliitolla ei ole tietoa, mistä edellä mainittujen työttömyysasteiden suuri eroavuus johtuu. Positiivisin näkemys olisi luonnollisesti se, että romaniväestön työttömyysaste on laskenut huomasti viimeisen kahden vuoden aikana, mutta tämä tuskin on todennäköistä.

Henkilötietolaki estää työvoimahallintoa tarjoamasta romaniväestölle eriytettyjä palveluita. Näin ollen työvoimapolitiittisten palvelujen kohdentaminen nimenomaisesti romaniväestön erityistarpeisiin on vaikeaa.

Vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalainen kiinnitti vuoden 2002 aikana asiakasyhteydenottojen perusteella huomiota romanien vaikeaan työllisyystilanteeseen ja teki työministeriölle aloitteen⁶⁹ romanien työllistymistä edistävien palvelujen tehostamisesta työhallinnossa. Aloitteessa esitettiin, että työministeriö käynnistäisi projektin, joka selvittäisi mahdollisuuksia tietosuojalainsäädännön antamissa rajoissa kerätä järjestelmällisemmin tietoja romanitaustaisista työnhakijoista. Näin työvoimahallinnon tarjoamia palveluja voitaisiin kohdentaa heille aikaisempaa paremmin.

Lisäksi aloitteessa esitettiin, että projektissa kehitettäisiin välineitä työhallinnon henkilöstölle, jotta nämä entistä paremmin tunnustaisivat romanikulttuurin erityispiirteitä ja ottaisivat ne huomioon asiakaspalvelussa ja työhallinnon tarjoamassa työvoimapolitiittisessa koulutuksessa.

Projektin tavoitteena olisi kehittää toimia, joiden pohjalta edistetäisiin romanien työmarkkinoille sijoittumista ja vähennettäisiin heihin työmarkkinoilla kohdistuvaa syrjintää.

Vähemmistövaltuutetun aloitteen pohjalta työvoimahallinto käynnisti keväällä 2003 selvityksen romanien työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä. Ihmisoikeusliitolla ei ole tarkempia tietoja siitä, käsiteltiinkö selvitystä tehtäessä mahdollisuuksia kerätä nykyistä järjestelmällisemmin tietoja romanitaustaisista työnhakijoista.

Selvityksessä arvioidaan romanien työttömyysasteen olevan noin 20 prosenttia, mutta kuten aiemmin mainittiin, lukua voidaan pitää vain suuntaa antavana.

⁶⁹ Aloite romanien työllistymistä edistävien palvelujen tehostamisesta työhallinnossa 3211/64/2002 TM.

Selvitykseen osallistuneiden työvoimatoimistojen lausuntojen mukaan työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen vaatii romanien perus- ja ammatillisen koulutuksen suorittamista tukevia toimenpiteitä, työharjoittelua ja tukityöllistämiseen ohjaamista.

Romaneille kohdennettava, työvoimahallinnon palveluja edistävä toimenpide on työhallinnon alueorganisaatiolle annettu kehoitus nimetä jokaiseen työvoimatoimistoon ja TE-keskuksen työvoimaosastolle romaniasiain yhdyshenkilö.

Lisäksi työvoimatoimistoja on kehoitettu järjestämään henkilöstökoulutusta etnisestä tasa-arvosta ja romanikulttuurista sekä niiden huomioonottamisesta työvoimatoimistojen työssä. Työvoimaministeriö tulee seuraamaan kehoitustensa toteutumista tekemällä työvoimatoimistoille uusintakyselyn vuonna 2005.

Tulevaisuudessa tarkoitus on laatia oppaita työvoimatoimiston palveluista romanikielellä yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivan romaniasiain neuvottelukunnan kanssa.

Työmarkkinoilla esiintyvän romanien syrjinnän ehkäiseminen on tehostunut yhdenvertaisuuslain voimaantumisen myötä, mutta heitä syrjitään edelleen, eritoten työhön hakeutumisvaiheessa.

Suomen toisessa raportissa Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta todetaan, että huolimatta siitä, että tieto työsyrynnän lainvastaisuudesta on lisääntynyt, ennakkoluuloja romaneja kohtaan esiintyy edelleen, ja yksittäiset työnantajat syyllistyvät työsyryntään romanien etnisen taustan perusteella.

Raportissa nimetään romanien ongelmaksi vaikeudet saada töitä sopivasta koulutuksesta huolimatta, saada oppisopimuspaikkoja, koska työnantajat ovat haluttomia ottamaan heitä oppisopimuspaikkoihin, ja saada kunnan tukityöpaikkoja, koska kunnat ovat haluttomia työllistämään.

Romaniseminaarin avajaispuheessaan peruspalveluministeri Liisa Hyssälä totesi, että romaneille tulisi järjestää työvoimakoulutuksen jatkeeksi työharjoittelua ja oppisopimuskoulutusta.

Ihmisoikeusliiton näkemys on, että työvoimapolitiittiset tukitoimenpiteet, kuten työharjoittelun tai oppisopimuskoulutuksen järjestämi-

sessä avustaminen, ovat erittäin tärkeitä romaniväestölle, jonka jäsenet koulutustasonsa nousun seurauksena on suuntautumassa aloille, joissa heitä ei ole aikaisemmin juurikaan ollut. On olemassa riski, että vallitsevat ennakkoluulot ja asenteet vaikeuttavat romanien työllistymistä ja hidastavat heidän sopeutumistaan uusiin työyhteisöihin.

Romanit asuntomarkkinoilla

Suomen romaniväestöllä on selkeästi enemmän asumiseen liittyviä ongelmia kuin valtaväestöllä tai monella muulla vähemmistöryhmällä. Tästä huolimatta Suomessa on tehty vain yksi erityislainsäädännöllinen yritys parantaa nimenomaan romaniväestön asumistilannetta, nimittäin vuoden 1975 laki mustalaisväestön asunto-olojen parantamisesta.⁷⁰

Tämän erityisasuntolain tavoitteena oli yhtäläistää romaniväestön asunto-olot muun väestön kanssa vuoden 1981 loppuun mennessä velvoittamalla kuntia huolehtimaan alueellaan asuvien romanien asunto-tilanteen parantamisesta. Kuntien tuli muun muassa laatia vuosittain selvitys romanien asunto-oloista ja yksityiskohtainen suunnitelma niiden parantamiseksi. Erityisasuntolain nojalla voitiin myöntää matalakorkoisia erityislainoja sekä yksityisille romanihenkilöille oman asunnon hankintaa varten että kunnille vuokra-asuntoja varten, niiden rakentamiseksi tai korjaamiseksi romaniväestön käyttöön.

Erityislainsäädännön avulla romanien asunto-olot paranivat huomattavasti, mutta toimenpiteet eivät kohdistuneet kaikkein huonoimmin asuneeseen romaniväestön osaan, sillä melko usein kunnat paransivat jo ennestään kohtuullisen hyvin asuneiden romaniperheiden asumistasoa, kun samaan aikaan kokonaan toimenpiteiden ulkopuolelle jäi liki puolet heikosti tai välttävästi asuneista ruokakunnista.⁷¹

Erityisasuntolain jälkeen romaniväestön asuntoasioita on hoidettu ensisijaisesti yleisen asuntopolitiikan asunto-olojen kehittämistoimin-

⁷⁰ Laki mustalaisväestön asunto-olosuhteiden parantamisesta 713/1975.

⁷¹ Niemi, H.: ”Mustalaisten asunto-olojen kehitys vuosina 1976–1979. Mustalaisväestön erityisasuntolain vaikutusten tarkastelu.” Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1981.

nan, kuten vuonna 1985 säädetyn lain asunto-olojen kehittämistä⁷² kautta. Sen tavoitteena oli kohtuullisen asumistason ja viihtyvyyden turvaaminen kaikille yksilöille, perheille ja väestöryhmille. Romanipolitiikan strategiat -selvityksen⁷³ mukaan tämän seurauksena toimenpiteet eivät ole kohdentuneet romaniväestöön ennakkoon oletetulla tavalla.

Kunnat ja julkisyhteisöt eivät esimerkiksi hankkineet 1990-luvulla yhtään vuokra-asuntoa romanikäyttöön koko maassa. Romaniväestön asunto-olot ovatkin heikentyneet heihin kohdistettujen erityistoimenpiteiden päätyttyä. Vuoden 1996 loppuun mennessä vain 44 prosenttia romanien erityisasuntolain puitteissa hankkimista omistusasunnoista oli edelleen romanien omistuksessa.

Romanipolitiikan strategiat -selvityksen mukaan pääasiallinen syy tälle on se, että lainoja myönnettäessä ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota hakijoiden maksukykyyn, jonka johdosta romanit, jotka eivät pystyneet maksamaan asuntovelkojen lyhennyksiä, joutuivat myymään asuntonsa taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Asuntojen uusiksi omistajiksi on lähes poikkeuksetta tullut joku muu kuin romaniväestöön kuuluva henkilö siitä huolimatta, että asunto olisi voitu myydä toiselle romaniruokakunnalle vanhoilla, edullisilla lainaehdoilla.

Kuntien erityisrahoituksen turvin hankittujen vuokra-asuntojen osalta tilanne oli vuoden 1996 loppuun mennessä hieman parempi, sillä noin 73 prosenttia romaneille erityisasuntolain puitteissa korvamerkitystä vuokra-asunnoista oli edelleen romaniperheiden käytössä.

Romanien tämän hetkisten asunto-ongelmien taustalla on eteläisen Suomen kasvukeskuksiin suuntautunut muuttoliike, joka on merkinnyt vapaina olevien vuokra-asuntojen lukumäärän vähenemistä ja vuokrien kasvua. Julkisella asuntopolitiikalla ei ole kyetty täysin turvaamaan kaikkein heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevien ihmisten asumista. Tämä on erityisesti vaikeuttanut romaniväestön asuntotilannetta, koska taloudellisesti heikon asemansa vuoksi he eivät pysty hankkimaan omistusasuntoja eivätkä vapaarahoitteisia vuokra-asuntoja niiden korkean hintatason ja erilaisten takuuvaatimusten vuoksi. Niinpä romaniväestö

⁷² Laki asunto-olojen kehittämisestä 919/1985.

⁷³ Suonoja, K. & Lindberg, V.: Romanipolitiikan strategiat, s.81. 1999, Sosiaali- ja terveysministeriö.

on riippuvainen yhteiskunnan tuesta ja sosiaalisin perustein myönnettävistä vuokra-asunnoista.

Pääosin Suomen romaniväestö asuu samoilla alueilla ja samantoisissa asunnoissa kuin valtaväestö. Romanit ovat tosin valtaväestöä enemmän riippuvaisia julkisista, sosiaalisin perustein myönnettävistä vuokra-asunnoista, sillä ennakkoluulojen ja keskimääräistä heikomman taloudellisen asemansa vuoksi heillä on vaikeuksia saada asuntoa yksityisiltä vuokramarkkinoilta. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että sosiaalisin perustein myönnettävien vuokra-asuntojen asukasvalinnoissa noudatetaan yhdenvertaisuuden periaatteita, ja asunnonjaossa kiinnitetään huomiota romanikulttuuriin liittyviin erityispiirteisiin.

Viimeisimmässä arava- ja korkotukivuokra-asuntoja koskevassa asukasvalintaoppaassa⁷⁴ asumisesta vastaava ympäristöministeriö on kiinnittänyt erityistä huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen ja syrjinnän kieltoon, sekä painottanut romanikulttuuriin liittyvien tapojen huomiointia asunnonjaossa.

Ympäristöministeriö on tuottanut yhteistyössä RONK:in kanssa romanikulttuurin erityispiirteitä käsittelevän oppaan kuntien asuntoviranomaisten ja muiden asumisesta vastaavien tahojen käyttöön.⁷⁵ Oppaan tarkoituksena on tarjota viranomaisille tietoa romanikulttuurista, ja helpottaa romanien asunnonsaantia ja -vaihtoa.

RONK on todennut romanien kannalta ongelmalliseksi sen, että asunnonhakijan mahdollisuudet saada tietoa hakemuksensa etenemisestä ovat ennen päätöksentekoa varsin heikot. Näin ollen asuntoa hakevaa romania tai romaniperhettä voidaan pitää ”jonossa” määräämättömän ajan, eikä tästä asiantilasta voi valittaa, sillä hallintolainsäädännön mukaan valitus voidaan tehdä vain annetusta päätöksestä.

Ongelmalliseksi on muodostunut nykyisellään se, että kuntien ja yleishyödyllisten kiinteistöyhtiöiden omistamia vuokra-asuntoja koskevat käytännöt ovat alkaneet muistuttaa yhä enemmän yksityisiä asuntomarkkinoita. Romaniasian neuvottelukunnan saamien yhteydenottojen mukaan niiden vaatimat vuokravakuudet ja asunnonhakijan luottokel-

⁷⁴ Ympäristöministeriö: ”Arava- ja korkotukivuokra-asuntoja koskeva asukasvalintaopas.” 2003, Ympäristöopas 102.

⁷⁵ Ympäristöministeriö: ”Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa.” 2000, Ympäristöopas 77.

poisuusvaatimukset vaikeuttavat huomattavasti heikossa taloudellisessa tilanteessa elävien romanien asunnonsaanti- ja vaihtomahdollisuuksia. Vuokra-asuntoja hallinnoivien kiinteistöyhtiöiden asukasvalinnoissa on myös ilmennyt romaneja koskevia ongelmia.

Vähemmistövaltuutetun vuoden 2002 toimintakertomuksen mukaan eniten asumiseen liittyviä vaikeuksia romaniväestölle aiheuttaa ylipäänsä pääsy asukkaaksi kuntien vuokra-asuntoihin. Ongelmia aiheuttaa myös se, että kuntien tarjoamat asunnot ovat soveltumattomia romaneille.⁷⁶ Vähemmistövaltuutetun mukaan joissakin kunnissa voidaan jopa aktiivisesti tarjota vapaita vuokra-asuntoja kuntaan muuttaville, mutta ei romaniperheille.

Kuntien asuntoviranomaiset eivät välttämättä tunne romanikulttuurin erityispiirteitä ja saattavat tarjota romanikulttuurin jäsenelle sopimatonta asuntoa. Romanikulttuuriin liittyvät normit määrittävät henkilöiden fyysistä sijaintia, joten ongelmallinen asunto voi olla esimerkiksi kerrostalossa, jossa toinen romaniperhe asuu joko ylä- tai alakerrassa.

Myös romanien verrattain usein tapahtuva asuinpaikan vaihto vähentää kuntien halukkuutta järjestää romaneille soveltuvia asuntoja. Romanikulttuuriin kuuluu, että perheenjäsenen kuoltua halutaan vaihtaa asuntoa, vaikei itse kuolemantapaus olisikaan tapahtunut vainajan asunnossa.

Lisäksi romanikulttuuriin perinteinen oikeuskäytäntö määrää, että jos kahden romanisuvun välillä on sattunut riitatilanne tai yhteenotto, konfliktin aiheuttaja sukuineen on velvollinen muuttamaan pois paikakunnalta.

Selkeätä lainsäädännöllistä ja konkreettista velvoitetta erityisen kohTELUN turvaamiseksi näissä tapauksissa ei voimassa olevassa lainsäädännössä ole.

Vähemmistövaltuutetun toimistoon tuli vuoden 2004 aikana useita avunpyyntöjä ja tiedusteluja Oulussa asuvilta romaneilta. Vähemmistövaltuutettu jätti lokakuussa Oulun kaupungille selvityspyynnön romanien asumistilanteesta.

⁷⁶ <http://www.mol.fi/vahemmistovaltuutettu/toimintakertomus.pdf>.

Oulun osalta yhteydenotot liittyivät asukasvalintaan, asunnottomuuteen, syrjintäepäilyihin ja epäasialliseen käytökseen. Oulun kaupungin tekninen lautakunta antoi asiasta lausunnon marraskuussa. vähemmistövaltuutettu kävi Oulussa 30.1.2005 neuvottelemassa apulaiskaupunginjohtajan kanssa romanien asumistilanteesta Oulussa. Vähemmistövaltuutetun ja Oulun kaupungin vuoropuhelun jatkumsita pidettiin tarpeellisena ja sovittiin, että keväällä 2005 Oulussa järjestetään romanien asumiskysymyksiin keskittyvä tilaisuus.

Romaniasiaain neuvottelukunnan tiedote

Sarita Friman, RONK:n pääsihteeri

Ihmisoikeudet kuuluvat turvapaikkakeskusteluun!

Viime viikkoina Suomeen on saapunut runsaasti turvapaikanhakijoita Slovakiasta. Turvapaikkaa koskeva uutisointi pyöri suomalaisen turvapaikkajärjestelmän hyväksikäytön ympärillä. Objektiiinen tiedonvälitys ja ihmisoikeusargumentit ovat muuttuneet keskusteluksi "turvapaikkaturismista".

Slovakian viime viikkojen levottomuuksien taustalla on romanien asemassa viimeisen viidentoista vuoden aikana tapahtunut kurjistuminen. Sosiaalietujen leikkaaminen vain lisää turhautumista, jota järjestäytynyt rikollisuus käyttää hyväkseen. Romanien katkeruutta ovat lisänneet myös poliisin kovaotteiden toiminta viime aikaisten levottomuuksien tukahduttamiseksi ja tuhannen sotilaan lähettäminen romaneja vastaan. Poliisia syytetään mm. pahoinpitelyistä ja kidutuksesta.

Slovakian romaneihin kohdistuvat ihmisoikeusloukkaukset ovat olleet vuosia EU:ssakin yleisessä tiedossa. Poliisien ja rasististen ryhmittymien väkivalta romaneja kohtaan, viranomais syrjintä, ja romaninaisten pakkosterilisaatiot ovat kaikki kansainvälisesti tiedossa. Romanit todella kärsivät vakavista ihmisoikeusloukkauksista. EU:n päättäjät ovat tietoisia romanien liikehännän taustasta olevista syistä.

Romanit kärsivät, järjestäytynyt rikollisuus hyötyy Slovakian romanien saama virheellinen tieto Pohjoismaiden ja muiden Euroopan maiden suosiollisuudesta turvapaikanhakijoita kohtaan on ammattimaisesti levitettyä. Lapsineen kiertävien romanien tulevaisuudennäkymät ovat epätoivoisia. Rahat matkaan lainataan koronkiskureilta, jotka ovat usein myös matkan järjestäjiä.

Turvapaikkajärjestelmän todelliset hyväksikäyttäjät ovat matkoja järjestävät ammattilaiset. He huijaavat romaneja maksamaan matkoista itselleen merkittäviä summia. Slovakian hallitus on ollut kyvytön parantamaan romanien heikkoja elinolosuhteita ja korjaamaan ihmisoikeusrikkomuksia. Tilanne on otollinen järjestäytyneelle rikollisuudelle, joka käyttää romanien ahdinkoa hyväkseen. Slovakian romanien maastapakoa voidaan vähentää vain Slovakian hallituksen puuttumisella romanien asemaan. Lisäksi on selvitettävä, keitä matkojen järjestäjät ovat ja lopetettava heidän toimintansa.

Slovakian romaneja syyllistetään ja käytetään hyväksi moneen kertaan. Suomessa he tulevat toimeentulotukilain piiriin ja siitä syystä syyllistetyiksi suomalaisen järjestelmän hyväksikäytöstä. Esimerkiksi MTV3:n 45 minuuttia -ohjelma 17.3.2004 antoi erittäin yksipuolisen kuvan Slovakian romaneista toimeentulotuen perässä kulkijoina. Vastuullinen journalismi ja viranomaistiedotus jakavat tietoa tasapuolisesti. Tavalliselle ihmiselle viime päivien uutisointi ja viranomaislausunnot antavat epäilyttävän kuvan koko turvapaikkajärjestelmästä. Samalla vaikutetaan kielteisesti suhtautumiseen romaneihin yleensä.

Suomen romanit ovat huolissaan uutisoinnin ennakkoluuloja lisäävistä vaikutuksista. Hiljalleen käyntiin lähtenyt asennekasvatustyö Suomessa ja muualla EU:ssa on saanut kovia kolauksia romanien turvapaikkautisoinnin myötä.

Alkuperäiskansa saamelaiset

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa. Alkuperäiskansalla tarkoitetaan kansaa, jonka esivanhemmat asuttivat aluettaan sen valloituksen tai myöhemmän uudisasutuksen aikana, tai ennen nykyisten valtionrajojen syntyä. Alkuperäiskansoilla on erityisiä historiasta periytyviä instituutioita, jotka liittyvät esimerkiksi kulttuuriin, elämäntapaan ja yhteiskuntaelämään. Selonteossaan YK:n ihmisoikeuskomitealle maaliskuussa 2004 valtioneuvosto totesi alkuperäiskansojen oikeuksien suojelemisen ja edistämisen yhdeksi Suomen ihmisoikeuspolitiikan painopistealueeksi.

Saamelaisia on yhteensä noin 75 000 – 100 000 ja he asuvat Suomen lisäksi Norjan, Ruotsin ja Venäjän alueella. Suomessa saamelaisia las-

ketaan olevan noin 7 500. Heistä alle 4 000 asuu saamelaisten kotiseutualueella, johon kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosa.

Perustuslain mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Edelleen perustuslain mukaan saamelaisilla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta säädetään pääasiassa saamelaiskärjälaisissa.⁷⁷

Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittinen elin. Käräjien keskeisin tehtävä on toteuttaa Suomen perustuslaissa saamelaisille alkuperäiskansana turvattua kulttuuri-itsehallintoa. Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä ja hoitaa saamen kieltä, kulttuuria ja saamelaisten asemaa alkuperäiskansana koskevia asioita.

Saamelaiskäräjiin kuuluu 21 jäsentä ja neljä varajäsentä, ja heidät valitaan vaaleilla neljäksi kalenterivuodeksi kerrallaan. Viimeksi vaalit järjestettiin vuonna 2003 ja saamelaiskäräjien kolmas, vuoteen 2007 ulottuva toimikausi, avattiin huhtikuussa 2004. Avauspuheenvuorossaan käräjien puheenjohtaja painotti tarvetta selvittää saamelaisten maanomistuskysymys. Lisäksi hän korosti vastuuministeriön ja vastuullisen ministerin tarpeellisuutta saamelaisten asioiden hoitajana.

Saamelaiset ovat aktivoituneet poliittisesti oman kielen ja kulttuurin vaalimiseksi sekä elinkeinojen turvaamiseksi. Esimerkiksi Utsjoella saamelaisten sitoutumaton yhteislista kasvatti paikkalukuaan valtuustossa neljästä viiteen. On tosin mahdollista, että saamelaisehdokkaat ovat saaneet ääniä valtaväestöltä, eikä suoraa johtopäätöstä saamelaisten poliittisesta aktivoitumisesta voi paikkaluvun kasvusta vetää.

Vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki turvaa kaikille yhdenvertaisen kohtelun. Laki edellyttää yhdenvertaisuussuunnitelmia, joita koskevissa yleisissä suosituksissaan työministeriö painottaa, että saamelaiset ovat erityisessä vaarassa joutua syrjinnän uhreiksi.⁷⁸

Kun lakia valmisteltiin, eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta antoi lausunnon, jonka mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää

⁷⁷ Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.

⁷⁸ Työministeriö 9.9.2004.

saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa.

Valtion ja saamelaisen välinen kiista maanomistuksesta eli saamelaisen oikeuksista kotiseutualueensa maa-alueisiin on ratkaisematta, vaikka ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat määräjain toimitettavien raporttien käsittelyn yhteydessä useaan otteeseen vaatineet sen ratkaisemista.

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteossa kerrotaan Suomen jatkuvan selvitystyötään kansainvälisen työjärjestö ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen numero 169 ratifiointiesteiden poistamiseksi. Myös Suomen joulukuussa 2004 laatimassa Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puitesopimuksen määräaikaisraportissa selvitetään maaomistuskysymystä ja toistetaan tavoite päästä ratkaisuun asiassa.

Vuoden 2004 lopussa on määrä valmistua oikeusministeriön tilaama, arkistolähteisiin perustuva tutkimus asutus-, väestö- ja maankäyttöhistoriasta 1700-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun entisten Kemin ja Tornion Lappien alueella.

Saamenkielisen kulttuurin ja saamelaisjärjestöjen toiminnan tukemiseen on opetusministeriössä varattu määräraha, joka vuonna 2004 oli 215 000 euroa. Opetusministeriö myönsi määrärahan saamelaiskäräjille, joka jakoi sen yleisen haun perusteella. Määräraha on merkittävä lisätuki saamenkieliselle kulttuurille ja saamelaisjärjestöille.

Saamen kielilaki

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä eli pohjois- inarin- ja koltansaamea. Saamen kielet ovat suomen sukulaiskieliä. Saamelaisista noin kolmasosa puhuu saamea äidinkielenään. Perustuslaissa edellytetään, että oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisten kanssa asioidessa säädetään lailla.

Uusi saamen kielilaki⁷⁹ tuli voimaan 1.1.2004. Lailla turvataan perustuslain ja Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten edellyttämä saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Saamen kielilaissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimissa ja muiden viranomaisten kanssa asioidessaan. Lisäksi siinä säädetään julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia.

Kielilaki velvoittaa saamelaisten kotiseutualueella toimivia valtion ja kunnan viranomaisia huolehtimaan saamenkielisistä palveluista. Laki velvoittaa myös eräitä kansalaisten oikeusturvan kannalta keskeisiä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella toimivia viranomaisia huolehtimaan siitä, että heidän palveluitaan saa saamen kielellä.

Kielilain soveltamisalaan kuuluvat uuden lain mukaan muun muassa vähemmistövaltuutettu, kolttien kyläkokous sekä Paliskuntain yhdistys. Laki koskee myös valtion liikelaitoksia, ja tietyissä tapauksissa muita tahoja, jotka viranomaisen toimeksiannosta tarjoavat palveluja saamelaisten kotiseutualueella.

Asioidessaan kotiseutualueella valtiollisen ja kunnallisen viranomaisen kanssa saamelaisella on oikeus käyttää valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Kotiseutualueen ulkopuolisissa lain soveltamispiiriin kuuluvissa vastaavissa tilanteissa hänellä on oikeus käyttää saamen kieltä omassa asiassaan, tai asiassa, jossa häntä kuullaan.

Saamelaisten kotiseutualueen viranomaisilla on velvollisuus toiminnassaan edistää saamen kielen käyttämistä. Näiden viranomaisten on käytettävä saamen kieltä muun muassa kirjallisissa yhteydenotoissa. Heidän on henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että virastojen henkilöstö pystyy palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä.

Lain mukaan viranomaisten on oma-aloitteisesti huolehdittava kielellisten oikeuksien turvaamisesta käytännössä. Lisäksi näiden tulee yleisölle suunnatussa tiedottamisessaan käyttää myös saamen kieltä.

Lain mukaan kukin viranomainen valvoo lain noudattamista omalla toimialallaan. Tämän lisäksi lain noudattamista seuraa saamen kielen toimisto. Saamelaiskäräjät voivat tarvittaessa antaa kielilainsäädäntöön

⁷⁹ Saamen kielilaki 1086/2003.

liittyvissä kysymyksissä suosituksia ja tehdä aloitteita epäkohtien korjaamiseksi.

Aikaisempi, vuodelta 1991 peräisin oleva, saamen kieltä koskeva sääntely perustui pääasiassa viranomaisten tulkkaus- ja kääntämisvelvollisuuteen. Uutta lakia koskevan hallituksen esityksen⁸⁰ mukaan aikaisempi laki ei aina käytännössä antanut mahdollisuutta saamen kielen käyttöön asioiden viranomaisten kanssa. Syynä tähän oli etupäässä saamen kieltä osaavien viranomaisten vähäisyys, sekä oma-aloitteisen ja myönteisen asennoitumisen puuttuminen.

Uudella kielilailla haluttiin puuttua kyseiseen lain ja käytännön väliin ristiriitaan. Hallituksen esityksen mukaan uuden lain keskeisenä pyrkimyksenä on, että laissa taattu saamelaiden oikeus käyttää omaa kieltään virallisissa yhteyksissä toteutuu myös käytännössä. Uuden kielilain katsotaan täyttävän Suomea sitovien Euroopan neuvoston vähemmistöjä koskevien puiteyleissopimuksen ja vähemmistökieliä koskevan peruskirjan asettamat vaatimukset.

Saame koulussa ja koulutuksessa

Saamelaiden perustuslaillista oikeutta omaan kieleensä toteuttavat opetustoimessa perusopetuslaki, lukiolaki sekä ja laki ammatillisesta koulutuksesta. Perusopetus- ja lukiolain mukaan saamen kieli rinnastetaan äidinkielenä kansalliskieliin eli suomen ja ruotsin kieliin. Saamelaiden kotiseutualueella asuvien saamen kieltä puhuvien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä.

Suomen toisessa raportissa kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta todettiin, että oikeus saamenkieliseen opetukseen toteutuu hyvin luokilla 1–6, mutta vuosiluokkien 7–9 opetuksen osalta tilanne ei täytä perusopetuslain vaatimuksia.

Ylioppilastutkintoasetuksen mukaan äidinkielen kokeet järjestetään suomen, ruotsin ja saamen kielessä. Saamen kieli voi myös olla lukiossa opetuskielenä, mutta sen tarjoaminen ei ole opetuksen järjestäjälle

⁸⁰ Hallituksen esitys 46/2003.

pakollista. Ylioppilastutkintoa ei myöskään voi suorittaa kokonaisuudessaan saamen kielellä.

Saamen kieltä ja kulttuuria voi Suomessa opiskella kolmessa yliopistossa. Päävastuu saamen kielen yliopisto-opetuksesta on Oulun yliopistolla, jossa oppiaineella on oma professuuri.

Oulun opettajankoulutuslaitoksessa on kiintiö syntyperäisille saamelaisille hakijoille. Saamen kieltä pääaineenaan opiskelevat Oulun yliopiston opiskelijat voivat valmistua myös aineenopettajaksi.

Helsingin yliopistossa saamen kieltä voi opiskella sivuaineena suomalais-ugrilaisella laitoksella, jossa on saamen kielen lehtorin virka. Helsingin yliopistolla on lisäksi saamentutkimuksen monitieteinen 20 opintoviikon laajuinen opintokokonaisuus, jonka tavoitteena on antaa perustietoa ja -valmiuksia monenlaisiin saamelaisasioihin, alkuperäiskansojen kysymyksiin, pohjoismaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä Lappiin ja kalottialueeseen liittyviin tehtäviin.

Lapin yliopistossa saamen kieltä voi opiskella sivuaineena ja siellä koulutetaan saamenkielentaitoisia luokanopettajia. Lapin yliopiston tiedekunnissa on kiintiöitä saamenkielentaitoisille hakijoille.

Saamelaisten erityisasema ja sen turvaaminen

Alkuperäiskansana saamelaiset ovat erityisasemassa elinkeinon harjoittamisen ja työmarkkina-asemansa suhteen. Heidän tilanteensa poikkeaa niin valtaväestöstä kuin romaneista ja maahanmuuttajistakin, sillä perustuslain 17§:ssä saamelaisille taataan oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin, ja saamelaisten kulttuurimuodon aineellisena perustana ovat vanhastaan olleet perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, metsästyks ja kalastus.

Myös Suomen EU-liittymisasiakirjan osana on saamelaisia koskeva pöytäkirja n:o 3, jossa tunnustetaan sekä Suomen kansalliset että kansainvälisen oikeuden mukaiset velvoitteet ja sitoumukset saamelaisten elinkeinojen, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.

Käsitellessään ehdotusta yhdenvertaisuuslaiksi eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta painotti mietinnössään, että erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulisi näin ollen suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa.

Poronhoidon turvaamista on Suomessa jo pitkään vaikeuttanut saamelaisten ja valtion välinen kiista maa-oikeuskysymyksistä. Suomi ei ole ratifioinut Kansainvälisen työjärjestön ILO:n itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevaa yleissopimusta n:o 169.

Valtioneuvoston keväällä 2004 antamassa ihmisoikeusselonteossa kerrotaan tavoitteena olevan saamelaisten kielellisten oikeuksien entistä tehokkaampi toteutuminen. Muun muassa mahdollisuuksia saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen lisäämiseksi saamelaisalueen ulkopuolella selvitetään. Opetushallitus rahoittaa vuosina 2003 ja 2004 saamelaisten kotiseutualueen kunnissa virtuaalisaame-hanketta, jonka tarkoituksena on kehittää ja edistää saamen kielen opiskelua myös saamelaisalueen ulkopuolella.

Suomen vuonna 2004 toimittamassa Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaa puiteyleissopimusta käsittelevässä määräaikaisraportissa selvitetään toimia vuodesta 1999 kesään 2004. Raportissa kuvataan useita saamelaisia koskevia kysymyksiä, muun muassa erimielisyyksiä aiheuttanutta saamelaisen määritelmää, joka on kirjattu saamelaiskäräjistä annettuun lakiin.

Verrattuna aiempaan määritelmään kriteerejä on raportin mukaan jonkin verran väljennetty. Lähtökohtana todetaan olevan, että henkilön itsensä tulee pitää itseään saamelaisena. Lisäksi pääsäännöksi mainitaan kielellinen yhteys saamelaiskansaan eli saamelaiseksi katsotaan lain mukaan henkilö, joka itse tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista ainakin yksi on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.

Raportissa selvitetään määritelmäkysymystä laajemminkin, muun muassa korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 1999 antamaa päätöstä, jossa määritelmää tulkittiin.

Saamelaiskäräjien todetaan esittäneen, että saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä muutettaisiin saamen kieleen perustuvaksi ja vastamaan nykyistä saamelaisten ryhmää.

Saamelaisten oikeuksia on raportin perusteella kehitetty vuosina 1997-2004 esimerkiksi opetuksessa. Lapin lääninhallitus on osoittanut erityisen seuraamaan, arvioimaan ja kehittämään saamen kielen opetusta ja saamen kielen käyttöä, huolehtimaan saamelaisalueen peruskoulun ja lukion oppilaiden oikeusturva-asioista, sekä järjestämään saamelaisopettajien täydennyskoulutusta.

Virkamiehen asemapaikaksi on määrätty Inari ja hän toimii samoissa toimitiloissa saamelaiskäräjien kanssa ja on saamenkielentaitoinen.

Valtion vuoden 2004 talousarviossa hyväksyttiin 600 000 euron suuruinen erityinen valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi.

Esille raportissa nostetaan myös saamelaiskäräjien esitys kansallisesta saamelaisista ja saamelaiskulttuuria koskevasta tiedotuskampanjasta. Esityksen taustalla on huoli julkisen vallan, yksittäisten kansalaisten ja tiedotusvälineitten puutteellisista tiedoista saamelaisista alkuperäiskansana. Nelivuotisen kampanjan avulla tehtäisiin saamelaisia paremmin tunnetuksi Suomessa. Esityksen saama vastaanotto raportissa ei kerrota.

Riittävää saamenkielistä oppimateriaalia ei raportin mukaan ole vielä saatavilla kaikissa oppiaineissa. Oppimateriaalin tarve on lisääntynyt saamen kielen opetuksen lisääntyessä. Saamenkielisestä oppimateriaalityöstä vastaavat saamelaiskäräjät sekä sen alainen koulutus- ja oppimateriaalilautakunta ja -toimisto. Vuonna 2004 Saamelaiskäräjille myönnettiin saamenkielisen oppimateriaalin tuotantoon 258 000 euroa. Varojen käytöstä päättää lautakunta.

Suomen vuoden 2004 raportissa tuodaan esille Ihmisoikeusliiton näkemys, jonka mukaan perusopetuksen aineisto etnisistä vähemmistöistä ja alkuperäiskansasta eli saamelaisista on riittämätöntä ja saamelaisten osalta jopa harhaanjohtavaa.

Ihmisoikeusliitto esittää myös, että opettajankoulutuksessa tulisi lisätä kyseistä opetusta, ja sen tulisi kuulua pakollisiin opintoihin kai-

kissa opettajankoulutusta tarjoavissa yliopistoissa, sillä liittoon tulleiden yhteydenottojen perusteella kaikilla opettajilla ei ole riittäviä välineitä erilaisuuden kohtaamiseen.

Raportissa käsitellään myös suunniteltua Pohjoismaista saamelaisso-
pimusta. Jo 1980-luvulla ideoidun Pohjoismaisen saamelaisopimuksen
tarvetta selvittää parhaillaan asiantuntijaryhmä, joka antaa ehdotuksen
asiasta vuoden 2005 loppuun mennessä.

Kulttuurisiida

Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida –projekti päättyi vuonna 2004. Projekti oli kolmevuotinen, Euroopan sosiaalirahaston ja Lapin lääninhallituksen tukema saamen kielen ja saamelaiskulttuurin elvyttämishanke. Projektia hallinnoi Saamelaiskäräjät.

Hankkeen keskeisenä tavoitteena oli kielen ja perinteen siirtäminen alkuperäisäidinkieliensä ja kulttuuriyhteytensä jo menettäneille tai menettämishuhan alla oleville ihmisille, sekä vahvistaa saamen kieltä käyttävien perheiden tukiverkostoa. Kielen ja kulttuurin tuntemusta edistävän ja välittävän toiminnan apuna toimivat saamelaiset ikäihmiset. Vuosien 2001-2003 aikana projektissa oli mukana 224 perhettä, 321 lasta sekä 229 ikäihmistä kielen- ja kulttuurinoppaina.

Projektin loppuraportin mukaan kulttuurisiidatoiminnan tuloksena eri-ikäisten ihmisten saamen kielen käyttö lisääntyi sekä ihmisten kodeissa että kodin ulkopuolella. Yhteys saamelaiskulttuuriin palautui perinteisten tietojen ja taitojen lisääntymisen ja yhdessäolon myötä.

Monien mukana olleiden eri-ikäisten saamelaisen identiteetin todettiin vahvistuneen. Raportissa katsotaan, että kulttuurisiida on toiminnallaan ja olemassaolollaan tukenut eri ikäisten saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen tarpeiden ohella myös heidän henkistä hyvinvointiaan.

Osa 2

Rasisminvastainen toiminta

Viranomaiset syrjinnän ja rasismin vastaisessa työssä

Rasismin torjunta poliisihallinnossa

Poliisihallinnossa alettiin kiinnittää erityistä huomiota rasismin, muukalaisvihan ja syrjinnän torjumiseen vuonna 1997. Pontimena tälle oli valtioneuvoston yleisistunnossa 6. helmikuuta 1997 hyväksytty periaatepäätös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismin torjumiseksi. Sisäasiainministeriön poliisiosasto antoi jo kesäkuun lopussa 1997 ohjeistuksen suvaitsevaisuuden lisäämisestä ja rasismin ehkäisemisestä poliisihallinnossa.

Sisäasiainministeriön poliisiosasto pyysi lääninhallitusten poliisiosastoilta sekä poliisin valtakunnallisilta yksiköiltä selvitystä siitä, miten vuoden 1997 ohjeistuksessa mainittuja toimintavelvoitteita oli noudatettu poliisihallinnossa. Saadut vastaukset analysoitiin vuoden 2003 loppupuolella ja sisäasiainministeriön poliisiosasto valmistelee parhaillaan uutta ohjeistusta suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismin ehkäisemiseksi, sekä rasismirikosten tutkintaan.

Poliisin perus- ja jatkokoulutukseen on lisätty etnisiä kysymyksiä ja syrjinnän ehkäisyä käsitteleviä opintoja. Poliisin peruskoulutuksessa niitä kuitenkin on varsin vähän, sillä vuoden 2003 perustutkintokoulutuksen opetussuunnitelmassa on vain kaksi pakollista oppiainetta, joissa käsitellään muiden asiakokonaisuuksien ohella suvaitsevaisuutta, maahanmuuttoa ja pakolaisuuteen liittyviä kysymyksiä, sekä rasismin ehkäisyä ja rasistista rikollisuutta.

Arviona voidaan esittää, että poliisin peruskoulutukseen kuuluu etnisiä kysymyksiä ja rasismia käsittelevää pakollista opetusta vain noin 2 - 4 opintoviikkoa, kun tutkinnon kokonaislaajuus on 108 opintoviikkoa. Muilta osin luotetaan läpäisyperiaatteen toimivuuteen.

Poliisien päällystökoulutuksen opetussuunnitelmasta Ihmisoikeusliitolla ei ole tarkempia tietoja, mutta poliisiammattikorkeakoulun koulutuspäällikkö Petri Alkiora kertoi Ihmisoikeusraportissa¹ julkaistussa haastattelussa, että ”tutkintoon kuuluu ihmisoikeuksien läpikäyminen ja ulkomaalaisten kohtaamisen opettelu.” Lisäksi hän mainitsi opiskelijoiden käsitellen lopputöissään ihmisoikeus- ja ulkomaalaiskysymyksiä.

Poliisihallinto on järjestänyt valtakunnallisia ja paikallisia poliisien jatkokoulutustilaisuuksia eri yhteistyökumppanien, muun muassa ihmisoikeusjärjestöjen, kanssa. Niissä on pyritty lisäämään poliisihallinnossa työskentelevien tietoisuutta eri kulttuureista ja poistamaan ennakkoluuloja sekä poliiseilta että eri etnisiltä vähemmistöryhmiltä. Myös Ihmisoikeusliiton edustajia on ollut luennoimassa poliiseille suvaitsevaisuudesta ja rasismien ehkäisemisestä erilaisissa koulutustilaisuuksissa.

Poliisiammattikorkeakoulun koulutuspäällikkö Petri Alkioran mukaan heillä on käynyt luennoimassa sekä kotimaisten että ulkomaalaisperäisten vähemmistöjen edustajia. Vähemmistöjen edustajien saaminen puhujiksi ei ole aina ollut yksinkertaista, sillä heidän voi olla vaikea lähestyä poliisia erityisesti silloin, kun aiemmat kontaktit viranomaisten kanssa ovat olleet yksinomaan negatiivisia. Esimerkiksi pakolaiset ovat usein menettäneet kotimaassaan luottamuksensa yhteiskunnalliseen virkakoneistoon, eivätkä kohtaamiset virkavallan kanssa välttämättä ole olleet myönteisiä kokemuksia Suomessakaan.

Ihmisoikeusliitto toivoo poliisiammattikorkeakoulun käsittelevän koulutusohjelmissaan entistä enemmän etnisiä kysymyksiä ja rasismien ehkäisyä, ja pyrkivän aktiivisesti luomaan ennakkoluuloja hälventäviä kontakteja etnisten vähemmistöryhmien kanssa. Erityisen tärkeää tämä on siksi, että koulusta valmistuvat tulevat toimimaan päällystotehtävissä, ja heidän esimerkillään on suuri vaikutus myös poliisimiehistön asenteisiin. Ihmisoikeusliitto näkee tarpeelliseksi, että myös poliisin peruskoulutukseen lisätään etnisiä kysymyksiä ja rasismia käsitteleviä opintokokonaisuuksia.

Poliisin toiminta on kehittynyt myönteiseen suuntaan monikulttuurisuus- ja suvaitsevaisuuskoulutuksen myötä ainakin paikallisella tasolla.

¹ Ihmisoikeusraportti, 3/2004.

On myös ilmeistä, että poliisihallinto pyrkii reagoimaan osoitettuihin epäkohtiin. Konkreettisena esimerkkinä tästä voidaan mainita tapahtumaketju, joka alkoi Amnesty Internationalin vuonna 2002 ilmaisemasta huolestuneisuudesta poliisin rasistisesta käyttäytymisestä somalialaisia kohtaan, ja näitä syrjivästä viranomaistoiminnasta Vantaan Hakunilassa.² Seuraavassa vuosiraportissaan Amnesty International kertoi, että oikeusministeri oli yhdessä sisäasiainministeriön edustajien kanssa vastannut Amnesty Internationalille. Vastauksessaan he ilmoittivat sisäasiainministeriön poliisiosaston olevan mukana hallituksen etnisen syrjinnän ja rasmin vastaisessa 'Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta' -toimintaohjelmassa.³ Hallituksen toimintaohjelman todellisista vaikutuksista on ristiriitaisia tulkintoja, mutta Amnesty Internationalilla ei ollut asian tiimoilta huomautettavaa enää vuoden 2004 raportissaan.

Tapahtumat Hakunilassa johtivat myös Euroopan komission rahoittaman JOIN -projektin alaprojektin kehittämiseen Vantaalla⁴. Sen tavoitteena oli edistää syrjinnän kohteeksi joutuvien ryhmien ja paikallisten auktoriteettien - kuten opetustoimen, sosiaali- ja terveydenhuollon ja poliisin - välistä keskustelua. Koulutus- ja keskustelutilaisuuksia järjestettiin muun muassa Vantaan poliisiasemalla, jossa osallistujina oli sekä poliiseja että eri etnisten vähemmistöjen edustajia. Tilaisuuksien aihepiirit vaihtelivat Somalian poliittisen historian luennoista venäläisen kulttuurin esittelyyn. Antamissaan palautteissa poliisit myönsivät, että suuri osa heidän ennakkoluuloistaan oli karissut etnisten vähemmistöjen edustajien kerrottua itsestään ja omasta kulttuuristaan ja valotettua omaa näkemystään kiistanalaisista asioista.⁵

Projektissa koulutettiin myös vapaaehtoisia kulttuurimediaattoreita eri uskonnollisista ja etnisistä ryhmistä sekä valtaväestön edustajista autamaan yhteisöllisten konfliktitilanteiden ratkaisussa. Vantaan poliisille nimettiin jokaisesta etnisestä yhteisöstä yhteyshenkilö, joka voidaan kutsua paikalle tarpeen vaatiessa.

Poliisihallinto on lisännyt kansainvälistä yhteistyötä eri organisaatioiden kesken. Parhaillaan poliisihallinnon edustaja on mukana Euroo-

² Amnesty International, "Annual Report 2002." London: Amnesty International Publications.

³ Amnesty International, "Annual Report 2003." London: Amnesty International Publications.

⁴ <http://www.join.fi/suomi/index.html>.

⁵ <http://www.join.fi/english/publication2/good%20kid.html>.

pan neuvoston 'Poliisi ja ihmisoikeudet - 2000 jälkeen'-projektissa⁶, jonka yhtenä teemana on poliisitoiminta monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Lisäksi poliisi on osallistunut suomalaisille suunnattuihin syrjinnän torjumiseen ja suvaitsevaisuuden lisäämisen tähänneisiin tiedotuskampanjoihin yhdessä eri kansalaisjärjestöjen kanssa.

Esimerkki poliisin ja kansalaisjärjestön yhteistoiminnasta on Ihmisoikeusliiton kanssa toteutettu Ohjeita rikoksen uhreille -opas, jota on tarjolla poliisipiirien asiakaspalvelupisteissä sekä suomeksi että englanniksi. Opas löytyy myös internetistä⁷. Sisäasianministeriön poliisiosaston edustaja on mukana Etnisten suhteiden neuvottelukunnan Työ sekä Rasismi ja etniset suhteet -jaostoissa. Poliisiosastolla on edustaja myös Romaniasian neuvottelukunnassa.

Poliisien rekrytoimista erityisesti etnisistä vähemmistöryhmistä on pidetty poliisihallinnossa tärkeänä. Onnistumisen esteeksi on mainittu vaatimus sujuvasta suomen tai ruotsin kielen taidosta.

Vähemmistöjen rekrytointi ei olekaan ollut tähän mennessä onnistunutta. Poliisi hyväksyy vuosittain 360-400 kokeilusta yli 1 500 hakijasta peruskoulutukseen. Vuosien 1997-2002 aikana poliisikouluun pyrkijöistä vain 60 oli jonkun etnisen vähemmistöryhmän edustaja. Tilastollisesti vielä huolestuttavampaa on, että näistä hakijoista vain kymmenen hyväksyttiin kokeilaksi.⁸ Poliisikoulussa ei ole kiintiöitä sen enempää naisille kuin etnisten vähemmistöryhmien edustajillekaan. Hakukriteereissä on maahanmuuttajataustaisille hakijoille yksi lievennys, jota voidaan pitää positiivisena erityiskohteluna. Poliisikoulun johtaja nimittäin on voinut sallia maahanmuuttajan kohdalla poikkeuksen yleisvaatimuksesta, jonka mukaan hakijan on täytynyt suorittaa vähintään 270 vuorokautta kestänyt sotilaskoulutus. Nytemmin säännös on muuttumassa, eikä sotilaskoulutus enää keväällä 2005 ole pääsyvaatimuksena.

Merja Määttäsen vuonna 2002 tekemässä suomalaisia maahanmuuttajataustaisia ja etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluvia poliiseja käsittelevässä tutkimuksessa⁹ ilmeni, että rasistiset vitsit ovat luontainen

⁶ http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Police/.

⁷ <http://www.ihmisoikeusliitto.fi/julkaisut/ohjeetrikoksen>.

⁸ <http://www.join.fi/english/publication2/karien.html>.

⁹ Määttäsen, M.: "Tienraivaajapoliisit: Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien poliisien rekrytoimisesta ja kokemuksista poliisin työssä." 2003, Poliisiammattikorkeakoulu.

osa poliisiyhteisön sisäistä keskustelukulttuuria. Maahanmuuttajapoliisit kertoivat jopa itse rasistisia vitsejä vähemmistöryhmistä poliisiyhteisön sisällä.

Määttäsen mukaan Suomen poliisilla onkin kaksijakoinen käsitys rasismista. He eivät pidä itseään rasisteina, koska uskovat kohtelevansa asiakkaita tasavertaisesti, mutta samaan aikaan he halventavat vähemmistöryhmien edustajia rasistisella kielenkäytöllä omassa työyhteisössään.

Useimmat poliisit puolustivat rasistista kielenkäyttöään vetoamalla ”raskas työ vaatii raskaat hovit” -sanontaan. Määttänen kuitenkin toteaa, että valitsevasta poliisien kielenkäyttökulttuurista tulisi päästä eroon, sillä se on ongelmallista, koska se kuvastaa – ja samalla oikeuttaa – yhteiskunnan vallitsevia valtarakenteita ja etnisiä, kulttuurisia ja seksuaalisia ennakkoluuloja.

Poliiseja tulisi ensisijaisesti kouluttaa ymmärtämään, ettei rasismi liity ainoastaan siihen, kuinka ihmiset käyttäytyvät tietyissä tilanteissa, ja ettei rasismi ole mielipide, joka tulisi hyväksyä sellaisenaan. Lisäksi poliisien tulee Määttäsen mukaan oivaltaa, että rasismi juontaa juurensa valtarakenteista ja sen vastustaminen tarkoittaa näiden valtarakenteiden tietoista hajottamista. Kun poliisiyhteisö hyväksyy rasistiset, homofobiset ja sovinniset vitsit, se vahvistaa valtarakenteita niiden hajottamisen sijaan.

Sisäasianministeriön vuonna 2004 julkaiseman poliisibarometrin¹⁰ mukaan valtaväestön mielestä poliisin suhtautuminen eri etnisten vähemmistöryhmien edustajiin on kehittynyt myönteiseen suuntaan. Haastatelluista yli puolet oli sitä mieltä, että poliisi suhtautuu samalla tavoin valtaväestöön ja etnisten vähemmistöryhmien edustajiin. Vuonna 2001 tehdyn poliisibarometrin mukaan tätä mieltä oli 44 prosenttia vastaajista.

Niiden henkilöiden osuus, joiden mielestä poliisi suhtautuu eri etnisten vähemmistöryhmien edustajiin tiukemmin kuin valtaväestön edustajiin, on laskenut vuoden 2001 41 prosentista 37 prosenttiin. Niiden osuus, jotka arvelevat poliisin suhtautuvan löysemmin muihin

¹⁰ Sisäasianministeriö: ”Poliisibarometri 2003: Poliisitoiminnan kansalaisarviointi.” Sisäasianministeriön julkaisu 17/2004.

kuin suomalaista syntyperää oleviin ihmisiin, on vähentynyt kahdeksasta seitsemään prosenttiin.

Poliisibarometrin tuloksiin poliisin suhtautumisesta etnisten vähemmistöryhmien edustajiin tulee suhtautua kriittisesti, sillä haastatellut henkilöt on valittu satunnaisotannalla, ja tulokset edustavat näin pääosin valtaväestön mielipiteitä. Etnisten vähemmistöryhmien oma näkemys siitä, miten poliisi heitä kohtaan käyttäytyy olisi huomattavasti luotettavampaa ja käyttökelpoisempaa tietoa suvaitsevaisuus- ja rasimitutkimuksessa.

Myös poliisien asennoitumista etnisiä vähemmistöjä kohtaan olisi tarpeellista kartoittaa, sillä edellinen tutkimus¹¹ aiheesta tehtiin vuonna 1998. Tästä Satu Koukin ja Pirkko Pitkäsen tekemästä tutkimuksesta ilmeni, että negatiivisimpia asenteita maahanmuuttajia kohtaan oli poliiseilla ja rajavartioilla.

Poliisien osalta tutkimus paljasti huolestuttavia asenteita. Ensinnäkin 55 prosenttia poliiseista oli joko osittain tai täysin sitä mieltä, että maahanmuuttajat tekevät enemmän rikoksia kuin syntyperäiset suomalaiset; ja 53 prosenttia oli joko osittain tai täysin sitä mieltä, että suurin osa maahanmuuttajista tulee Suomeen vain nauttimaan sosiaali-etuuksia. Vain 48 prosenttia poliiseista oli täysin tai osittain sitä mieltä, että poliisiin tulisi puuttua rasistisiin rikoksiin nykyistä tehokkaammin. Parhailaan on meneillään viranomaisiin kohdistuva asennetutkimus, jonka valmistuttua selvinnee myös poliisien mahdolliset asennemuutokset viiden vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna.

Eduskunnan oikeusasiamiehen syrjinnän vastainen toiminta

Ulkomaalaisten ja etnisten vähemmistöjen oikeuksiin tai esimerkiksi oman kielen käyttöön liittyvät kantelut saattavat heijastaa sitä, kuinka keskeiset perusoikeudet käytännössä toteutuvat.¹² Oikeusasiamies seuraa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista myös tekemällä tarkastuksia,

¹¹ Koukki, S. & Pitkänen, P.: "Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaisyössä". 1999, Edita.

¹² Tiedot perustuvat oikeusasiamiehen kirjeeseen 3.11.2004.

sekä ottamalla esimerkiksi ulkomaalasiin tai vähemmistöihin liittyviä asioita tutkittavaksi omasta aloitteestaan.

Vuonna 2004 oikeusasiamiehelle tehtiin kanteluita yhteensä 2948, kun vuotta aikaisemmin vastaava luku oli 2501. Kanteluista 38 koski kieliasioita (vuonna 2003 23). Oikeusasiamiehen kansliassa kieliasioiksi luokitellaan sellaiset asiat, joissa on kyse perustuslain 17 §:n turvatusta oikeudesta käyttää omaa kieltään, suomea tai ruotsia, sekä yleisemmin kielellisten oikeuksien turvaamisesta. Suuri osa tähän mennessä ratkaistuista kielikanteluista oli vuonna 2004 voimaan tullutta uutta kielilakia koskevia, suomenkielisten kantelijoiden esittämiä kriittisiä kielipoliittisia mielipiteenilmaisuja.

Vireillä olevista kielikanteluista suurin yksittäinen ryhmä koskee poliisien uusia kielitaitovaatimuksia. Kanteluita on vireillä myös muun muassa postileimojen ja tiekylttien kaksikielisyydestä, oikeudenkäyntimaksulomakkeessa ja kiinteistöveron tilisiirtolomakkeessa käytetystä kielestä, vangin mahdollisuudesta soittaa ruotsinkielinen puhelu, ruotsinkielisen asiakaspalvelun puutteista jätehuollossa, ruotsinkielisten juttujen käsittelyajoista eräässä hovioikeudessa sekä poliisikuulusteluissa ja viranomaisten välisessä kirjeenvaihdossa käytetystä kielestä.

Saamelaisten oikeuksia koskevia kanteluita ei tehty lainkaan.

Romaaneja koskevia kanteluita tehtiin muutamia. Niissä oli kyse muun muassa olosuhteista vankilassa. Romanien ongelmat eräissä vankiloissa tulivat esiin myös viime vuoden vankilatarkastuksissa.

Ulkomaalaiskanteluiksi luokitellaan eri ministeriöiden (SM, UM, TM, STM) hallinnonalaan kohdistuvat kantelut, silloin kun ne koskevat ulkomaalais- tai kansalaisuuslain mukaisia asioita. Ulkomaalaiskantelut kohdistuvat useimmin Ulkomaalaisviraston ja poliisiin toimintaan. Ulkomaalaisvirastoa koskevia kanteluita tehtiin noin 30, joista suurin osa (16) koski oleskelulupa-asioiden käsittelyä.

Kanteluita, joissa esitetään väitteitä viranomaistoiminnassa tapahtuneesta syrjinnästä, ei tilastoida omaksi ryhmäkseen. Syrjintäasianalla kanslian diaarista löytyi 22 asiaa. Näissä esitetyt syrjintäväitteet koskivat kuitenkin pääosin muuta kuin etnistä syrjintää. Asianalla 'rasismi' löytyi 4 asiaa, joissa oli kyse esimerkiksi poliisin menettelystä erästä leh-

tihaastattelua koskevan asian tutkinnassa ja erään kaupungin liikuntahallin vahtimestarin menettelystä pelihalliin päästämässä / pelikenttien vuokraamisessa.

Apulaisoikeusasiamies antoi lausunnon Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevaan eurooppalaiseen peruskirjaan liittyvän Suomen kolmannen määräaikaisraportin laatimista varten.

Oikeusasiamies tapasi syrjintälautakunnan edustajat. Tapaamisessa keskusteltiin lautakunnan ja oikeusasiamiehen kanslian toimivaltuuksien keskinäisestä suhteesta vähemmistöasioissa. Naisjärjestöjen edustajien tapaamisessa puolestaan nousi esiin naiskauppa.

Eduskunnan oikeusasiamies on pyrkinyt aktiivisesti kehittämään tiedotustoimintaansa. Kanslian verkkosivut ja oikeusasiamiehen toiminnasta kertovat esitteet, joihin sisältyy kantelulomake ja ohjeet kantelun tekemiseksi, on uusittu. Ohjeet on saatavilla suomen ja ruotsin ohella saameksi, englanniksi, saksaksi, ranskaksi, venäjäksi, viroksi ja viittomakielellä. Kanteluiden käsittelykieli on kuitenkin joko suomi tai ruotsi. Käytännössä myös englanninkielisiä kanteluita on tutkittu. Myös muilla kielillä tehtyjä kanteluita on tarvittaessa käännetty.

Vähemmistövaltuutetun rooli syrjinnän torjumisessa

Vuonna 2002 toimintansa aloittaneen vähemmistövaltuutetun tehtäviin kuuluu edistää hyviä etnisiä suhteita sekä seurata ja parantaa ulkomaalaisten ja etnisten vähemmistöjen asemaa. Valtuutettu selvittelee syrjintätapauksia, luennoi ja osallistuu seminaareihin ja antaa lausuntoja. Vähemmistövaltuutettuna on 1.1.2002 lähtien toiminut oikeustieteen lisensiaatti Mikko Puumalainen.

Valtuutetun tehtäviin kuuluu myös raportointi etnisten ryhmien oloista, asemasta ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Lisäksi valtuutettu tekee aloitteita havaitsemansa syrjinnän ja epäkohtien poistamiseksi, ja antaa tietoja etniseen alkuperään perustuvaan syrjintään ja etnisten vähemmistöjen ja ulkomaalaisten asemaan liittyvästä lainsäädännöstä.

Vähemmistövaltuutettu valvoo etnisestä alkuperästä riippumattoman tasa-arvoisen kohtelun toteutumista yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa, ja voi tietyissä tapauksissa myös avustaa syrjinnän kohteeksi joutunutta henkilöä. Toimenkuvaan kuuluvat myös eräät ulkomaalaislaissa säädettyt tehtävät.

Suomen vuonna 2004 toimittamassa kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen toimeenpanoa käsittelevässä raportissa arvioitiin vähemmistövaltuutetun toiminnan vaikuttavuutta vuosina 2002-2004. Raportissa todettiin, ettei vähemmistövaltuutetulla ole resursseja vaikuttaa kaikkeen, vaan hänen on toiminnassaan on pakko tehdä priorisointeja, ja tulevaisuudessa toimintaa joudutaan keskittämään aiempaakin enemmän.

Viranomaisiin vaikuttaminen raportissa todettiin vaikeaksi. Viranomaisissa esiintyy haluttomuutta ottaa vastuuta etnisten vähemmistöjen kohtaamien ongelmatilanteiden korjaamisesta omalla hallinnonalallaan, sen sijaan he näkevät vastuun kuuluvan jollekin toiselle viranomaiselle tai ratkaisun löytyvän toisen viranomaisen toimista. Keskeisenä vaikuttamisen keinona raportissa painotettiin tarvetta pyrkiä saamaan viranomaiset ottamaan vastuuta siitä, mitä heidän oma hallinnonalansa voi tehdä, ja mitkä ovat sen mahdollisuudet ratkaista toimialansa puitteissa sille kuuluvia kysymyksiä.

Raportissa todettiin myös, että viranomaiset vetoavat resurssien niukkuuteen, jonka vuoksi heidän täytyy priorisoida asioita. Käytännössä tämä priorisointi näkyy siten, että toiminnan suuntaamisessa etnisiin vähemmistöihin liittyvät toimenpiteet, samoin kuin heidän asemansa edistäminen, nähdään toissijaisena. Taustalla voi olla ajatus, jonka mukaan vähemmistöt ovat lukumääräisesti niin pieniä, ettei heihin kohdistuviin erillistoimenpiteisiin ei ole tarvetta, vaan heidän palvelunsa hoituvat osana kokonaisuutta.

Mielipidevaikuttaminen on osa vähemmistövaltuutetun työtä, ja sen todettiin osaltaan kohentavan ulkomaalaisten ja etnisten vähemmistöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Yleisen rakenteisiin vaikuttamisen lisäksi vähemmistövaltuutettu voi vaikuttaa yksittäistapausten kautta. Näiden tapausten kirjo on laaja, ja vähemmistövaltuutetun tietoon niitä tuodaan jatkuvasti enemmän.

Vuonna 2004 vähemmistövaltuutettu sai yhteensä 312 syrjintää ja muuta epäasiallista kohtelua koskevaa yhteydenottoa.¹³ Niistä 187 liittyi syrjintään ja 125 muuhun epäasialliseen kohteluun. Yhteydenottajista osa oli itse kokenut syrjintää, osa oli syrjittyjen lähiomaisia tai ystäviä. Saamelaisiin liittyvissä asioissa vähemmistövaltuutetun puoleen käännyttiin kaksi kertaa. Useimmiten yhteyttä ottivat romanit, somalialaiset ja venäläiset. Yhteydenotot koskivat muun muassa asumista, palvelua kaupoissa, ravintoloihin sisäänpääsyä, syrjiviä sopimusehtoja, syrjiviä työpaikkailmoituksia työnvälityksissä sekä työsyryntää. Työsyryntää koskevat yhteydenotot ohjattiin työsuojelupiireihin.¹⁴

Helmikuussa 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki antaa vähemmistövaltuutetulle merkittävän roolin lain valvomisessa. Vähemmistövaltuutettu valvoo yhdessä syrjintälautakunnan kanssa etniseen alkuperään liittyvää syrjinnän kieltoa, työelämässä tapahtuvaa syrjintää lukuun ottamatta. Lisäksi valtuutettu voi antaa ohjeita, neuvoja, suosituksia ja sovitte-
teluapua etnistä syrjintää koskevilla asioilla muualla kuin työelämässä.

Valtuutettua voi pyytää avustamaan sovinnon aikaansaamisessa syrjintää koskevilla asioilla. Suurimmassa osassa niistä tapauksista, jotka tuotiin vähemmistövaltuutetun käsittelyyn, sovinto saatiin aikaiseksi. Usein se syntyi pyytämällä vastapuolelta selvitystä asiassa ja selvittelemällä tapausta. Sovintoja saatiin aikaiseksi myös siten, että vähemmistövaltuutetun antoi neuvoja ja ohjeita syrjinnästä epäillylle. Sovittelutilaisuuksia, joissa kaikki osapuolet olisivat fyysisesti läsnä, ei vähemmistövaltuutetun toimesta ole vuoden 2004 marraskuuhun mennessä järjestetty.

Vähemmistövaltuutettu voi viedä syrjintäasian syrjintälautakunnan käsiteltäväksi. Vuoden 2004 marraskuuhun mennessä valtuutettu oli vienyt syrjintälautakuntaan kaksi asiaa käsiteltäväksi. Valtuutettu voi myös pyytää syrjintälautakunnalta lausuntoa yhdenvertaisuuslain sisäl-
löstä.

Joulukuussa 2004 lähetettiin ensimmäinen lausuntopyyntö syrjintälautakunnalle. Se koski viranomaisten roolia työnantajana etnisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Sovittelymenettelyä kokeiltiin, kun

¹³ Tiedot koko vuodelta 2004.

¹⁴ Tiedot perustuvat vähemmistövaltuutetun toimistolta 8.3.2005 saatuihin tietoihin.

valtuutettu kutsuttiin suurehkon kuljetuspalveluja tarjoavan elinkeinonharjoittajana toimipaikalle keskustelemaan etnisiin suhteisiin liittyvistä pulmista.

Vuonna 2004 vähemmistövaltuutettu teki kannanottoja ja antoi lausuntoja muun muassa valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta, etnisten suhteiden neuvottelukunnan uudelleen asettamisesta, työministeriön toimenpiteistä romanien henkilöiden työvoimapalvelujen tehostamiseksi, kansalaisuutta vailla olevien henkilöiden tilanteesta, turvapaikkaohjeen uudistamisesta sekä työministeriön suosituksista yhdenvertaisuussuunnitelman sisällöiksi.

Vähemmistövaltuutetun kannanotto Tampereen kihlakunnan poliisilaitoksen toiminnasta turvapaikka-asioissa

Toukokuussa 2004 vähemmistövaltuutettu antoi kannanoton Tampereen kihlakunnan poliisilaitoksen toiminnasta turvapaikka-asioissa. Kannanoton taustalla olivat vähemmistövaltuutetulle tehdyt lukuisat valitukset, jotka koskivat säilöön-oton ja pakkokeinojen käyttöä, sekä pitkäkestoisia säilöönottoja poliisin tiloissa. Lisäksi valtuutetun huomiota oli kiinnitetty muun muassa turvapaikkahakemusten ja turvapaikkavalitusten moniin peruutuksiin säilöönoton aikana, sekä hakemusten peruuttamista koskevien merkintöjen ohjeidenvastaisuuteen. Tampereen poliisilaitos vastasi vähemmistövaltuutetun selvityspyyntöön tammikuussa 2004.

Kannanotossaan vähemmistövaltuutettu arvioi Tampereen poliisilaitoksen turvapaikkatutkintaa niiltä osin kuin se antoi aihetta kannanottoihin, havaintoihin tai suosituksiin. Kannanotossa käsiteltiin säilöönottojen määrää ja perusteita, turvapaikkatutkintaa säilöönoton aikana, turvapaikkahakemusten peruuttamista säilöönoton aikana, käännytyksen täytäntöönpanoa, sekä tiedotuksen ja yhteistyön kehittämistä sidosryhmien kanssa. Osa valtuutetun kannanotossaan antamista suosituksista oli yleisempiä, ja osoitettu sisäasiainministeriölle, työministeriölle ja Länsi-Suomen lääninhallitukselle.

Vähemmistövaltuutettu katsoi Tampereen poliisiin ottaneen turvapaikanhakijoita säilöön osin perusteettomasti. Valtuutettu totesi säilöönottamisperusteena olleen esimerkiksi turvapaikanhakijan matkareitin selvittäminen, mikä ei ole ulkomaalaislain mukainen säilöönottoperuste. Ulkomaalaislain mukaisia säilöön-oton syitä ovat perusteltu oletus piileskelystä tai rikollisuudesta tai epäselvä henkilöllisyys.

Valtuutettu painotti säilöönnoton rajoittavan merkittävällä tavalla perusoikeuksia, joten säilöönottoa tulisi käyttää ainoastaan silloin, kun siihen on laillinen peruste. Valtuutettu tähdensi myös ulkomaalaislakiin sisällytetyin suhteellisuusperiaatteen merkitystä. Sen mukaan ulkomaalaisen oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä.

Valtuutettu kiinnitti huomiota myös siihen, että säilöönnoton aikana tehdyt turvapaikkapuhuttelut olivat huomattavissa määrin sisältäneet muuta kuin itse säilöönnotoperusteeseen liittyvää asioiden selvittämistä. Hän korosti kannanotossaan, että turvapaikkakuulusteluissa on vältettävä sellaisen vaikutelman syntymistä, jonka mukaan säilöönnotto liittyisi henkilön turvapaikkahakemuksen tutkintaan. Turvapaikkahakemuksen tutkinta ei itsessään ole säilöönnoton peruste. Valtuutettu korosti myös, että säilöönnotettu tulee päästää vapaaksi heti, kun säilöönnottoon ei enää ole perustetta. Esimerkiksi epäselvän henkilöllisyyden takia säilöönnotettu on vapautettava heti, kun henkilöllisyys on saatu selville.

Valtuutettu katsoi, että poliisilaitosten toiminnan valtakunnallinen vaihtelu perusoikeuksien rajoittamisessa on perustelematonta yhdenvertaisen kohtelun näkökulmasta. Hän painotti, että säilöönnoton yhdenvertaisen soveltamisen turvaaminen nykyistä huolellisemmin on tärkeää.

Turvapaikkahakemusten peruuttamisen yhteydestä säilöönnottoon valtuutettu totesi, että poliisilaitoksen antamat tiedot ja yksittäistapauksiin perustuvat, turvapaikanhakijoiden antamat kuvaukset ovat keskenään ristiriitaisia. Hän katsoi, että turvapaikanhakijoiden oikeusturvan kannalta on ongelmallista, ettei tilanteiden kulusta ollut saatavissa selvyyttä, ja että poliisihallinnon jälkikäteisvalvonta turvapaikka-asioissa on useissa tapauksissa vaikeaa.

Poliisin tavasta toimeenpanna käännytyksiä, esimerkiksi niin nopeasti, ettei käännytettävä ole ehtinyt ottaa yhteyttä asianajajaan tai perheeseensä, oli myös tullut valituksia. Niiden osalta valtuutettu viittasi sisäministeriön ohjeeseen, jonka mukaan siitä huolimatta, että käännytys on pantava toimeen viivyttämättä, ei käännytystä voi tehdä mielivaltaisin tavoin. Valtuutettu painotti, että käännytys- ja karkotuspäätösten toimeenpanossa tärkeää on paitsi viivytyksettömyys, myös inhimillisyyden ja perusoikeuksien toteutuminen. Valtuutettu korosti myös tiedottamisen tärkeyttä ja sitä, että turvapaikanhakijalla tulee olla oikeus käyttää avustajaa.

Kansallinen lainsäädäntö

Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslaki¹⁵ tuli voimaan 1.2.2004. Laki panee kansallisesti täytäntöön kaksi EU-direktiiviä, niin sanotun rasismidirektiivin¹⁶ ja työsyrijintädirektiivin.¹⁷

Laki täsmentää perustuslakiin perustuvaa syrjinnän kieltoa, ja sitä sovelletaan muiden, jo voimassa olevien syrjinnän kieltoa koskevien säännösten ja rikoslain syrjintää koskevien säädösten rinnalla.

Yhdenvertaisuuslain tarkoitus on sananmukaisesti yhdenvertaisuuden edistäminen ja turvaaminen. Lisäksi sen päämääränä on tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneiden henkilöiden oikeussuojaa.

Keskeinen etnistä yhdenvertaisuutta koskeva uudistus laissa on viranomaisten velvollisuus laatia yhdenvertaisuussuunnitelma, jonka tavoitteena on edistää etnistä tasavertaisuutta viranomaisten omassa toiminnassa.

Huomattava etnistä syrjintäkieltoa koskeva lain vaatima uudistus puolestaan on syrjintälautakunnan perustaminen. Lautakunta käsittelee syrjintää koskevia tapauksia, ja tekee siten entistä helpommaksi puuttumisen yksittäisiin syrjintätapauksiin. Muita olennaisia syrjintäkieltoa koskevia uudistuksia ovat syrjintää kokeneen henkilön mahdollisuus saada hyvitystä, sekä jaettu todistustaakka syrjintää toteennäytettäessä.

Laki kieltää syrjinnän iän, etnisen ja kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydenti-

¹⁵ 21/2004.

¹⁶ EY/78/2000.

¹⁷ EY/78/2000.

lan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Laki ei koske sukupuolten välistä yhdenvertaisuutta, johon sovelletaan lakia miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään sekä välitön että välillinen syrjintä. Tilanteita, joissa säännöksellä tai toimenpiteellä on oikeutettu tavoite, ja käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia, ei tulkita syrjinnäksi.

Myös häirintä, sekä ohje tai käsky syrjiä, on kielletty. Häirinnällä tarkoitetaan tarkoituksellista tai tosiasiallista, henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden loukkaamista siten, että luodaan vihamielinen tai nöyryyttävä ilmapiiri. Häirintää voi siten olla esimerkiksi rasis- tisten vitsien kertominen työpaikalla.

Laki sisältää myös vastatoimien kiellon. Vastatoimilla tarkoitetaan epäedullisen kohtelun tai seurausten kohdistamista henkilöön, joka osallistuu toimiin yhdenvertaisuuden turvaamiseksi.

Yhdenvertaisuuslain mukaan kiellettynä syrjintänä ei pidetä eri- laista kohtelua, jonka perusteena on työtehtävien laatuun ja niiden suo- rittamiseen liittyvä todellinen vaatimus. Sellaisena ei myöskään pidetä niin sanottua positiivista erityiskohtelua, jolla tarkoitetaan toimenpi- teitä, joiden tavoitteena on lain mukaisen yhdenvertaisuuden saavutta- minen. Positiiviset toimet ovat tärkeitä heikoimmassa asemassa olevien ryhmien, kuten vähemmistöjen, olosuhteiden yhdenvertaistamiseksi.

Yhdenvertaisuuslain soveltamisala on kaksijakoinen. Kaksijakoisuus juontuu lain taustalla olevien rasismi- ja työsyryntädirektiivien erilaisesta rakenteesta ja soveltamisalasta. Työelämäkysymyksissä lakia sovelletaan kaikilla yllä mainituilla syrjintäperusteilla. Soveltamisalaan kuuluvat muun muassa koulutus, työhönottoperusteet, työolot, työehdot, uralla eteneminen sekä yrittämisen edellytykset ja elinkeinotoiminnan tuke- minen.

Etniseen alkuperään perustuva syrjintäkielto ulottuu laajemmalle kuin muihin perusteisiin pohjautuva syrjinnän kiello. Edellä mainittujen työelämään liittyvien toimintojen lisäksi laki kieltää henkilön asettami- sen eriarvoiseen asemaan etnisen alkuperän perusteella myös omaisuu- den - kiinteän tai irtaimen - ja palvelujen tarjonnassa. Kielto koskee kaikkea ammattimaista elinkeinoharjoittamista, esimerkiksi asuntovä-

litystä ja ravintolapalveluja. Yksityisten välisiin suhteisiin se ei ulotu. Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan myös sosiaali- ja terveyspalveluissa, sosiaaliturvaetuuksissa tai muissa sosiaalisin perustein myönnettävissä tuissa ja etuuksissa - ei kuitenkaan maahanmuutto- ja oleskelulupakysymyksissä. Lakia sovelletaan sekä julkisella että yksityisellä sektorilla.

Yhdenvertaisuuslain soveltamisalan vaihteleva syrjintäperusteesta riippuen tekee siitä vaikeaselkoisen. Yhdenvertaisuuden edistämisen ja syrjinnän poistamisen kannalta on ongelmallista se, että syrjintäperusteet asetetaan laissa eriarvoiseen asemaan.

Lain noudattamisen valvonta - työ- ja virkasuhteita koskevia asioita lukuun ottamatta - kuuluu etniseen alkuperään perustuvassa syrjinnässä vähemmistövaltuutetulle ja syrjintälautakunnalle. Työ- ja virkasuhteissa lakia valvovat työsuojeluviranomaiset syrjintäperusteesta riippumatta. Lisäksi lakia valvovat yleiset tuomioistuimet, jotka käsittelevät myös syrjintää koskevien asioiden hyvitysvaatimukset.

Syrjintälautakunta on itsenäinen ja riippumaton oikeusturvaelin, jonka tehtäväkenttään kuuluu koko maa. Sen tehtävä on muualla kuin työelämässä tapahtuvien, etnistä syrjintää koskevien tapausten käsittely.

Syrjintälautakunta antaa oikeussuojaa etniseen vähemmistöön kuuluville ihmisille, jotka kokevat tullessa syrjityksi tai ovat tulleet syrjintään liittyvien kiellettyjen vastatoimien kohteeksi. Syrjinnän kohteeksi tullut voi viedä asiansa lautakunnan käsiteltäväksi. Myös vähemmistövaltuutettu voi tehdä hakemuksen lautakunnalle. Hakemus voi koskea välitöntä tai välillistä syrjintää, häirintää, tai ohjetta tai käskyä syrjiä.

Syrjintälautakunta voi kieltää uusimasta tai jatkamasta syrjintää esimerkiksi koulutuksessa, ammattijärjestötoiminnassa, sosiaali- ja terveyspalveluissa, sosiaaliturvaetuuksissa samoin kuin silloin, kun yleisölle tarjotaan palveluita tai omaisuutta ostettavaksi tai vuokrattavaksi. Lautakunta voi asettaa kieltopäätöksensä tueksi uhkasakon. Käräjäoikeudet voivat tuomita syrjintäkieltoa rikkoneen maksamaan myös rahallista hyvitystä.

Hakemuksen tekijän kannalta on uutta ja huomionarvoista, että asian käsittelyssä noudatetaan jaettua todistustaakkaa. Toisin sanoen,

kun syrjintäoletta on syntynyt, todistustaakka siirtyy vastaajalle eli väitetyille syrjijälle. Hakijan kannalta on merkityksellistä myös se, että lautakunta ei peri asioiden käsittelystä maksua.

Asiat käsitellään syrjintälautakunnan istunnossa esittelystä kirjallisen aineiston perusteella. Vuoden 2004 loppuun mennessä lautakuntaan on laitettu vireille muutamia kymmeniä syrjintätapauksia. Tapauksia ovat saattaneet vireille sekä syrjintää kokeneet yksityiset henkilöt että vähemmistövaltuutettu. Asiat ovat pääosin koskeneet väitteitä viranomaistoiminnassa tapahtuneesta syrjinnästä.

Syrjintälautakunta voi antaa lausuntoja yhdenvertaisuuslain soveltamisesta. Lausuntoa lautakunnalta voi pyytää yhdistys, tuomioistuin, vähemmistövaltuutettu tai muu viranomainen.

Yhdenvertaisuuslain taustalla olevan rasismidirektiivin 7 artiklan 2 kohdan mukaan :

”Jäsenvaltioiden on varmistettava, että yhdistykset, järjestöt ja muut oikeushenkilöt, joilla kansallisessa lainsäädännössä vahvistettujen perusteiden mukaisesti on oikeutettua etua sen varmistamisesta, että tämän direktiivin säännöksiä noudatetaan, voivat aloittaa tämän direktiivin mukaisten veloitteiden täytäntöönpanemiseksi säädetyn oikeudellisen ja/tai hallinnollisen menettelyn joko kantajan puolesta tai häntä tukeakseen tämän suostumuksella.”

Yhdenvertaisuuslakiin kirjattu yhdistysten lausunnon pyytämisoikeus ei täytä mainittua veloitetta. Lakia tulisikin muuttaa niin, että myös järjestöt voisivat saattaa asian syrjintälautakunnan käsiteltäväksi.

Syrjintälautakunnalla ei ole toimivaltaa muuttaa viranomaisten toimenpiteitä. Se ei voi käsitellä syrjityksi joutuneen hyvitysvaateita, mutta se voi vahvistaa osapuolten välisen sovinnon korvaussaatavasta.

Syrjintäkieltoa rikkonut voidaan tuomita maksamaan syrjitylle hyvitystä. Sitä on vaadittava erikseen kärjäoikeudessa nostetulla kanteella. Hyvityksen enimmäismäärä on 15 000 euroa. Minimimäärää hyvitykselle ei laissa aseteta, ja näin ollen ne voivat jäädä käytännössä pieniksi. Hyvityksen määrää harkittaessa olisi syytä ottaa huomioon, että rasismidirektiivin seuraamuksia koskeva 15 artikla edellyttää, että seuraamusten on oltava tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia.

Koska yhdenvertaisuuslaki on muita syrjintää koskevia lakeja täydentävä, syrjinnästä voi seurata myös muun muassa työopimuslaissa, vahingonkorvauslaissa tai rikoslaissa säädetty seuraamukset.

Syrjintäasioiden käsittelyssä niin tuomioistuimessa kuin syrjintälautakunnassakin noudatetaan jaettua todistustaakkaa. Kun syrjintää kokenut osapuoli on esittänyt selvityksen, jonka perusteella hänen voidaan olettaa joutuneen syrjinnän kohteeksi, on epäillyn pystyttävä osoittamaan, ettei kieltoa ole rikottu. Pelkkä väite syrjivästä menettelystä syrjinnän kohteeksi joutuneelta ei siis riitä. Todistustaakka kääntyy kuitenkin syrjinnästä epäilylle jo todennäköisen syrjintäoletuksen perusteella. Tämä syrjinnän kohteeksi joutuneelle myönteinen todistustaanjako on merkittävä parannus syrjintään puuttumisessa.

Vähemmistövaltuutetulle asetetaan laissa merkittävä rooli etnisyyteen perustuvan syrjintäkiellon valvojana. Vähemmistövaltuutetun toimintaa kuvataan tarkemmin omassa kappaleessaan.

Syrjintäkiellon ja sitä tehostavien säännösten lisäksi laki asettaa viranomaisille velvollisuuksia yhdenvertaisuuden lisäämiseksi, ja edellyttää näiden edistävän yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan.

Yhdenvertaisuuslaki tarjoaa aikaisempaa tehokkaampia keinoja puuttua etniseen syrjintään. Rikoslain syrjintäkiellon soveltamiskynnys on ollut korkea, eikä etnistä alkuperää koskevia syrjintätapauksia ole juuri käsitelty tuomioistuimissa.

Yhdenvertaisuuslaki tulee oletettavasti lisäämään ilmitulevia syrjintätapauksia, samoin syrjinnän kohteeksi joutuneen mahdollisuuksia saada hyvitystä. Erityisesti tähän vaikuttavat syrjintälautakunnan perustaminen ja jaetun todistustaakan noudattaminen syrjintäasioiden käsittelyssä. Laki ei edellytä syrjinnän tahallisuutta, pelkkä eriarvoinen kohtelu sisältyy syrjintäkiellon alaan.

Syrjintään puuttuminen ja tapausten aikaisempaa tehokkaampi esiin tuleminen edellyttävät tehokasta tiedottamista lain tuomista uusista oikeussuojakeinoista.

Yhdenvertaisuussuunnitelma työvälineenä

Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia tekemään etnistä yhdenvertaisuutta koskevan yhdenvertaisuussuunnitelman. Suunnitelman laatimisvelvollisuus koskee kuitenkin vain viranomaisten yleisöpalvelutoimintaa.

Velvollisuus arvioida ja kehittää etnistä yhdenvertaisuutta myös viranomaisten sisäisessä henkilöstöpolitiikassa olisi tärkeää, jotta yhdenvertaisuus viranomaistoiminnassa toteutuisi kokonaisvaltaisesti. Sisäinen yhdenvertaisuus auttaisi viranomaisia ymmärtämään yhdenvertaisen toiminnan tärkeyden myös ulospäin suuntautuvassa työssään.

Lakia tulisikin muuttaa siten, että viranomaisten olisi laadittava myös sisäistä toimintaansa ja henkilöstöpolitiikkaansa koskeva yhdenvertaisuussuunnitelma. Suunnitelman laatimisvelvollisuus tulisi ulottaa koskemaan etnisen alkuperän lisäksi myös muita syrjintäperusteita.

Työministeriö antoi syyskuussa 2004 yleiset suositukset yhdenvertaisuussuunnitelman sisällöstä.¹⁸ Suosituksissa painotetaan, että suunnitelma on viranomaisille väline oman toiminnan seuraamiseen ja itsearviointiin suhtautumisessa etnisiin vähemmistöihin ja muihin käyttäjäryhmiin. Suunnitelman todetaan auttavan viranomaisia tunnistamaan toiminnassaan riskejä, jotka voivat johtaa tahattomaan syrjintään.

Suosituksien mukaan kunkin viranomaisen tulee säännöllisesti seurata yhdenvertaisuussuunnitelmansa toteutumista. Toimintaa on seurattava siten, että yhdenvertaisuuden toteutumista ja kehittymistä voidaan arvioida pidemmällä aikavälillä.

Työministeriö tulee keräämään seurantatietoja suunnitelmista säännöllisesti. Se suosittelee, että viranomaiset laatisivat yhdenvertaisuussuunnitelmansa vuoden 2005 loppuun mennessä.

Yhdenvertaisuussuunnitelmien laatiminen on tärkeää toteuttaa niiden kohderyhmien, kuten etnisten vähemmistöjen, edustajien kanssa. Suunnitelmien tehokkuus sekä muu yhdenvertaisuuden edistäminen lain edellyttämällä tavalla riippuu olennaisesti tiedottamisen tehokkuudesta. Tiedottaminen tulisikin sisällyttää yhdenvertaisuussuunnitelmiin.

¹⁸ TM 1100/009/2004.

Ulkomaalaislaki

Uusi ulkomaalaislaki¹⁹ tuli voimaan toukokuun alussa 2004. Se on keskeisin ulkomaalaisen oikeusasemaa Suomessa sääntelevä laki, ja sitä sovelletaan ulkomaalaisen maahantuloon, maastalähtöön sekä oleskeluun ja työntekoon.

Ulkomaalaislain sisältämien säännösten määrä on uudistuksen myötä yli kaksinkertaistunut, ja se sisältää nykyisin yli 200 pykälää. Siihen on pyritty sisällyttämään säännökset menettelyistä, jotka aiemmin ovat olleet ainoastaan hallinnollisen käytännön varassa. Muun muassa maahantulon edellytykset sekä turvapaikkamenettelyt pysyivät laissa pääosin ennallaan.

Laki on laaja, eikä sen kattava esittely ole tämän julkaisun puitteissa mahdollista. Ohessa käsitellään lain huomattavimpia uudistuksia, sekä siihen jääneitä ongelmakohtia.

Lain tarkoituksiksi on kirjattu hyvän hallinnon ja oikeusturvan edistäminen ulkomaalaisasioissa. Sen tavoitteena on edistää hallittua maahanmuuttoa ja kansainvälisen suojelun antamista ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittaen ja Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset huomioon ottaen. Hallituksen esityksen mukaisesti kyseinen, lain tarkoitusta määrittävä säännös, ohjaa viranomaisten toimintaa yleisesti, ja se tulee ottaa huomioon lain yksittäisissä soveltamistilanteissa.

Lain 5 §:n mukaan ulkomaalaisen oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä. On tärkeää, että lain soveltamisalaan kuuluvia päätöksiä tehtäessä tämä suhteellisuusperiaatetta ilmentävä säännös otetaan aina huomioon.

Laki toi mukanaan joitakin parannuksia ulkomaalaisten asemaan. Sellaisia ovat esimerkiksi Suomen kansalaisen perheenjäsenten oleskeluluvan saamisen helpottaminen, muutoksenhakuoikeuden laajentaminen oleskelulupapäätöksissä, sekä aiemmin asetuksen tasolla säädelyjen normien kirjaaminen lakiin. Laki parantaa ulkomaalaisten mahdollisuuksia saada tietoa itseään koskevista asioista. Sekä kiintiöpakolaisia koskeva sääntely että viisumeja koskeva Schengen-säännöstö on keskeisin osin kirjattu lakiin.

¹⁹ 301/2004.

Ulkomaalaislaissa on pyritty selkeyttämään viranomaisten toimivaltasuhteita. Turvapaikkahaastattelut on keskitetty pääsääntöisesti ulkomaalaisvirastolle. Oleskelulupien myöntämiseen laki toi kaksi keskeistä muutosta. Ensinnäkin ulkomaalaisvirasto myöntää nyt kaikki ulkomailta haettavat oleskeluluvat, Suomen ulkomaan edustustot tekevät ainoastaan viisumipäätöksiä. Toinen muutos on se, että Suomen kansalaisen ulkomaalainen perheenjäsen voi nyt tulla Suomeen hakemaan oleskelulupaa ja oleskella maassa hakemuksen käsittelyn ajan. Aiemmin lupaa on pitänyt odottaa ulkomailla. Oleskeluluvan myöntää paikallispoliisi. Muun kuin Suomen tai EU-maan kansalaisen perheenjäsenen on edelleen haettava ja odotettava lupaa ulkomailla.

Myös oleskelulupalajien määritelmät ovat nyt laissa. Luvat ovat joko määräaikaista tai pysyviä. Määräaikaista lupia on kahdenlaisia: tilapäinen oleskelulupa ja jatkuva oleskelulupa. Pysyvä oleskelulupa on voimassa toistaiseksi.

Uudeksi oleskeluluvan myöntämisperusteeksi on lakiin kirjattu ”oleskeluluvan myöntäminen yksilöllisestä inhimillisestä syystä”. Kyseisen perusteen mukaan Suomessa olevalle ulkomaalaiselle myönnetään jatkuva oleskelulupa, jos sen epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta henkilön terveydentilan, Suomeen syntyneiden siteiden tai muun yksilöllisen inhimillisen syyn vuoksi. Harkinnassa otetaan erityisesti huomioon olosuhteet, joihin henkilö joutuisi kotimaassaan, tai hänen haavoittuva asemansa.

Laki paransi ulkomaalaisen oikeusturvaa laajentamalla muutoksenhakumahdollisuuden koskemaan lähes kaikkia oleskelulupapäätöksiä. Myös työnantajalla on lain mukaan valitusoikeus työntekijän oleskelulupa-asiaissa.

Ulkomaalaislaki uudisti työlupajärjestelmän perusrakenteet. Aiemmin vaadittujen erillisten työ- ja oleskeluluvan sijasta ulkomainen työntekijä tai elinkeinonharjoittaja tarvitsee nyt vain yhden yhdistetyn luvan. Kyseinen lupa myönnetään kaksivaiheisesti. Ensin työvoimatoimisto harkitsee luvan myöntämiseen liittyvät työvoimapolitiittiset edellytykset, sen jälkeen ulkomaalaisvirasto myöntää luvan, ellei sen myöntämiselle ole yleiseen järjestykseen tai turvallisuuteen liittyviä esteitä. Työnteko on

tietyin edellytyksin mahdollista myös muulla oleskeluluvalla tai ilman oleskelulupaa.

Parannuksista huolimatta lakiin jäi huomattavia epäkohtia. Sen valmisteluvaiheessa kansalaisjärjestöt nostivat esiin muun muassa lapsen asemaan, perheenyhdistämiseen sekä turvapaikanhakijoiden oikeusturvaan liittyviä ongelmia.²⁰

Lapsen etu ei tule riittävästi huomioon otetuksi kaikissa lasta koskevissa säännöksissä. Erityinen epäkohta liittyy perheenyhdistämiseen tapauksissa, joissa Suomeen yksin tullut alaikäinen on saanut oleskeluluvan yksilöllisestä inhimillisestä syystä. Hallituksen esityksessä lähtökohdaksi on asetettu perheenyhdistäminen lähettämällä lapsi Suomesta vanhempien oleskelupaikkaan. Lainkohdan säätämisen perusteluiden taustalla on ajatus, että lasta saatetaan käyttää maahantulotarkoitukseen. Edellytyksenä lapsen maasta lähettämiseksi on, että palauttaminen on turvallista. Esityksessä ei kuitenkaan selvitetä, miten turvallisuus varmistetaan.

Perheen yhdistäminen voi esityksen mukaan tapahtua myös Suomessa, jos se on lapsen edun mukaista. Tällöin huomioon otetaan oleskelun pituus, aloitettu koulunkäynti tai muu seikka, joka puoltaisi perheen yhdistämistä Suomessa.

Lain valmisteluvaiheessa antamassaan lausunnossa järjestöt painottivat lapsen edun ensisijaisuuden olevan ehdoton lähtökohta perheenyhdistämisessä. Lausunnossa viitataan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön, jossa korostetaan lapsen maahan syntyneitä siteitä. Lausunnossa myös korostetaan perhe-elämänsuojan olevan ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen perustuslaissa selkeästi turvattu oikeus.

Perheenjäsen määritellään laissa liian suppeasti. Perheenjäseneksi katsotaan ainoastaan puoliso ja huollossa olevat alaikäiset naimattomat lapset. Järjestöt ovat huomauttaneet, että myös alaikäisen lapsen sisarukset tulisi katsoa perheenjäseniksi. Esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsella ei ole elossa olevia vanhempia tai heidän olinpaikkansa on tuntematon, olisi tietyissä tilanteissa perusteltua myöntää oleskelulupa lapsen sisaruksille.

²⁰ Järjestöjen kannanotto esityksestä uudeksi ulkomaalaislaiksi, 22.1.2004.

Laissa sallitaan myös alaikäisten säilöönotto. Asiaa koskevassa lainkohdassa edellytetään sosiaaliviranomaista kuultavan ennen säilöönottoa. Muita edellytyksiä säilöönnotolle laissa ei kuitenkaan aseteta. Lain voidaan katsoa olevan ristiriidassa YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n antamien ohjeiden kanssa. Niissä ensisijaisena lähtökohtana on, ettei alaikäisiä tulisi ottaa milloinkaan säilöön. Järjestöjen kannan mukaan laissa tulisi korostaa, että alaikäinen voidaan ottaa säilöön vain erittäin poikkeuksellisissa tapauksissa. Ilman huoltajaa maahan tullutta alaikäistä ei tulisi ottaa säilöön lainkaan.

Turvapaikkamenettelyt säilyivät lakiuudistuksessa valtaosin ennallaan. Myös paljon kritisoitu niin kutsuttu nopeutettu turvapaikkamenettely sisällytettiin uuteen lakiin. Nopeutettua menettelyä voidaan käyttää muun muassa tilanteissa, joissa hakija on saapunut laissa tarkoitetusta turvallisesta alkuperämaasta, tai jos hakemus on ilmeisen perusteeton. Jos turvapaikkapäätös tällöin on kielteinen, käännytyspäätös voidaan panna täytäntöön kahdeksantena päivänä päätöksestä, vaikka siitä olisi valitettu. Valituksella ei siis ole päätöksen täytäntöönpanoa automaattisesti lykkävää vaikutusta. Lyhyessä määräajassa hakija ei välttämättä ehdi tehdä tarvittavia toimenpiteitä valittaakseen päätöksestä, eikä turvapaikanhakijan oikeusturva välttämättä toteudu vaadittavalla tavalla.

Myös turvallisen alkuperämaan käsite on ongelmallinen turvapaikkapäätöksiä tehtäessä. Valtioneuvoston vuonna 2004 antamassa selonteossa Suomen ihmisoikeuspolitiikasta painotetaan, että mitään maata ei voi pitää yleisesti turvallisena kaikille yksilöille. Turvapaikkapäätösten on aina perustuttava olosuhteiden yksilölliseen arviointiin.

Järjestöt ovat vaatineet, että kahdeksan päivän määräajasta nopeutetuissa menettelyissä luovuttaisiin. Henkilöä ei myöskään saisi käännyttää maasta ennen kuin muutoksenhakutuomioistuin on ottanut kantaa käännytykseen.

Nopeutettua menettelyä ovat järjestöjen lisäksi kritisoineet useat kansainväliset tahot, muun muassa YK:n rotusyrjintäkomitea, YK:n kidutuksenvastainen komitea, Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio, Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu sekä

YK:n pakolaisjärjestö. Viimeksi marraskuussa 2004 YK:n ihmisoikeuskomitea vaati Suomea varmistamaan, että turvapaikkapäätöksestä tehty valitus lykkää päätöksen toimeenpanoon.

Pysyvän oleskeluluvan myöntämisen edellytyksenä laissa vaaditaan neljän vuoden yhtäjaksoista laillista oleskelua Suomessa. Vanhan ulkomaalaislain asettama asumisaikavaatimus oli kaksi vuotta. Hallituksen esityksessä muutosta perustellaan Suomen lyhyehköllä asumisaikavaatimuksella verrattuna muihin EU-maihin, sekä säännösten harmonisointitavoitteella.

Perustelu ei ole vakuuttava, lisäksi se on ristiriidassa toisaalla esityksessä otetun kannan kanssa, jonka mukaan: ”Monissa EY:n lainsäädäntöhankkeissa on kuitenkin kysymys vähimmäisedellytysten sääntelystä. Vireillä olevan vähimmäisedellytyksiä koskevan direktiiviehdotuksen hyväksyminen ei aiheuta ulkomaalaislain muuttamisen tarvetta, jos Suomi tarjoaa sovittuja edellytyksiä paremman aseman ja oikeusturvan soveltamisalaa kuuluville ulkomaalaisille.”

Kuten järjestöt lausunnossaan ulkomaalaislakia valmisteltaessa toteivat, EU:n määrittämät vähimmäisstandardit eivät ole riittävä peruste heikentää Suomen oikeusjärjestelmää.

On todennäköistä, että pitkään kestävä epävarmuus oleskeluoikeuden saamisesta hidastaa ulkomaalaisten kotoutumista Suomeen.

Ulkomaalaisvirastolle annetaan laissa oikeus valittaa hallinto-oikeuden turvapaikkapäätöksistä, joilla sen päätös on kumottu tai sitä on muutettu. Lisäksi laissa on muita uudistuksia, jotka lisäävät ulkomaalaisviraston tehtäviä. Valitusoikeuden myöntäminen ulkomaalaisvirastolle pitkittänee entisestään jo nykyiselläänkin kohtuuttoman pitkiksi kritisoituja oleskelulupapäätösten käsittelyaikoja. Valitusoikeus voidaan kyseenalaistaa myös sillä perusteella, että yleensä hallinto-oikeudessa valitusviranomaisen päätös sitoo valituksenalaisen päätöksen tehnyttä viranomaista.

Laki sisältää liikenteenharjoittajille määrättävän seuraamusmaksun silloin, kun liikenteenharjoittajat eivät noudata velvollisuuttaan tarkastaa kuljetettavien henkilöiden matkustusasiakirjoja. Säännöksiä rikko-

ville voidaan määrätä 3 000 euron seuraamusmaksu kuljetettua henkilöä kohden, minkä lisäksi liikenteenharjoittajille on myös asetettu takaisinkuljetusvelvollisuus.

Kyseinen säännös perustuu EU-oikeuteen. Järjestöt vastustivat kuljetusyhtiösanktioita ja painottivat, että pakolaisten turvaan pääseminen on heidän suojelunsa ydinkysymys. Säännös vähentää mahdollisuuksia hakea turvapaikkaa ja saattaa johtaa salakuljetuksen lisääntymiseen, ja sen myötä jopa ihmishenkien menetyksiin.

Yllämainittujen ongelmien lisäksi huomattava epäkohta laissa on valitusluvan puuttuminen viisumilupapäätöksissä ja päätöksissä oleskeluluvan epäämisestä pakolaiskiintiössä tai muun humanitaarisen mahanmuuton perusteella.

Oleskeluluvan saamista koskeva ongelma on, että hyvin pienetkin rikkeet voivat lykätä pysyvän oleskeluluvan saamista.

Rasistinen motiivi rangaistuksen koventamisperusteena

Rikoksen rasistinen motiivi on 1.1.2004 lähtien rikoslain mukainen rangaistuksen koventamisperuste.²¹ Rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaan koventamisperusteena on rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun vastaavaan kansanryhmään kuuluvaan henkilöön, kyseiseen ryhmään kuulumisen perusteella. Kovennus koskee ainoastaan rikoksia, joiden motiivina on uhrin kuuluminen säännöksessä tarkoitettuun kansanryhmään.

Rikoslaisissa on jo ennestään voimassa säädöksiä, joiden tarkoituksena on vähemmistöjen suojelu. Rikoksiksi määritellään muun muassa kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja syrjintä.²²

Lain esitöiden²³ mukaan säännöksen tarkoitus on ennen kaikkea suojata kansallisia, rodullisia ja etnisiä vähemmistöjä rotuvihaan perustuvalla rasistiselta väkivallalta. Hallituksen esitys korostaa tarvetta reagoida rikosoikeudellisesti yhä näkyvämpiä ilmauksia saaneeseen rasismiin ja

²¹ laki rikoslain muuttamisesta 515/2003.

²² rikoslain 11 luvun 8 ja 9 §.

²³ hallituksen esitys 44/2002.

muukalaisvihaan. Laaja yksimielisyys vallitsee siitä, että rikoksia, joiden motiivina on muukalaisvihamielisyys tai vihamielisyys erilaisia vähemmistöryhmiä kohtaan, tulisi arvioida keskimääräistä ankarammin.

Hallituksen esityksessä todetaan, että rikokset, jotka kohdistuvat suojaa kaipaaviin vähemmistöryhmiin, ovat keskimääräistä moitittavampia, sillä ne vaarantavat näihin ryhmiin kuuluvien asemaa, oikeuksia ja turvallisuutta tavalla, joka ylittää vastaavantyyppisen keskimääräisrikoksen tuottaman haitan.

Rasistisista motiiveista tehty rikos saattaa myös herättää uhrissaan vakavia pelkotiloja, koska hän ei ole joutunut rikoksen uhriksi sattumalta, vaan sellaisen - yleensä näkyvän - ominaisuuden vuoksi, joka altistaa hänet mahdollisesti jatkossakin rikoksen kohteeksi. Kovennusta on perusteltu myös rasistisen väkivallan kasvun uhalla. Rasistiset rikokset ovat usein myös hyvin suunniteltuja, verrattuna esimerkiksi konfliktitilanteen synnyttämiin pahoinpitelyihin tai hetken mielijohteesta tehtyihin vahingontekorikoksiin. Myös tämä on perusteluna rasististen rikosten ankarammalle kohtelulle.

Kielilaki

Uusi kielilaki²⁴ tuli voimaan 1.1.2004. Kielilaki koskee vain suomen ja ruotsin kieltä, jotka ovat perustuslain mukaan kansalliskieliä. Laki korvasi vuodelta 1922 peräisin olleen kielilain. Lailla pyritään perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutumiseen käytännössä – tavoitteena on siis kielellisen tasavertaisuuden vahvistaminen.

Lailla turvataan suomen- ja ruotsinkielisen väestön kielelliset oikeudet perustuslaissa edellytetyllä tavalla. Se sisältää muun muassa täsmälliset säännökset oikeudesta käyttää suomea ja ruotsia tuomioistuimissa ja muiden viranomaisten kanssa asioidessa, oikeudesta tulkkaukseen ja käännökseen samoin kuin säännökset käsittely- ja työkielestä viranomaisten kanssa sekä viranomaisten asiakirjojen kielestä.

Oikeusministeriö seuraa kielilain täytäntöönpanoa ja soveltamista, ja antaa suosituksia kansalliskieliä koskevaan lainsäädäntöön liittyvissä

²⁴ 423/2003.

kysymyksissä. Oikeusministeriön tueksi seurantatehtävien hoitamiseksi perustettiin uusi kieliain neuvottelukunta. Neuvottelukunta seuraa Suomen kielellisten olojen kehitystä ja valmistelee toimenpide-esityksiä kansalliskielten käytön ja aseman edistämiseksi. Neuvottelukunta keskustelee myös muiden kielten asemasta Suomessa ja kuulee tarvittaessa muiden kieliryhmien edustajia.

Valtioneuvostolla on lain mukaan velvollisuus vaalikausittain antaa eduskunnalle kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta ja kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Suomen ja ruotsin kielen lisäksi kertomuksessa käsitellään ainakin saamen ja romanin kieltä sekä viittomakieltä.

Kielilakiin liittyy laki²⁵ julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta, jolla turvataan palvelujen saatavuus suomen ja ruotsin kielellä siten, että vastuu henkilöstön kielitaidosta palvelukseen otettaessa ja kielitaidon ylläpidosta on viranomaisella.

²⁵ 424/2003.

Rasismin ja etnisen syrjinnän vastainen toiminta Euroopassa

Euroopan unionin rasismin ja syrjinnän vastaiset toimet

Ihmisoikeuksien turvaaminen Euroopan unionissa on kunkin jäsenvaltion omalla vastuulla. Syrjinnän ja rasismin torjuminen on kuitenkin olennainen osa myös koko EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa. Unionin perusoikeuskirjassa²⁶ on artikloita, jotka koskevat syrjintää ja yhdenvertaisuutta. Kyseisissä artikloissa vahvistetaan kaikkien yhdenvertaisuuslain edessä, kielletään kaikenlainen syrjintä – mukaan lukien syrjintä kansalliseen vähemmistöön kuulumisen ja etnisen alkuperän vuoksi – ja asetetaan unionille velvollisuus kunnioittaa kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta. Perusoikeuskirja on liitetty osaksi lokakuussa 2004 allekirjoitettua EU:n perustuslaillista sopimusta²⁷.

Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 13 artiklassa ja Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 29 artiklassa käsitellään rasismin ja syrjinnän torjumista. Ensiksi mainitun nojalla on toteutettu toimintapidepaketti, joka sisältää kuusivuotisen toimintaohjelman, sekä niin sanotut rasismi- ja työsyntjädirektiivit. Suomessa direktiivit saatettiin kansallisesti voimaan vuonna 2004 voimaantulleella yhdenvertaisuuslailla.

Vuosina 2001-2006 Euroopan yhteisössä toteutetaan ohjelmaa syrjinnän torjumiseksi. Sen puitteissa on avustettu noin kolmeasataa rasismin- ja muukalaispelonvastaista aloitetta. Avustusta on myönnetty muun muassa syrjintää koskeviin tutkimuksiin ja tiedonkeruuseen.

²⁶ http://www.europarl.eu.int/charter/default_fi.htm.

²⁷ Sopimus Euroopan perustuslaista pähkinänkuoressa: <http://www.vallioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/87440.pdf>

Suomessa toimintaohjelman perusteella rahoitusta ovat saaneet SEIS - Suomi eteenpäin ilman syrjintää -hanke, JOIN - Yhdessä edistämään syrjimättömyyttä paikallistasolla -hanke, sekä Kansainvälisen siirtolaisjärjestö IOM:n koordinoima Awareness Raising and Legal Training on Discrimination Practices -projekti.

Euroopan unionin laatimassa ihmisoikeusraportissa²⁸ vuodelle 2004 rasismi, muukalaisviha ja juutalaisvastaisuus listataan erityisen tärkeiksi aihealueiksi. Raportti on lajissaan kuudes, ja kattaa ajanjakson 1.7.2003-30.6.2004.

Lisääntyneen juutalaisvastaisuuden vuoksi komission puheenjohtaja kutsui helmikuussa 2004 koolle korkean tason seminaarin ”Europe, Against Anti-Semitism for a Union of Diversity”.

Euroopan unionin neuvosto puolestaan antoi toukokuussa 2004 julkilausuman nuorisoon liittyvästä rasismista ja suvaitsemattomuudesta. Julkilausumassa hyväksyttiin syrjinnän, rasismin, muukalaisvihan, juutalaisvastaisuuden, sekä niihin liittyvien ilmiöiden torjuntaa koskeva toimintasuunnitelma. Aihe päätettiin myös priorisoida vuoden 2005 nuorisoasioissa.

Euroopan komission vuonna 2003 aloittama viisivuotinen tiedotuskampanja ”Moninaisuuden puolesta. Syrjintää vastaan.”²⁹ jatkuu. Kampanjan tarkoituksena on vastustaa rodusta tai etnisestä alkuperästä, uskonnosta tai vakaumuksesta, iästä, vammasta tai seksuaalisesta suuntautumisesta aiheutuvaa syrjintää. Ensimmäisen kampanjavuoden pää tavoite oli työpaikoilla tapahtuvan syrjinnän ehkäisy.

Vuosina 2003-2004 EU on jatkanut pyrkimyksiään yhteisen maahanmuuttopolitiikan kehittämiseksi ja yhteisen eurooppalaisen turvapaikkajärjestelmän luomiseksi. Turvapaikkamenettelyyn ja maahanmuuttoon liittyvät seikat nostetaankin unionin vuoden 2004 ihmisoikeusraportissa erityisen tärkeiksi ihmisoikeuskysymyksiksi. Komissio on antanut turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikkaan liittyviä lainsäädäntöehdotuksia ja tiedonantoja, vuosina 2003 ja 2004 on hyväksytty useita asiaa koskevia direktiivejä.

²⁸ <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/FIHR2004.pdf>.

²⁹ www.stop-discrimination.info.

Erityisen tärkeiksi ihmisoikeuskysymyksiksi EU:n ihmisoikeusraportissa on nostettu vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet. Unionin perusoikeuskirjassa kyseiset oikeudet ja niiden kunnioittaminen on kirjattu yhdeksi perusarvoksi. Suomessa vähemmistöjen syrjintää ja yhdenvertaisuuden edistämistä koskee muun muassa yhdenvertaisuuslailla toimeenpantu rasismidirektiivi.

Euroopan unionin neuvosto teki joulukuussa 2003 päätöksen Euroopan perusoikeusviraston perustamisesta. Virasto perustetaan Euroopan rasismien ja muukalaispelon seurantakeskuksen (EUMC) toimialaa laajentamalla. Syksyllä 2004 Euroopan komissio antoi asiasta tiedonannon³⁰ ja laatii parhaillaan ehdotusta viraston rakenteesta ja toimialasta.

Perusoikeusviraston päätehtäväksi kaavaillaan tiedon keräämistä ja analysointia. Se on ollut myös EUMC:n päätehtävä rasismiin, juutalaisvastaisuuteen ja islamofobiaan liittyvissä kysymyksissä. Lisäksi virasto laatisi kannanottoja keräämiensä tietojen perustella ja olisi yhteydessä EU:n muihin toimielimiin perusoikeuksien turvaamiseksi.

Komissio tulee antamaan ehdotuksensa viraston toimintasäännöistä vuonna 2005. Viraston toimintaan liittyy avoimia kysymyksiä, muun muassa sen toimivallan laajuudesta, rahoituksesta, ja suhteesta jo olemassa oleviin kansallisiin ja kansainvälisiin ihmisoikeusinstituutioihin.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, niin kutsuttu Euroopan ihmisoikeussopimus³¹ tuli voimaan 1953. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1990.

Sopimus koskee pääasiassa kansalais- ja poliittisia oikeuksia ja sen noudattamista valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Ihmisoikeustuomioistuin ottaa vastaan yksilövalituksia sopimuksen loukkaamisesta. Suomea koskevat tuomioistuintapaukset ovat useimmiten koskeneet

³⁰ SEC 1281/2004.

³¹ ks. esim. http://www.ihmisoikeudet.net/lakijaturva/lakijaturva_4_3_a.html.

oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä säätelevää sopimusvelvoitetta, sekä yksityis- ja perheenelämänsuojaa. Myös vuonna 2004 tuomioistuimen ratkaisemat Suomea koskevat tapaukset ovat enimmäkseen liittyneet oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaan artiklaan.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14 artikla kieltää syrjinnän yleis-sopimuksessa ja sen pöytäkirjoissa taattujen oikeuksien osalta. 12. pöytäkirjan asettama yleinen syrjintäkielto laajentaa kyseisen sopimuksen asettamaa syrjintäkieltoa. Kiellon mukaan laissa tunnustetuista oikeuksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. Pöytäkirjan mukaan ketään ei saa syrjiä viranomaistoiminnassa edellä tarkoitetuilla perusteilla.

Suomen Eduskunta hyväksyi 3.12.2004 lain³² 12. pöytäkirjan voimaansattamisesta. Lain voimaantulosta tullaan säätämään asetuksella. Kyseiseen pöytäkirjaan sisältyvät oikeudet kuuluvat Suomessa jo voimassa olevaan lainsäädäntöön. Sinänsä lain voimaantulolla ei siis ole suoranaisia sisällöllisiä vaikutuksia yksilön asemaan. Sen merkitys on siinä, että se laajentaa mahdollisuuksia valittaa syrjinnästä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle.

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus

Euroopan neuvostossa laadittu kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus³³ hyväksyttiin vuonna 1995 ja se tuli Suomessa voimaan vuonna 1998.

Puitesopimus on ensimmäinen sitova, valtioiden välinen vähemmistöjen suojelua koskeva sopimus. Sopimuksessa määritellään, lähinnä ohjelmaluonteisin normein, periaatteet, joiden mukaisesti sopimusvaltiot ovat sitoutuneet suojelemaan kansallisia vähemmistöjä alueellaan.

³² 1076/2004.

³³ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002>.

Sopimus sisältää muun muassa yhdenvertaisuuden periaatteen ja syrjinnän kiellon, sekä useita erilaisia toimia, joilla sopimusvaltiot on velvoitettu edistämään vähemmistöjen asemaa.

Sopimuksen heikkous on, että se jättää valtioiden itsensä määriteltäväksi, mitä ryhmiä ne alueellaan katsovat sopimuksen soveltamisalaan kuuluviksi. Hallituksen eduskunnalle antamassa puiteyleissopimuksen hyväksymistä koskevassa esityksessä sopimuksen soveltamisalaan katsottiin kuuluvan ainakin saamelaisten, romanien, juutalaisten, tataarien ja vanhavenäläisten sekä de facto myös suomenruotsalaisten.

Puiteyleissopimuksen neljännessä artiklassa Suomi on sitoutunut siihen, että se takaa kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille oikeuden yhdenvertaisuuteen lain edessä, ja tasavertaiseen lain suojan. Syrjintä kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen perusteella on kielletty.

Samankaltaisen artiklan mukaan sopimuspuolet ryhtyvät tarvittaessa riittäviin toimenpiteisiin täyden ja tehokkaan yhdenvertaisuuden edistämiseksi yhteiskunnallisen, poliittisen ja talous- ja kulttuurielämän aloilla kansalliseen vähemmistöön ja valtaväestöön kuuluvien välillä. Sopimuspuolten tulee asianmukaisesti ottaa huomioon kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden erityisolosuhteet.

Sopimuksen viidennessä artiklassa Suomi sitoutuu edistämään olosuhteita, jotka ovat tarpeellisia, jotta kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät, kuten -uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä.

Lisäksi viidennessä artiklassa edellytetään, että sopimusvaltiot pidättyvät kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden vastentahotoiseen sulauttamiseen tähtäävistä toimintaperiaatteista tai käytännöistä ja suojelevat näitä kaikelta toiminnalta, jonka tarkoituksena on tällainen sulauttaminen. Kiellettyä sulauttamista ei ole maan itsensä toteuttama yleinen integraatiopolitiikka.

Puitesopimuksen mukaan valtioiden tulee rohkaista suvaitsevuu- den henkeä ja kulttuurien välistä vuoropuhelua ja ryhtyä tehokkaisiin

toimenpiteisiin keskinäisen kunnioituksen, ymmärryksen ja vuorovai-
kutuksen lisäämiseksi. Erityisesti tämä koskee koulutusta, kulttuuria ja
viestintää.

Ihmisiä, jotka voivat joutua syrjinnän vihamielisyyden tai väkivallan
tai niiden uhan kohteeksi etnisen, sivistyksellisen, kielellisen tai uskon-
nollisen identiteettinsä johdosta, on sopimuksen mukaan suojeltava
asiaankuuluvien toimien.

Peruskirjan täytäntöönpanoa seuraa Euroopan neuvoston ministe-
rikomitea asiantuntijakomitean avustamana. Asiantuntijakomitea tutkii
määräajoin sopimuspuolten antamat selonteot. Ministerikomitea antaa
tämän perusteella jäsenvaltiokohtaiset suosituksensa. Suomi toimitti
ensimmäisen raporttinsa sopimuksen täytäntöönpanosta vuonna 1999
ja ministerikomitea antoi Suomea koskevat päätelmät ja suositukset
vuonna 2001.

Tuolloin se katsoi, että Suomella oli ongelmia puiteyleissopimuk-
sen täytäntöönpanossa koulutuksen ja tiedonvälityksen alueella sekä
romaniensa erityisesti venäjänkielisen väestön kohdalla. Päätelmissä
tuotiin esiin myös ministerikomitean huoli romaniensa kohtaamasta tosi-
asiallisesta syrjinnästä, sekä eroista joidenkin romaniensa ja pääväestön
sosiaalis-taloudellisessa asemassa.

Suomi toimitti 2004 raportin, jonka sisältämiä selvityksiä Suomen
toimenpiteistä käsitellään tämän raportin vähemmistöryhmiä koskevis-
sa teksteissä.

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen perus-
kirja³⁴ hyväksyttiin vuonna 1992, Suomessa se tuli voimaan vuonna
1998. Peruskirjan tarkoitus on suojella ja edistää perinteisiä alueellisia
kieliä ja vähemmistökieliä Euroopassa. Siinä asetetaan tavoitteita ja pe-

³⁴ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023>.

riaatteita, joita sopimuksen jäsenvaltiot ovat veloitettuja soveltamaan kaikkiin alueellaan puhuttuihin alueellisiin ja vähemmistökieliin.

Tavoitteisiin ja periaatteisiin kuuluvat alueellisten kielten ja vähemmistökielten maantieteellisen alueen kunnioittaminen, tarve toimia niiden edistämiseksi ja niiden käyttämisen helpottaminen sekä julkisessa että yksityisessä elämässä.

Peruskirjassa säädetään myös erityistoimista, joilla pyritään edistämään vähemmistökielten käyttöä julkisessa elämässä. Sen tavoitteena on suojella pieniä, katoamassa olevia kieliä, eikä sitä siten voida soveltaa esimerkiksi maahanmuuttajien käyttämiä kieliä koskeviin kysymyksiin. Peruskirjan täytäntöönpanoa valvoo Euroopan neuvoston ministerikomitea asiantuntijakomitean avustamana.

Suomi toimitti ensimmäisen raporttinsa ministerikomitealle vuonna 1999 ja se antoi päätelmänsä ja suosituksensa vuonna 2001. Suomea kehoitettiin muun muassa ryhtymään välittömiin toimenpiteisiin saamen kielen aseman vahvistamiseksi koulutuksessa ja sen käytön lisäämiseksi tiedotusvälineissä. Erityisesti painotettiin tarvetta kannustaa konkreettisin toimin sanomalehtien perustamista ja säännöllisiä televisio-ohjelmalahetyksiä.

Suomea kehoitettiin myös järjestämään suotuisat olosuhteet oikeus- ja hallintoviranomaisten ruotsin kielen käytön edistämiseksi. Saamelaisen kotiseutualueella olosuhteet kehoitettiin järjestämään otollisiksi saamen kielen käytön edistämiseksi. Edelleen ministerikomitea suosittelee Suomea varmistamaan, että sosiaali- ja terveystalvoluta on saatavilla ruotsin ja saamen kielillä niitä haluaville.

Joulukuussa 2002 toimittamassaan raportissa Suomi käsittelee kyseisiä suosituksia, sekä selvittää ruotsin, saamen, venäjän, jiddishin, tataarin ja romanikielen asemaa Suomessa. Raportti odottaa komitean käsitteilyä.

Vuonna 2004 voimaan tulleella uudella saamen kielilaililla on tähdätty ministerikomitean saamen kieltä koskevien tavoitteiden edistämiseen.

Euroopan sosiaalinen peruskirja

Euroopan sosiaalinen peruskirja³⁵ tuli voimaan vuonna 1965. Suomessa se astui voimaan toukokuussa 1991, ja uudistettu sosiaalinen peruskirja³⁶ vuonna 2002. Peruskirjan tavoitteena on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa asettamalla sopimusvaltioille vähimmäisvaatimuksia, joihin niiden on sitouduttava. Se kieltää syrjinnän sopimuksen turvaamien oikeuksien ja velvollisuuksien täytäntöönpanossa.

Uudistettu peruskirja tulee asteittain korvaamaan sosiaalisen peruskirjan. Molempien noudattamista valvoo sosiaalisten oikeuksien komitea.

Sosiaalisen peruskirjan 19 artikla koskee siirtotyöntekijöiden ja heidän perheidensä oikeutta suojeluun ja tukeen. Sen 6 kohta velvoittaa valtioita helpottamaan mahdollisimman suuressa määrin sellaisen ulkomaalaisen työntekijän perheen yhdistämistä, jonka on sallittu asettua valtion alueelle.

Komitea on vuonna 2004 pyytänyt Suomea toimittamaan lisätietoja koskien kyseisen artiklan toteutumista.

Peruskirjan 19 artiklan 8 kohta velvoittaa valtioita varmistamaan, ettei laillisesti maassa oleskelevia työntekijöitä karkoteta, elleivät he vaaranna kansallista turvallisuutta tai loukkaa yleistä järjestystä tai moraalila. Komitea on vuosina 2002 ja 2004 antamissaan päätelmissä todennut Suomen rikkovan kyseistä velvoitetta. Se katsoo sopimuksen vastaiseksi Suomen menettelyn, jonka mukaan yleensä, jos siirtotyöläinen karkotetaan, myös hänen yksin huoltamansa alaikäinen lapsi määrätään samalla karkotettavaksi.

Suomi on aikaisemmin komitealle toimittamassaan raportissa todennut, ettei lapsen karkottaminen vanhempansa mukana ole automaattista, mutta perheenyhdistämistä koskevasta tavoitteesta johtuen normaalisti näin kuitenkin menetellään. Suomen mukaan lapsen etu otetaan kuitenkin päätöksissä huomioon.

³⁵ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910044>.

³⁶ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020080>.

Sosiaalisten oikeuksien komitea katsoo, etteivät Suomen antamat perustelut kyseessä olevalle menettelylle ole hyväksyttävissä. Komitea painottaa, että perheenyhdistämiseen ei tule pakottaa perhettä, joka ei itse yhdistämistä vaadi.

**Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen
ja muun epäinhimillisen tai halventavan kohtelun
tai rangaistuksen estämiseksi**

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen sopimus³⁷ tuli voimaan 1989. Suomessa se astui voimaan 1991. Sopimuksen noudattamista valvova komitea (CPT-komitea) vieraili Suomessa syyskuussa 2003 ja julkaisi vierailun perusteella laatimansa raportin kesällä 2004.

CPT-komitea nosti esille muun muassa ulkomaalaislain nojalla säilönotettujen säilyttämisen poliisilaitoksilla vankiloiden sijasta, sekä menettelyn turvapaikanhakijoiden käännytyksen yhteydessä.

Komitea painotti, että rauhoittavien aineiden tahdonvastaisesta antamisesta tulee päättää vain perusteellisen lääkärintarkastuksen perusteella. Muissa kuin erittäin poikkeuksellisissa tilanteissa käännyttävälle henkilölle ei ilman hänen suostumustaan tule antaa huumaavia aineita. Se suositti antamaan viipymättä yksityiskohtaiset ohjeet pakkokeinojen käytöstä käännytys- ja karkotustilanteissa.

CPT-komitealle marraskuussa 2004 toimittamassa vastauksessaan Suomi toteaa, että maastapoistamismenettelyä koskevaan sisäasiainministeriön aiempaan ohjeeseen on otettu maininta siitä, että lääkeaineiden käyttämisen näissä tilanteissa tulee aina liittyä terveydentilan tai sairauden hoitamiseen lääketieteellisen arvion perusteella.

Suomen toimittamassa vastauksessa kerrotaan myös, että eduskunta on edellyttänyt hallituksen valmistelevan kiireellisesti maasta poistamiseen liittyvät menettelytapasäännökset.

³⁷ Sopimusta käsittelevä Markku Fredmanin artikkeli <http://www.fredman-mansson.fi/kidutus.htm>.

YK:n ihmisoikeussopimukset

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus³⁸ tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1976. Suomi on ollut sopimuksen osapuoli sen voimaantuloavuodesta lähtien. Siinä kielletään sopimuksessa turvattujen oikeuksien rajoittaminen muun muassa rodun perusteella, ja edellytetään valtioilta positiivisia toimenpiteitä sopimuksessa määriteltujen oikeuksien yhdenvertaiseksi toteuttamiseksi. Sopimus asettaa itsenäisen syrjäntäkiellon, joka edellyttää oikeudellista yhdenvertaisuutta, sekä vaatimuksen taata lailla yhtäläinen ja tehokas suojeleminen syrjäntää vastaan.

Sopimusmaat, Suomi muiden mukana, on velvoitettu raportoimaan toimenpiteistä, joilla se on toimeenpannut sopimuksessa määritellyt velvoitteet. Raportit käsittelee sopimuksen toimeenpanoa valvova YK:n ihmisoikeuskomitea.

Suomi toimitti sopimuksen täytäntöönpanoa koskevan raporttinsa viimeksi vuonna 2003. Siinä käsiteltiin muun muassa saamelaisten maa-oikeuskysymyksen tilannetta, nopeutetun turvapaikkamenettelyn toimeenpanoa, sekä romanien aseman parantamiseen tähdänneitä toimenpiteitä.

Ihmisoikeuskomitea antoi Suomea koskevat suosituksensa marraskuussa 2004. Niissä puututtiin muun muassa romanien ja saamelaisten asemaan. Komitea vaatii Suomea lisäämään toimia ja taloudellisia voimavaroja romanien sosiaalisen eristämisen ja syrjäntän estämiseksi ja uudisti jo aiemmin ilmaisemansa huolestumisensa siitä, ettei saamelaisten maa-oikeuskysymystä ole ratkaistu. Komitea vaatii Suomea pyrkimään asian ratkaisemiseen yhteistyössä saamelaisten kanssa.

³⁸ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008>.

Se esitti huolensa myös maahanmuuttajien kohtaamista kielteisistä asenteista ja näihin kohdistuneesta tosiasiallisesta syrjinnästä ja vaati Suomea lisäämään toimia sen ehkäisemiseksi, erityisesti kampanjoita yleisen tietoisuuden edistämiseksi.

Lisäksi Ihmisoikeuskomitea vaati Suomea takaamaan, että turvapaikkapäätöksiin tehdyillä valituksilla olisi lykkäävä vaikutus niiden täytäntöönpanoon.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus³⁹ tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1976, Suomessa samana vuonna.

Sopimuksen toimeenpanoa valvoo YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea eli TSS-komitea, jolle sopimusvaltiot raportoivat määräajoin. Sopimus sisältää useita työelämään, järjestäytymiseen ja sosiaalisiin etuuksiin liittyviä oikeuksia. Lisäksi siinä käsitellään muun muassa elintasoon liittyviä oikeuksia, kuten oikeutta riittävään ravintoon, vaatetukseen ja asumisentasoon. Sopimus kieltää syrjinnän turvaamiensa oikeuksien osalta.

Suomi toimittaa seuraavan raporttinsa TSS-komitealle kesäkuussa 2005. Viimeisimmän eli neljännen raporttinsa maa toimitti heinäkuussa 1999, ja komitea antoi siitä päätelmät marraskuussa 2000. Päätelmisään se ilmaisi pettymyksensä Suomen väestön keskuudessa vallitseviin rasistisiin asenteisiin, jotka näkyvät jatkuvana vähemmistöihin ja ulkomaalaisiin kohdistuvana syrjintänä, erityisesti työelämässä.

Ihmisoikeuskomitean tavoin TSS-komitea kehotti Suomea jatkamaan rasismien vastaisia toimenpiteitä. Se vaati Suomelta pyrkimyksiä ratkaista saamelaiden maanomistuskysymys ja pyysi lisätietoja romanien taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteutumisesta.

³⁹ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006>.

Rotusyrjinnän poistamista koskeva sopimus

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus⁴⁰ (CERD) tuli kansainvälisesti voimaan 1969, Suomessa vuotta myöhemmin eli 1970. CERD:ssa tuomitaan rotusyrjintä ja veloitetaan jäsenvaltioita kaikin asianmukaisin keinoin poistamaan sen kaikki ilmenemismuodot. Lisäksi jäsenvaltiot sitoutuvat rotujen välisen ymmärtämyksen edistämiseen.

Sopimus sisältää joukon toimenpiteitä, joilla täsmennetään syrjinnän poistamisen ja suvaitsevaisuuden edistämisen vaatimuksia. Sen noudattamisen pääasiallinen valvontakeino on jäsenvaltioiden määräaikainen raportointi sopimuksen toimeenpanoa valvovalle komitealle.

Suomi laati viimeisimmän raporttinsa komitealle vuonna 2001, joka käsitteli raportin vuonna 2003.

Lausunnossaan komitea ilmaisi huolensa siitä, ettei saamelaisten maa- ja metsätalouden kysymystä ole edelleenkään ratkaistu, ja ettei Suomi edelleenkään ole ratifioinut Kansainvälisen työjärjestön alkuperäiskansoja koskevaa yleissopimusta n:o 169.

Komitean mielestä Suomen omaksuma saamelaisen määritelmä on liian suppea. Moitteita saanut määritelmä on saamelaiskäräjistä annetun lain ja siihen perustuvan korkeimman hallinto-oikeuden tulkinnan mukainen, ja koko saamelaisia koskeva lainsäädäntö perustuu siihen. Lausunnossaan komitea totesi, että kyseinen määrittely, joka perustuu pääasiassa - vaikkakaan ei pelkästään - puhuttuun kieleen ja veronkantokirjoihin, ei ota riittävästi huomioon itse-identifikaation kriteeriä.

Komitea esitti huolestumisensa romanien kohtaamasta syrjinnästä työmarkkinoilla, asumisessa ja koulutuksessa, ja myös muista arkielämän syrjintätapauksista, joita sen tietoon oli saatettu.

Rotusyrjintäkomitea kiinnitti huomiota myös joidenkin väestöryhmien - erityisesti nuorten - keskuudessa esiintyvään rasismiin ja muukalaisvastaisiin asenteisiin, joita koskevia väitteitä sen tietoon oli saatettu merkittävä määrä.

⁴⁰ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037>.

Se kehotti Suomea pitämään silmällä virtauksia, jotka voivat johtaa rasistiseen ja muukalaisvastaiseen käyttäytymiseen, sekä jatkamaan kulttuurien monimuotoisuuteen liittyvää opetusta kaikilla koulutustasoilla.

Vähemmistöryhmien kotiutumisen helpottamiseksi komitea suosittelee tehokkaiden toimenpiteiden käyttämistä.

Rasismien kohteeksi joutuneiden haluttomuus valittaa saamastaan kohtelusta asian suhteen toimivaltaisille viranomaisille johtui komitean havaintojen mukaan osittain siitä, etteivät rasismien uhrit usko valituksen johtavan toimenpiteisiin. Komitea suosittelikin, että Suomen tulisi levittää mahdollisimman laajalti tietoa kansallisista oikeussuojakeinoista rasismitapauksissa, oikeudellisista keinoista vahingonkorvauksen hakemiseksi syrjintätapauksissa, sekä keinoista yleissopimukseen perustuvan yksilövalituksen tekemiseksi.

Komitea esitti huolestumisensa myös rasistisen, syrjivän ja ulkomaalaisvastaisen aineiston jatkuvasta leviämisestä internetissä. Niinikään huolen kohteena olivat uuden ulkomaalaislain määräykset turvapaikkahakemusten käsittelystä nopeutetussa menettelyssä. Komitean mielestä nopeutetun menettelyn mukaiset määräajat eivät anna mahdollisuutta käyttää valitusmenettelyä tehokkaasti. Laki on astunut voimaan komitean huomautusten jälkeen 1.5.2004. Komitea kehotti Suomea takaamaan turvapaikanhakijoiden oikeusturvan ja varmistamaan, että kaikki turvapaikkahakemuksiin sovellettavat menettelyt ovat kansainvälisten velvoitteiden mukaisia.

Lapsen oikeuksia koskeva sopimus

Yleissopimus lapsen oikeuksista⁴¹ tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1990. Suomi on ollut sopimuksen osapuoli vuodesta 1991.

Viimeisimmän raporttinsa sopimuksen toimeenpanoa valvovalle komitealle (CCR-komitea) Suomi toimitti vuonna 2003. Komitea ei ole vielä käsitellyt sitä. Raportissa selvitetään muun muassa ilman huoltajaa saapuvien alaikäisten turvapaikanhakijoiden oikeusasemaa, sekä maahanmuuttajalasten oikeutta osallistua perusopetukseen. Turvapaikkaa

⁴¹ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>.

hakevien lasten kohdalla siinä todetaan CCR-komitean ilmaiseen huolestumisensa pitkistä perheiden jälleenyhdistämisprosesseista ja kehoittaneen Suomea lyhentämään käsittelyaikoja.

Suomen CCR-komitealle toimittamassa raportissa yhdytään komitean vuonna 2000 esittämään huoleen siitä, että romanilapsista suuri osa jättää koulutuksensa kesken. Keskeyttämisten syiksi luetellaan muun muassa kulttuuriset erot, opettajien vähäinen romanikulttuurin tuntemus, koulujen puutteelliset tukitoimet, riittämätön koulun ja kodin välinen yhteistyö sekä puutteet romanilasten kielitaidossa. Lisäksi kuvataan toimenpiteitä, joihin ongelman poistamiseksi on ryhdytty.

Romaniasiain neuvottelukunnan todetaan osoittaneen erityistä huolta siitä, toteutuvatko heikossa asemassa olevien romanilasten oikeudet syrjimättömyyteen ja kehitykseen.

Raportissa tuodaan esiin, että kaikkien hallinnonalojen tulisi kiinnittää erityistä huomiota vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten kehitykseen.

Naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus⁴² tuli kansainvälisesti voimaan 1981. Suomi on ollut sopimuksen osapuolena vuodesta 1986 lähtien. Suomi toimitti vuonna 1999 neljännen raportinsa sopimuksen toimeenpanoa valvovalle komitealle (CEDAW-komitea).

Komitea käsitteli raportin vuonna 2001. Tuolloin se ilmaisi huolestumisensa maahanmuuttaja- ja vähemmistönaisten, erityisesti saamelais- ja romaninaisten, jatkuvasta syrjinnästä.

Naiset voivat joutua moniperustaisen syrjinnän kohteiksi sekä sukupuolensa että esimerkiksi etnisen taustansa perusteella. Komitea kehotti hallitusta ryhtymään tehokkaiisiin toimenpiteisiin vähemmistönaisryhmiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi sekä vahvistamaan pyrkimyksiä torjua muukalaispelkoa ja rasismia Suomessa.

⁴² <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1986/19860068>.

Viimeisimmän raporttinsa CEDAW -komitealle Suomi toimitti vuoden 2004 alussa. Komitea ei ole vielä käsitellyt raporttia.

Raportissa todetaan vuonna 2004 voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain tarkoituksena olevan muun muassa moniperusteiseen syrjintään puuttumisen. Raportin mukaan syrjimättömyyshankkeissa on otettu erityisesti huomioon moniperusteinen syrjintä. Käytännön toimintamuotoja hankkeissa ovat olleet koulutus, metodien testaaminen ja mallien luominen, verkostojen ja yhteistyörakenteiden muodostaminen sekä tiedottaminen julkaisujen, internetin ja mediayhteistyön avulla. Hankkeissa on työskennelty sekä maahanmuuttaja- että romaninaisia.

Raportissa viitataan Lastensuojelun keskusliiton vuonna 2003 tekemään selvitykseen, johon kerättiin maahanmuuttajatyön asiantuntijoiden näkemyksiä lapsiperheiden kotouttamisesta. Selvityksen mukaan kuntien työntekijät näkivät kotouttamislain pahimpana puutteena sen, ettei laki velvoita kuntia tukemaan työvoiman ulkopuolelle jäävien maahanmuuttajien kotoutumista, eikä tekemään kotoutumissuunnitelmia. Maahanmuuttajaperheissä työtön työnhakija, johon kotouttamistoimenpiteitä kohdistetaan, on useimmiten isä. Äiti jää usein kotiin hoitamaan lapsia, kun isälle pyritään löytämään kursseja ja työtä.

Selvityksen mukaan maahanmuuttajanaiset integroituvat miehiä heikommin yhteiskuntaan. Jopa 10 vuotta maassa olleilla äideillä voi olla heikko kotimaisen kielten taito ja vähäinen tuntemus suomalaisesta yhteiskunnasta. Yksinhuoltajaäitejä on maahanmuuttajien keskuudessa paljon. Yksinhuoltajuus on riski erityisesti perheessä, jossa huoltaja elää eristäytyneenä ja kielitaidottomana kotona monen lapsen kanssa.

Suomen vuonna 2004 CEDAW-komitealle toimittamassa raportissa todetaan myös, että romaninaisten työttömyysaste on edelleen korkea. Raportissa mainitaan RONK:in katsoneen pääasiallisiksi syiksi romaninaisten alhaisen koulutustason ja yleisen asenneilmapiirin. Romaninaisten syrjinnän todetaan liittyvän useimmiten työmarkkinoihin ja yksityisten palvelujen saatavuuteen.

Lisäksi raportissa todetaan ulkomaalaisten naisten työttömyysasteen olevan yleisesti korkeampi ja työllisyysasteen alhaisempi kuin miesten.

Kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kieltävä yleissopimus

Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus⁴³ tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 1987. Suomi on ollut sopimuksen osapuoli vuodesta 1989.

Sopimuksen toimeenpanoa ja noudattamista valvoo kidutuksen vastainen komitea (CAT-komitea). Suomi toimitti viimeisimmän raportinsa CAT-komitealle vuonna 2003. Sitä ei ole vielä käsitelty.

Raportissa selvitetään muun muassa ulkomaalaisten ja romanien oloja vankiloissa. Siinä todetaan ulkomaalaisten vankien määrän viime vuosina lisääntyneen. Suurimmat ulkomaalaiset vankiryhmät muodostuvat virolaisista ja venäläisistä.

Raportissa painotetaan vankien tasa-arvoista kohtelua. Jokaiselle vangille on annettava vankilaan saavuttaessa lyhyt opastus vankilan päiväjärjestyksestä kielellä, jota hän ymmärtää. Tähän tarkoitukseen vankiloissa on vankilan tulo-oppaita monella eri kielellä. Myös henkilökunnan kielikoulutusta on lisätty.

Edelleen todetaan, että ulkomaalaisten vankien oikeudet pitää yhteyttä oman uskontokuntansa edustajaan ja harjoittaa omaa uskontoaan ja kulttuuriaan pyritään turvaamaan vankilan päiväjärjestyksen mukaisesti. Esimerkiksi muslimeille on järjestetty erityinen ruokavalio paastokausi Ramadanin aikana.

Raportissa mainitaan romaniasiain neuvottelukunnan RONK:n tuoneen esiin, että romanit kohtaavat edelleen ongelmia vankiloissa. Tietonsa neuvottelukunta on kerännyt romaniväestön yhteydenotoista. Niiden perusteella romanivankeja pidetään useissa Suomen vankiloissa eristyksissä etnisen taustan takia. Vankilahenkilökunnan näkemyksen mukaan eristämiskäytäntö palvelee romanivankien turvallisuutta, jota ei muutoin mahdollisesti voida taata vankilan eri ryhmien välisten sisäisten jännitteiden vuoksi.

Vankiloiden sisäisiä kahnauksia ja väkivaltaa pelkäävät romanivangit tyytyvät RONK:n mukaan usein eristämiskäytäntöön. Muutamissa yhteydenotoissa neuvottelukunta kertoo tulleen esiin, että henkilökunnan

⁴³ <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1989/19890060>.

suhtautumisessa romanivankeihin on joissain vankiloissa ollut havaittavissa kielteistä asenteellisuutta.

Raportissa kuvataan toimenpiteitä, joihin on ryhdytty romanien vankilaolojen selvittämiseksi ja parantamiseksi.

Raportissa selostetaan myös ulkomaalaisten säilöönoton perusteita ja säilöönottomenettelyä, sekä turvapaikanhakijoiden palauttamista ja turvallinen maa –käsittelyä. Kidutuksen vastaisen sopimuksen 3 artiklan mukaan sopimusvaltio ei saa karkottaa, palauttaa tai luovuttaa ketään toiseen valtioon, jos on perusteltua syytä uskoa, että hän olisi siellä vaarassa joutua kidutetuksi. Suomen raportti on laadittu ennen uuden ulkomaalaislain voimaantuloa vuonna 2004, mutta nykyisen lain mukainen säädäntö vastaa raportissa esitettyä. Laki sisältää turvallisen maan –käsitteen.

Suomen raportissa kuitenkin todetaan, että turvallisia maita koskeva luettelo on poistettu. Listan poistamista perustellaan raportissa sillä, ettei minkään valtion voida varmuudella katsoa olevan ehdottoman turvallinen jokaiselle henkilölle. Edelleen todetaan ulkomaalaisviraston arvioivan turvapaikan ja oleskeluluvan myöntämisen edellytykset yksilöllisesti ja ottavan huomioon hakijan hakemuksen käsittelyn yhteydessä esittämät selvitykset olosuhteistaan asianomaisessa valtiossa sekä muut tiedot valtion oloista.

Ongelmallista on, että kuitenkin käytännössä yksittäisiä turvapaikkapäätöksiä tehtäessä usein turvaututaan turvallisen maan –käsitteen luomaan käsitykseen kyseessä olevan maan turvallisuudesta.

YK:n vähemmistöryhmä

Vähemmistöryhmä on YK:n ainoa varsinainen vähemmistöasioiden käsittelyareena. Työryhmä on perustettu vuonna 1995 ja siihen kuuluu viisi asiantuntijajäsentä, jotka edustavat eri maantieteellisiä alueita.

Työryhmän toiminnan perustana on vuonna 1992 YK:ssa hyväksytty julistus kansallisten tai etnisten, uskonnollisten ja kielellisten vähemmistöjen oikeuksista. Työryhmä seuraa vähemmistöjulistuksen toteutumista

ja edistämistä, pohtii ratkaisuja vähemmistöjä koskeviin ongelmiin sekä suosittelee tarvittavia toimenpiteitä vähemmistöjen oikeuksien edistämiseksi ja suojelemiseksi.

Työryhmällä ei ole päätäntävaltaa, mutta se voi antaa suosituksia eri maille niiden vähemmistöpolitiikkaa koskevissa asioissa. Maakohtaisten vierailujen tekeminen ei kuulu työryhmän nimenomaiseen mandaattiin, mutta työryhmä on esittänyt toivomuksen vierailujen tekemisestä, jotta se voisi perehtyä paremmin eri maiden vähemmistöjen tilanteeseen.

Suomen kutsusta vähemmistötyöryhmä vieraili Suomessa 17.–20.1.2004. Ryhmä kävi Ahvenanmaalla ja Helsingissä, jossa se tapasi eri vähemmistöryhmien edustajia, sekä muun muassa vähemmistövaltuutetun. Työryhmän puheenjohtaja totesi vierailun jälkeen Suomen toimeenpanneen monet Euroopan neuvoston ministerikomitean vuonna 2000 sille antamat, puiteyleissopimukseen perustuvat suositukset, jotka koskivat kansallisten vähemmistöjen suojelua. Ongelmaksi puheenjohtaja mainitsi kansalaisuuden hakuprosessin hitauden.

Rasismin ja etnisen syrjinnän vastaisia hankkeita ja tapahtumia

Rasismin ja syrjinnän vastaisista hankkeista ei ole kattavaa kansallista seurantajärjestelmää, eikä toteutettujen hankkeiden toiminnoista ole laadittu yhteistä selvitystä. Tieto eri puolilla Suomea toteutetuista hankkeista kulkeekin huonosti, joten koordinointi ja hyvien kokemusten, luotujen toimintamallien levittäminen ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. Rasismin vastaista työtä vaikeuttaa myös rahoituksen ja toiminnan toteuttaminen määräaikaisina projekteina, jolloin toiminnalta puuttuu jatkuvuus.

Ohessa esitellään esimerkinomaisesti joitain rasismin ja syrjinnän ehkäisyyn ja torjumiseen liittyviä eri laajuisia ja eri puolilla maata toimineita tai toimivia projekteja.

JOIN-projekti

Euroopan komission rahoittama JOIN -Yhdessä edistämään syrjimättömyyttä paikallistasolla -hanke päättyi loppuvuonna 2004. Projekti toteutettiin 1.9.2002–31.8.2004 työministeriön koordinoimana.

Projektin keskeisimpänä tavoitteena oli kehittää viranomaistyötä vahvistamalla syrjintää kohtaavien ryhmien ja paikallisviranomaisten välistä vuoropuhelua. Projekti kohdistui etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän lisäksi uskontoon, sukupuoleen, vammaisuuteen, ikään ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvään syrjintään.

Alaprojekteja toteuttivat yhdessä järjestöt ja paikallisviranomaiset. Projektitoimintoja olivat muun muassa erilaiset kansainväliset koulutus-tilaisuudet, workshopit ja opintovierailut. Mukana projektissa oli viran-

omaisia, kansalaisjärjestöjä ja syrjintää kohtaavien ryhmien edustajia Suomesta, Saksasta ja Irlannista.

Käytännön tasolla projektin tavoitteita olivat: horisontaalisten yhteistyömallien luominen paikallistasolla, syrjimättömyyteen Hyvät Käytännöt –opas, testatut mallit paikallisviranomaisten syrjimättömyysohjelmaan, tietoisuuden lisääminen moniperusteisesta syrjinnästä ja syrjinnän vaarassa olevien ryhmien voimavaraistaminen. Syrjinnän vaarassa olevien ryhmien voimavaraistaminen sekä moniperusteisesta syrjinnästä tiedottaminen olivat lähtökohtia projektin kaikessa toiminnassa.

Projektin keskeisin tulos oli lopputuotteena tehty Tasa-arvon tikapuut -CD. Tasa-arvon tikapuut on tarkoitettu syrjimättömyyden itsearviointivälineeksi erityisesti viranomaisille sosiaali- ja terveysalalla, poliisille, kouluille ja työvoimatoimistoille. Sitä voi käyttää muun muassa organisaation sisäisessä koulutuksessa tai laadittaessa yhdenvertaisuuslain mukaista yhdenvertaisuussuunnitelmaa. Tasa-arvon tikapuut sisältävät muun muassa syrjimättömyydestin sekä yhteenvedot JOIN-projektin luomista malleista. Materiaalissa on kuvattu organisaation syrjimättömyystasot, jotka yhdessä syrjimättömyydestin kanssa antavat käsityksen organisaation yhdenvertaisuustasosta.

Helsingin alaprojekti tuotti yhteistyö- ja tukimallin romanilasten koulunkäynnin tukemiseen. Projektityöntekijät auttoivat kehittämään opettajien, vanhempien ja romanioppilaiden yhteistyötä, sekä toimivat roolimalleina muun muassa oppitunneilla, neuvotteluissa ja läksykerhoissa. Projektityöntekijät toimivat opettajille kulttuuritulkkeina ja välittäjinä koteihin päin. Vanhempia he kannustivat aktiiviseen yhteistyöhön opettajien kanssa. Romanilapsille projektityöntekijät antoivat käytännön apua koulutyössä sekä henkistä tukea kouluyhteisössä.

Espoon alaprojekti tuotti terveyspalveluihin ja syrjimättömyyteen liittyvän mallin. Mallin perustana ovat erilaiset positiiviset erityistimet, joilla pyritään varmistamaan erityisen herkässä asemassa olevien maahanmuuttajien pääsy terveyspalveluihin. Alaprojektissa kokeiltiin muuan muassa maahanmuuttajataustaisten linkkityöntekijöiden sijoittamista terveysasemille, koulutusta henkilökunnalle ja terveysaiheisia luentoja alueen somaliväestölle.

Turun alaprojektin tuottama malli liittyi syrjimättömyyden varmistamiseen paikallisessa päätöksenteossa. Mallin puitteissa kymmenen eri etnisen vähemmistön edustajaa kävi luennoimassa ja kouluttamassa kaupungin luottamushenkilöitä ja viranomaisia oman ryhmänsä tilanteesta suhteesta viranomaispalveluihin.

Vantaan alaprojekti liittyi poliisin ja vähemmistöjen yhteistyön edistämiseen. Yhteistyötä kehitettiin järjestämällä koulutusta, keskustelutilaisuuksia ja tiedotustoimintaa. Toiminnassa olivat keskeisesti mukana romanit, somalialaiset ja arabiankieliset.

Lisätietoa projektista sekä Tasa-arvon tikapuista: <http://www.join.fi/suomi/>.

SEIS-projekti

SEIS - Suomi Eteenpäin Ilman Syrjintää on kansallinen tiedotushanke, jonka tavoitteena on edistää syrjimättömyyttä ja vahvistaa syrjintää kokevien ryhmien tietoisuutta oikeuksistaan. Hanketta rahoittaa neljä ministeriötä sekä Euroopan unionin syrjinnän vastainen toimintaohjelma. Hanke toteutetaan yhdessä järjestöjen kanssa. SEIS-projektin ensimmäinen ja toinen vaihe toteutettiin vuosina 2001-2002.

Vuosina 2003 ja 2004 toteutettu SEIS III pyrki syventämään syrjimättömyyspolitiikan tiedostamista Suomessa, tiedottamaan uudesta lainsäädännöstä, sekä tukemaan lainsäädännön käytännön toteuttamista esimerkiksi luomalla yhteistyöverkostoja. Kohdealueina olivat työelämä, koulutus ja median toiminta.

Vuonna 2004 hankkeessa toteutettiin muun muassa seuraavia toimintoja: mediakoulutusohjelma yhdessä Yleisradion kanssa Yleisradion työntekijöille ja eri vähemmistöryhmiä - muun muassa romaneja, maahanmuuttajia ja vammaisia - edustaville ammattilaisille, informaatiotilaisuuksia yhdenvertaisuuslaista ja koulutusta sen vastuutahoille, esite yhdenvertaisuuslaista eri kieliversioina sekä eurooppalainen tapaaminen kansallisten syrjimättömyyskampanjoiden toteuttajille. Keväällä 2004 järjestettiin poliisi- ja syyttäviviranomaisille koulutus Internetissä

ilmenevään syrjivään aineistoon puuttumisesta. Koulutus painottui Internetin rasistisiin sisältöihin.

Projektin neljännen vaiheen toiminta-aika on 1.9.2004–31.8.2005. SEIS IV –projekti sisältää resursseja ja konkreettisia toimia yhdenvertaisuuslain toimeenpanon edistämiseksi. Projektin puitteissa muun muassa koulutetaan mukana olevien ministeriöiden henkilöstöä ja niiden alaista hallintoa yhdenvertaisuuslain toimeenpanossa, valtavirtaistetaan yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyyssiällöt opettajakoulutuksessa järjestämällä tilaisuuksia opettajakoulutusta antaville oppilaitoksille ja valmistamalla aiheeseen liittyvä julkaisu, valmistetaan poliisikoulutusmateriaali ja pidetään työpaja poliisikouluttajille sekä järjestetään moninaisuuspäivä/moninaisuusviikko.

Lisätietoa projektista: <http://www.join.fi/seis/>.

MoniQ-projekti

Työministeriön vuonna 2003 käynnistämä MoniQ-projekti on valtakunnallinen kehittämishanke, jonka tavoitteena on luoda toimiva malli maahanmuuttajien rekrytoitumiseksi työelämään. Se on osa Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tuotekehityshanketta ja päättyy vuonna 2006.

Projektissa otetaan huomioon sekä julkinen että yksityinen sektori maahanmuuttajien työllistäjänä. Tavoitteena on luoda koko maata kattavan tiedotus- ja yhteistyöverkosto. Verkoston luomiseksi tavoitteena on löytää jokaisen TE-keskuksen alueelta ainakin yksi projekti, josta tulee MoniQ:n yhteistyöprojekti. Vuoden 2004 marraskuussa MoniQ:lla oli yhteensä 29 yhteistyöprojektiä.

Projektin tarkoituksena on tuottaa useita toimintamalleja. Kohderyhmänä ovat julkisen ja yksityisen alan työyhteisöt ja työvoimatoimistojen maahanmuuttaja-asiakaspalvelujen kehittäminen. Tavoitteena on myös varmistaa projektissa kehitetyn tai sen avulla levitetyn mallin jatkuminen normaalina toimintana projektin päättymisen jälkeen.

MoniQ:ssa koulutetaan työyhteisöjä monikulttuurisuuden ja suvaitsevuuksien sisäistämiseen. Vuonna 2004 projektin puitteissa on järjestetty

kaksi valtakunnallista seminaaria. Seminaarien aiheena olivat ”Hyvät käytännöt maahanmuuttajien koulutuksessa painopisteenä terveydenhoitoala” sekä ”Työelämän tulevat haasteet”.

Tietoa projektista on saatavilla internet-sivuilla: <http://www.mol.fi/migration/moniq.html>.

”Awareness Raising and Legal Training for Lawyers on Discrimination Practices” – projekti

Vuonna 2001 käynnistyneen Awareness Raising and Legal Training for Lawyers on Discrimination Practices” – projektin tarkoitus on kouluttaa ja tuottaa tietoa syrjintää koskevista käytännöistä ja lainsäädännöstä. Se kohdistuu etnisen syrjinnän ehkäisemisen lisäksi myös useista muista perusteista johtuvaan syrjintään.

Projekti saa rahoitusta Euroopan unionin syrjinnänvastaisesta toimintaohjelmasta ja sitä toteutetaan Suomen lisäksi Ruotsissa, Itävallassa, Ranskassa ja Kreikassa. Projektin koordinaattorina toimii Kansainvälisen siirtolaisjärjestön IOM:n Baltian ja Pohjoismaiden aluetoimisto ja kansallisena järjestäjänä toimii Ihmisoikeusliitto.

Projektin koulutusosuus toteutettiin pääsääntöisesti vuosina 2003 ja 2004. Projekti on tuottanut muun muassa Syrjinnän vastaisen käsikirjan, joka perustuu viidessä Euroopan unionin jäsenvaltiossa - mukaan lukien Suomessa - vuosina 2002-2003 tehtyyn tutkimukseen. Kirjassa käsitellään syrjinnän keskeisiä syitä, muotoja ja seurauksia, syrjintätilannetta Suomessa sekä syrjimättömyyden periaatetta kansainvälisessä ja EU-oikeudessa.

Projektin osana järjestettiin Syrjinnänvastainen lainsäädäntö ja käytäntö –seminaari marraskuussa 2003 ja toukokuussa 2004. Seminaarit olivat suunnattu erityisesti oikeudellisen alan asiantuntijoille ja opiskelijoille.

Projektin tuottamaa materiaalia ja lisätietoa projektista on saatavilla internetissä sivulta:
http://www.iom.fi/anti-discrimination/ws_finland.htm

RASMUS-verkosto

Vuonna 2002 perustettu rasismien ja muukalaispelon vastainen RASMUS on valtakunnallinen yhteistyöverkosto. Siihen kuuluu kansalaisjärjestöjä, maahanmuuttajayhdistyksiä, uskonnollisia yhteisöjä, viranomaisia, tutkijoita, taiteilijoita ja yksittäisiä kansalaisia. Verkoston koordinaattorina toimii Ihmisoikeusliitto.

RASMUS-verkoston tavoitteena on lisätä eri toimijoiden välistä tiedonkulkua ja yhteistyötä rasismien vastaisessa työssä. RASMUS seuraa rasismiin sekä monikulttuurisuuteen liittyviä asioita, ylläpitää ja kehittää tapoja vähentää rasismia sekä seuraa arki- ja piilorasismien ilmenemistä. Tavoitteena on myös edistää suvaitsevaisuuskasvatusta ja –koulutusta sekä toimia aloitteentekijänä ja vaikutuskanavana päättäjien suuntaan.

Ihmisoikeusliiton ylläpitämät RASMUS-verkoston internetsivut koostuvat yhteen rasismien, muukalaispelon ja etnisen syrjinnän vastaiseen sekä monikulttuurisuutta edistävään työhön liittyviä tietoja, tapahtumia ja asioita. Verkosto tiedottaa ajankohtaisista tapahtumista RASMUS-sähköpostilistalla, jolla on jo liki 1000 vastaanottajaa.

Verkoston toiminta perustuu eri tahojen järjestämiin tapahtumiin, kuten seminaareihin ja kokouksiin, joita varten verkosto on muodostanut alueellisia ja aiheenmukaisia alaryhmiä.

RASMUS-verkoston Lapset ja Nuoret –alaryhmä järjesti maaliskuussa 2004 ”Lapset, Nuoret ja Rasismi”-seminaarin. Helsingissä pidetyssä seminaarissa tarkasteltiin kouluissa tapahtuvaa etnistä syrjintää eri näkökulmista. Seminaarin ohjelma koostui muun muassa vähemmistövaltuutetun, opettajan, koulukuraattorin ja nuoren maahanmuuttajan puheenvuoroista.

RASMUS-tutkijat –alaryhmä järjesti toukokuussa 2004 yhdessä Nuorisotutkimusverkoston kanssa jatkoseminaarin edellisvuotiselle seminaarille ”Käsitteet ja nimeämiset rasismien tutkimuksessa”. Seminaariin osallistui noin 30 henkilöä. Alaryhmällä on oma sähköpostilista, jolla on kymmeniä ihmisiä. Listalla on muun muassa tiedotettu kotimaisista ja ulkomaisista seminaareista ja konferensseista ja rasismia käsittelevästä uudesta tutkimuskirjallisuudesta sekä keskusteltu erilaista teemoista

väliin varsin ahkerastikin. RASMUS-tutkijat ovat myös olleet vaikuttamassa rasismia käsittelevän opetuksen lisäämiseen ja kehittämiseen.

RASMUS-naisten tavoitteena on edistää vähemmistöihin kuuluvien naisten osallistumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Vuoden 2004 aikana alaryhmä on pyrkinyt erityisesti vahvistamaan vähemmistönaisten osallistumista verkoston toimintaan. Lisäksi ryhmä on jatkanut Rasmus-naista tiedottamista sekä verkostoitumista eri tahojen kanssa. Vuoden 2004 lopussa Rasmus-naisten postituslistalla oli 65 henkilöä tai muuta tahoa.

Vuonna 2004 Ihmisoikeusliitto julkaisi RASMUS-yhteystieto-oppaasta uudistetun painoksen. Opas sisältää rasismien ja muukalaispelon vastaisen sekä monikulttuurisen ja ihmisoikeuksia edistävän toimijakentän yhteystietoluettelon. Siitä löytyvät muun muassa rasismien vastaista ja monikulttuurista työtä tekevien kansalaisjärjestöjen, säätiöiden, kirjastojen, tutkimuslaitosten, tutkijoiden, työmarkkinajärjestöjen, ystävyysseurojen sekä valtiollisten ja kansainvälisten toimijoiden yhteystiedot.

Rasmus-tutkijat verkoston tutkijaseminaareista vuonna 2003 ja 2004 virinnyt kirjahanke on edennyt siten, että vuoden 2005 aikana tarkoituksena on julkaista artikkelikokoelma ”Suomalainen vieraskirja. Miten käsitellä monikulttuurisuutta.”. Teoksessa tullaan esittelemään rasismiin ja monikulttuurisuuteen liittyviä keskeisiä käsitteitä. Teoksen toimittavat Laura Huttunen, Anna Rastas ja Olli Löytty.

Tietoa RASMUS -verkostosta: www.rasmus.fi

YK:n rasismien vastainen päivä ja rasismien vastainen viikko

YK:n rasismien vastaista päivää vietettiin 21.3.2004. Rasismien vastaista viikkoa vietettiin 21-27.3.2004. Viikon aikana Helsingissä järjestettiin muun muassa Syrjinnästä yhdenvertaiseen kohteluun –seminaari kulttuurikeskus Caisassa sekä Musicians Against Racism –konsertti.

Nuorille suunnatun ilmaisukonsertissa esiintyi joukko Suomen eturivin artisteja ja sen suojelija oli tasavallan presidentti Tarja Halonen.

Konsertin ohessa julistettiin myös YK:n rasismien vastaisen päivän kunniaksi järjestetyn videokilpailun voittaja. ”MINÄ, SINÄ – YHDESSÄ!”-videokilpailu oli suunnattu mediapajoille, kouluille ja yksittäisille alle 25-vuotiaille nuorille ja siihen osallistui ryhmiä eri puolilta maata. Kilpailun tarkoituksena oli herättää nuoret miettimään omakohtaisesti rasismia, sen syitä, seurauksia ja arkipäivän ilmentymiä. Konsertin ja videokilpailun järjestivät suomalaiset nuoriso- ja suvaitsevaisuustyötä tekevät järjestöt yhdessä Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksen kanssa. Mukana olivat RASMUS-verkosto, Suomen nuorisoyhteistyö -Allianssi, Amnestyn Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, Punainen Risti, Suomen Pakolaisapu, Suomen YK-liitto, nuorten rasismien vastainen verkosto, Kulttuuriareena Gloria, Nuorten Mediakeskus ja Kansainvälinen kulttuurikeskus Caisa.

Tampereella rasismien vastainen viikko näkyi esimerkiksi Monikulttuurisena basaarina sekä Rap against racism! –konserttina. Turussa vietettiin kaikille tarkoitettua suvaitsevaisuusjuhlaa, nuorille järjestettiin suvaitsevaisuus- disco.

Rasismien vastaista viikkoa vietettiin myös muun muassa Oulussa, Kouvolassa ja Seinäjoella.

Myös SPR:n vuoden 2004 rasismien vastainen kampanja käynnistyi rasismien vastaisena päivänä 21. maaliskuuta. Kampanja keskittyi arkipäivän rasismiin.

Lisätietoja SPR:n rasismien vastaisesta kampanjasta:

http://www.redcross.fi/spr_suomi/maahanmuuttajat/rasismikampanja/index.php

Rasismien vastainen konserttikiertue

Incredible Nothing-, Luomakunta- ja Ratas- bändit järjestivät yhteistyössä RASMUS-verkoston kanssa rasismien vastaisen konserttikiertueen 29.9.-5.11.2004. Vierailevana tähtenä kiertueeseen osallistui myös Bitch Alert.

Konsertteja kuultiin yhteensä 12 eri paikkakunnalla ympäri Suomen. Ne keräsivät yhteensä noin 1800 kuulijaa ja saivat erittäin positiivista

palautetta. Kiertue pyritäänkin uusimaan jossain muodossa myös syksyllä 2005.

Konserttikiertueen avajaispäivänä ilmestyi siihen liittyvä DVD, jossa on tietoa rasismista, kiertueella esiintyneiden muusikoiden haastatteluita sekä yhtyeiden kappaleita. DVD on tarkoitettu lähinnä opetustarkoitukseen ja sitä on levitetty muun muassa kouluille ja oppilaitoksille.

Kiertueen aikana rasismiin vastaan taistelua tekevät tahot järjestivät rasismiin vastaisia tempauksia keikkapaikoilla. Toimintaan osallistuivat muun muassa RASMUS-verkosto, Ihmisoikeusliitto, Suomen Nuorisoyhteistyö - Allianssi, Amnestyn Suomen osasto, Suomen YK-liitto, Suomen Lukiolaisten Liitto, Yhdessä - Yhdistys, Turun Nuorisosiainkeskus ja Appelsiinipuu-projekti. Hanke rahoitettiin Euroopan yhteisön tuella.

Lisätietoja internetsivulla: www.kiertue.com.

Ihmisoikeudet.net

Ihmisoikeudet.net on virtuaalinen oppikirja ihmisoikeuksista. Se on suunnattu ensisijaisesti yläasteen, lukion ja ammatillisten oppilaitosten oppilaille ja opettajille, mutta toimii hakuteoksena kenelle tahansa ihmisoikeuksista kiinnostuneelle.

Ihmisoikeudet.net -sivusto jakautuu kuuteen pääteemaan: Ihmisoikeudet ja filosofia, Ihmisoikeudet ja historia, Ihmisoikeudet –laki ja turva, Ihmisoikeudet meillä ja muualla, Ihmisoikeudet ja globalisaatio, sekä Ihmisoikeudet ja sota ja rauha. Kustakin temasta sivuilla on perustiedot, lisätietoihin opastavia linkkejä ja viitteitä, sekä harjoitustehtäviä oppimisen tehostamiseksi.

Opettajille sivuilla on tietoa ihmisoikeuskasvatuksesta. Syrjinnän kiellosta, vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen oikeuksista sivusto sisältää erilliset osiot.

Ihmisoikeudet.net on Amnestyn Suomen osaston, Ihmisoikeusliiton, Suomen YK-liiton ja Suomen Oneworld-portaaliyhdistyksen yhteinen hanke. Sitä ovat rahoittaneet opetusministeriö, opetushallitus ja

ulkoasianministeriö. Yhteistyökumppaneina on lisäksi useita suomalaisia kansalaisjärjestöjä ja opettajatyöryhmä.

Lisätietoa: www.ihmisoikeudet.net.

Minun perheeni -korttisarja

Ihmisoikeusliitto tuotti vuonna 2004 Minun perheeni –korttisarjan välittämään tietoa Suomen etnisistä vähemmistöistä. Sen tarkoitus on toimia helposti luettavana ja ymmärrettävänä tietopakettina eri vähemmistöistä ja alkuperäiskansasta ja se on suunnattu ala-asteikäisille.

Korttisarjassa esitellään 16 etnistä ryhmää. Kussakin korttissa on eri etniseen ryhmään kuuluvan lapsen piirustus perheestään ja perustiedot kyseisestä vähemmistöstä. Kortin kertomia perustietoja ovat esimerkiksi ryhmän koko Suomessa, pääasiallisin Suomeen muuton syy ja ajankohta, väkiluku alkuperäisessä kotimaassa, pääuskonto, kieli, perinteet ja tavat, pukeutuminen/kansallispuku, ruoka, musiikki sekä tervehdys ja numerot yhdestä kolmeen ryhmän omalla kielellä.

Korttisarjalla pyritään lisäämään eri kulttuurien tuntemusta ja monikulttuurisuuden arvostusta sekä edistämään lasten ja nuorten suvaitsevaisuutta.

Korttisarja on opetusministeriön rahoittama. Kortteja on saatavilla Ihmisoikeusliitosta.

'Kirjoita. He eivät voi.' - nuorten kirjoituskilpailu

Ihmisoikeusliitto järjesti loppuvuodesta 2004 nuorille tarkoitetun kirjoituskilpailun ”Kirjoita. He eivät voi”. Toista kertaa järjestetyn kilpailun tavoitteena oli saada nuoret pohtimaan ihmisoikeuksia ja niiden toteutumista paitsi omassa elämässään myös laajemmin maailmalla.

Kilpailussa oli neljä teemaa: maahanmuuttajat, lapsityövoima, lähi-suhdeväkivalta ja sananvapaus. Kilpailuun osallistujat olivat alle 21-vuo-

tiaita. Kilpailuun osallistuttiin yli 700 tekstillä, niistä noin 70 käsitteli maahanmuuttajia.

Kotoutuva perhe -projekti

Mannerheimin Lastensuojeluliiton maahanmuuttajaprojekti Kotoutuva perhe toteutettiin vuosina 2001-2004. Sen päämääränä oli tukea maahanmuuttajaperheiden kotoutumista ja lisätä monikulttuurista vuorovaikutusta. Kohderyhmänä olivat maahanmuuttajaperheet ja vapaaehtois-toimijat.

Projektissa pyrittiin vahvistamaan maahanmuuttajaperheiden omaa elämänhallintaa ja lisäämään monikulttuurista kansalaistoimintaa. To-teuttamismuotoina olivat ryhmätoiminta, avoimet kohtaamispaikat, kou-lulaisten iltapäivätoiminta, työharjoittelu, maahanmuuttajien, vapaaeh-toisten ja ammattilaisten koulutus sekä perhekohtainen kuntoutus ja perheleiritoiminta.

Projekti toteutettiin Joensuun ja Helsingin Vuosaaren Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisyhdistysten ja piirien kanssa. Yhteistyökumppaneina olivat maahanmuuttajien parissa työskentelevät viranomaiset, muut kansalaisjärjestöt ja yhdistykset sekä etniset ja uskon-nolliset yhteisöt.

Kotoutuva perhe -projektin rahoitti Raha-automaattiyhdistys.

Projektin tuloksena laadittiin muuan muassa seuraavat verkkojulkaisut: ”Kototoiminta tutuksi kolmannella sektorilla - maahanmuuttajat mukaan kansalaistoimintaan”, ”Vauvasta koululaiseksi Suomessa - tietoa maahanmuuttajavanhemmille (julkaisukielinä suomen lisäksi englanti, venäjä, somali) ja ”Sujuvasti sovussa - toiminnallinen tuokio pienille koululaisille”.

Lisäksi julkaistiin paikallisyhdistyksille tarkoitettu ”Matkalla moninaiseen yhdistykseen - virikkeitä toimintaan” –opas.

Lisätietoja projektista:

http://www.mll.fi/kasvattajan_tietokulma/monikulttuurinen_perhe/kotoutuva_perhe-projekti/.

Monika-Naisten projektit

Monika-Naiset, monien kulttuurien naiset ry:llä on vireillä kolme maahanmuuttajanaisiin liittyvää hanketta.

Monikulttuurinen Voimavarakeskus Monika -projekti tarjoaa apua väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajanaيسille muun muassa valtakunnallisen päivystävän puhelimen kautta. Palvelukielinä ovat suomen lisäksi venäjä, viro, englanti, kurdi, tagalog, persia (farsi) ja turkki. Toimintaa rahoittavat vuosina 2002-2004 Raha-automaattiyhdistys ja Helsingin kaupunki.

Monikulttuurinen naisten tuki MoNaTuki on Urban II yhteisöaloiteohjelman rahoituksella toimiva projekti, jonka palvelut on tarkoitettu Itä-Helsingin alueella asuville. Palveluja ovat muun muassa päivystävä puhelin asiakkaille, sekä muu neuvonta ja tuki asiakkaan äidinkielellä.

Lisäksi projektissa järjestään tiedotusta ja koulutusta viranomaisille, järjestöille ja maahanmuuttajanaisten tukihenkilöille.

Koti Suomessa – Turvassa kotona –projektissa tuotetaan opas sosiaali- ja terveysalan asiakastyöhön. Oppaan tarkoitus on toimia työvälineenä sosiaali- ja terveydenhuollon ja järjestöjen henkilökunnalle, jotta he havaitsisivat maahanmuuttajanaisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteet, ja osaisivat puuttua erilaisiin tilanteisiin moniammatillisen yhteistyön kautta.

Projektia rahoittaa Sosiaali- ja terveysministeriö vuosina 2003-2004.

Lisätietoja Monika-naisten projekteista: <http://www.monikanaiset.fi/Projektit.htm>.

Kölvi -poikatyöprojekti

Kölvi -poikatyöprojekti on Settlementtinuorten Hämeen piirin yhteistyöhanke. Sen toiminta keskittyy Saukkolaan.

Kölvissä maahanmuuttajapoikia tuetaan ja heille järjestetään monenlaista harrastustoimintaa. Toiminnot keräävät viikoittain noin 50 osallistujaa.

Projekti pyrkii myös auttamaan vanhempia ja kouluja kasvatustehävässä, sekä tukemaan monipuolisesti isä-poikatoimintaa. Erityisesti murrosikäisille maahanmuuttajapojille on laadittu viikkotoimintamalli, jonka sisältämiä toimintoja vetämään on koulutettu vapaaehtoisia miehiä. Maahanmuuttajapojat toimivat myös toinen toistensa tukena, tällaisia ”Isoveli-pareja ” on noin 20.

Yhdessä Tasatammi-projektin kanssa Kølvi pitää yllä monikulttuurista nuorisotilaa. Tilan tavoitteena on mahdollistaa erilaista yhdessäolemista ja tarjota läksyäpua ja teemakeskustelua.

Projektitoiminta alkoi vuonna 2000 ja jatkuu maaliskuuhun 2005 asti. Sitä rahoittaa Raha-automaattiyhdistys.

Lisätietoja projektista: <http://www.ahjolary.fi/kolvi/>

Becoming Visible ja Yhteinen ääni -projektit

Becoming Visible –projekti toimi vuosina 2001-2004. Sen tavoitteena oli luoda Suomeen tulleille turvapaikanhakijoille mahdollisuuksia opiskeluun ja työllistymiseen.

Tietoa välittämällä projekti pyrki vaikuttamaan suomalaisten asenteisiin, lisäämään suvaitsevaisuutta ja etnistä tasa-arvoa. Projektissa pyrittiin kannustamaan turvapaikanhakijoita opiskeluun jo turvapaikanhakuprosessin aikana.

Becoming Visible jakautui viiteen paikalliseen projektiin, joissa mukana olivat Tampereen, Turun, Permiön, Punkalaitumen ja Joutsenon vastaanottokeskukset. Projekteissa kehitettiin yhteistyömalleja vastaanottokeskusten sekä aikuiskoulutuksen, kansalaisjärjestöjen ja yritysten välille. Kursseja järjestettiin muun muassa kielissä, atk:ssa, ilmaisutaidoissa ja yhteiskuntatietoudessa.

Turvapaikan hakijoita ohjattiin lisäksi vapaaehtoistyöhön, kuntien, seurakuntien ja asukasyhdistysten toimintaan, ja etsimään työtä vapailta työmarkkinoilta. Lisäksi projektin avulla lisättiin vastaanottokeskusten työntekijöiden ammatillista osaamista.

Becoming Visible –projekti osallistui myös kansalliseen Yhteinen Ääni -yhteistyöprojektiin. Yhteinen ääni -projektin tavoitteena on lisätä suvaitsevaisuutta ja vastustaa rasismia suomalaisessa työelämässä ja yhteiskunnassa.

Yhteisessä Äänessä ovat olleet mukana ”Opettajien monikulttuurisen osaamisen kehittäminen – Kulttuurilaboratorio”, ”Monikulttuurinen rekrytointi ja oppiminen MORO!”, ”Kaakkois-Suomen Majakka – Pienten paikkakuntien maahanmuuttotyön ja työllistämisen malli”, ”Appelsiinipuu”, ”Monikulttuurisuus voimavarana työyhteisössä ETMO”, ”Aboavita” sekä ”Improving immigrants’ access to language and society AITO”.

Yhteinen Ääni -projekti on järjestänyt erilaisia seminaareja sekä opinto- ja markkinointimatkoja oppilaitoksiin, yrityksiin ja ammattijärjestöihin. Matkojen tarkoituksena on ollut välittää projekteista saatuja hyviä kokemuksia ja käytäntöjä, perehtyä eri projekteissa mukana olevissa työyhteisöissä saavutettuihin tuloksiin ja hyviin käytäntöihin. Lisäksi on pyritty aktivoimaan työyhteisöjä, joissa jo on maahanmuuttajia työssä, ja saamaan uusia työyhteisöjä palkkaamaan maahanmuuttajia.

Lisätietoja projektista: <http://www.becomingvisible.net/>.

Monikulttuurisuus voimavaraksi Pohjois-Karjalassa -projekti

Vuosina 2001-2004 toimineessa Monikulttuurisuus voimavaraksi Pohjois-Karjalassa -projektissa kehitettiin maahanmuuttajien kotoutumista tukevia toimintakäytäntöjä. Tavoitteena oli myös edistää maahanmuuttajien työllistymistä sekä lisätä suvaitsevaisuutta ja kanssakäymistä maahanmuuttajien ja paikallisväestön kesken. Projekti oli Pohjois-Karjalan koulutusyhtymän hallinnoima ja sen päärahoittajia olivat Euroopan sosiaalirahasto sekä Pohjois-Karjalan TE-keskus.

Toiminnan keskeisenä tukikohtana oli kansainvälinen kohtaamispaikka Aurora Joensuussa. Aurora toimi maahanmuuttajien-asioiden neuvontapisteinä sekä maahanmuuttajien ja valtaväestön kohtaamis-

paikkana. Joensuusta projektitoiminta laajeni maahanmuuttajien opintopiiritoiminnan kautta Ilomantsiin, Liperiin, Outokumpuun ja Tohmajärvelle.

Projektissa luotiin uusi maahanmuuttajaneuvonnan toimintamalli. Maahanmuuttajaneuvojat palvelivat sekä maahanmuuttajia että viranomaisia ja muita sidosryhmiä kotoutumiskysymyksissä.

Maahanmuuttajaneuvonnan keskeiseksi sisällöksi muodostui maahanmuuttoon liittyvä lainsäädäntö ja käytänteet, oikeusapu, lomakkeiden täyttäminen, käännös- ja tulkkausapu sekä opiskeluun ja työnhakuun liittyvät asiat.

Maakunnallinen opintopiiritoiminta oli projektin tuottama toimintamuoto. Opintopiirit kokoontuivat kaksi kertaa viikossa ryhmänohjaajan johdolla. Ohjaajat olivat maahanmuuttajatyöstä kiinnostuneita ja tehtävään koulutettuja kuntalaisia, osalla heistä oli maahanmuuttajatausta. Opintopiireissä opiskeltiin suomen kielen lisäksi tietotekniikkaa, kulttuuri- ja yhteiskuntatietoutta sekä kotipaikkatietoutta.

Projektissa järjestettiin kotoutumista tukevaa koulutusta, erityisesti suomen kielen kursseja, kerho- ja harrastustoimintoja, tuotettiin maahanmuuttajille suunnattua selkokielistä verkko- opiskelumateriaalia sekä tukiovetusmateriaalia. Koulutuksen keskeisenä merkityksenä oli tavoittaa maahanmuuttajat, jotka jäävät viralliselta järjestelmältä tavoittamatta, esimerkiksi kotona lapsia hoitavat naiset. Joustavassa koulutusmallissa voitiin ottaa huomioon maahanmuuttajat, joilla oli heikot lähtövalmiudet opiskeluun, kuten luku- ja kirjoitustaidottomat.

Projektin tuottamat toimintamallit arvioitiin projektin loppuraportissa hyvin toimineiksi ja tarvetta jatkaa niiden soveltamista kunnissa painotettiin. Projektin katsottiin erityisesti edistäneen asiakaslähtöistä, maahanmuuttajan tarpeisiin vastaavaa paikallistoimintaa kotouttamisessa.

Projektin päättymisen jälkeen erittäin tarpeelliseksi koetun neuvonta- ja kohtaamispaikka Auroran toiminta on rahoituksen puutteessa lakkautusuhan alla. Auroran päivittäinen kävijämäärä on ollut noin 60-70 henkilöä.

Lisätietoa projektista: <http://akk.pkky.fi/aurora/>

MOD – Mukana erilaisuuden kohtaamisessa

MOD on Ruotsissa kehitelty menetelmä ja koulutusohjelma, joka pyrkii siihen, että erilaisista etnisistä, kansallisista, uskonnollisista tai kulttuurisista taustoista peräisin olevat ihmiset voisivat kohdata toisensa ilman esteitä ja vihamielisyyttä. Koulutus perustuu keskusteluun, vuoropuheluun ja ryhmitöihin ja se tarjoaa pedagogisia malleja ja menetelmiä erilaisuutta koskevien kysymysten selvittämiseen.

MOD-aineiston tarjoamien menetelmien ja harjoitusten avulla opitaan tiedostamaan omia asenteita, reaktioita ja synnynnäisiä ennakkoluuloja sekä käsittelemään niitä yhteisesti. Lähtökohtana on normaali inhimillinen reagointi yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin ja konflikteihin. Tavoitteena on saada aikaan konkreettisia muutoksia niin omassa kuin yhteisönkin käyttäytymisessä. MOD-koulutusohjelma sisältää ohjaajakoulutuksen sekä kouluttajan aineiston.

MOD-koulutuksen peruslähtökohtana on kristillisen ihmiskäsityksen mukainen näkemys ihmisen arvokkuudesta ja kaikkien ihmisten samanarvoisuudesta. Koulutus on kuitenkin uskonnollisesti tunnustuksetonta ja aatteellisesti sitoutumatonta.

MOD on Ruotsissa rekisteröity tavaramerkki. Suomessa MOD-koulutusohjelman lisenssinhaltija on Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallitus. MOD-yhteistyötä koordinoi kirkkohallituksessa kirkon maahanmuuttajatyön sihteeri yhdessä MOD-ohjausryhmän kanssa.

MOD-koulutusta voivat hyödyntää esimerkiksi: kansalaisjärjestöjen työntekijät, työyhteisökouluttajat, opettajat, yleissivistävän koulutuksen ja vapaan sivistystyön edustajat, opettaja- ja monikulttuurisuuskoulutuksessa työskentelevät, nuorisotyöntekijät, sekä kirkkojen ja seurakuntien työntekijät. MOD-koulutukseen osallistuvilla on mahdollisuus hankkia myös MOD-ohjaajan pätevyys. Vuonna 2004 Suomessa järjestettiin 6 MOD-kurssia.

Lisätietoja: www.evl.fi/mod

Väkivallasta sovintoon -kampanja

Väkivallasta sovintoon on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon aloitteesta käynnistetty yhteistyöhanke. Kampanjan tavoitteena on nostaa viesti rauhasta, väkivallattomuudesta ja sovinnosta laajasti suomalaisten tietoisuuteen.

Kampanjalla on vuosina 2004-2006 kolme painopistealuetta: väkivaltakulttuuri lasten ja nuorten maailmassa, väkivalta perheessä sekä rasismi ja muukalaisviha. Kampanja on osa Kirkkojen maailmanneuvoston väkivallan vastaisen vuosikymmenen Kirkot rauhan ja sovinnon puolesta (2001-2010) toimintaa.

Väkivallasta sovintoon -kampanjaa toteutetaan yhteistyöverkoston kanssa. Verkostoon kuuluu väkivallan vastaisissa ja väkivaltaa ehkäisevissä hankkeissa toimivia ihmisiä, asiantuntijoita, viranomaisia sekä kirkkokuntien ja uskonnollisten yhteisöjen edustajia.

Kampanja kokoaa ja välittää tietoa väkivallan vastaisesta ja väkivaltaa ehkäisevästä työstä, tapahtumista Suomessa ja muualla, hankkeista, materiaalista, koulutuksesta, asiantuntijoista ja tietolähteistä. Tietoa välitetään muun muassa sähköpostilistan ja verkkosivujen avulla.

Kampanja järjestää monialaisia seminaareja, joissa käsitellään väkivaltaa, sovintoa, rauhaa, anteeksiantoa ja muita keskeisiä teemoja. Lisäksi se toisaalta tarjoaa koulutusta yhteistyöverkostolle ja toisaalta yhdessä yhteistyöverkoston kanssa toteuttaa koulutusta ja tuottaa aineistoa kampanjan teemoista.

Vuosittain järjestettävän Väkivallattoman viikon aikana nostetaan esille keskeisiä teemoja. Kampanja järjestää vuosittain myös Väkivallasta sovintoon -foorumia, joka kokoaa yhteen paikallistasolla toimivia ihmisiä.

Kampanjaa koordinoi kirkkohallituksessa projektisihteeri yhdessä Väkivallasta sovintoon -työryhmän kanssa.

Lisätietoja: www.evl.fi/vakivallastasoovintoon

ETMU-päivät

Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU on suomalaisten tutkijoiden monitieteellinen yhteenliittymä, jonka tarkoituksena on edistää aihepiiriin liittyvää tutkimusta Suomessa. Seura on perustettu kesäkuussa 2003. Lokakuussa 2004 järjestettiin ensimmäiset ETMU-päivät, joiden teemana oli ”Etniset suhteet ja kansainvälinen liikkuvuus: tutkimuksen nykytila Suomessa”.

Helsingissä 29. - 30.10.2004 järjestetyillä ETMU-päivillä käsiteltiin etnisiin suhteisiin ja kansainväliseen muuttoliikkeeseen liittyvää suomalaista tutkimusta, sen nykytilaa ja tulevaisuuden tarpeita. Konferenssin teemaan lukeutuivat etnisyyden ja kansainvälisen liikkuvuuden lisäksi monikulttuurisuus, kotoutuminen, kansalliset vähemmistöt, vähemmistöoikeudet, kansalaisuus, nationalismi, rasismi, pakolaisuus, koulutus ja kasvat.

Lisätietoja ETMU:sta: <http://www.etmu.fi>

Ymmärräks sää? -projekti

Ymmärräks sää? -projekti käynnistyi tammikuussa 2003 Hämeenlinnassa ja se kestää vuoden 2005 loppuun. Projektin tavoitteena on parantaa maahanmuuttajien työllistymistä esimerkiksi opettamalla suomalaiseen työelämään ja elämänmenoon kuuluvia taitoja ja tapoja sekä suomen kieltä. Lisäksi tavoitteena on tarjota työyhteisöille lisävalmiuksia kohdata eri kulttuureista tulevia työntekijöitä.

Projekti koostuu kolmesta eri maahanmuuttajakurssista ja työyhteisökoulutuksista. Maahanmuuttajakurssit kestävät 8 kuukautta, ja kussakin niistä on 12 opiskelijaa. Työyhteisökoulutukset laaditaan kunkin työyhteisön tarpeiden mukaan.

Projekti on Euroopan sosiaalirahaston ja Hämeen TE-keskuksen rahoittama hanke, jota hallinnoi Kiipulan aikuiskoulutuskeskus. Projektia toteuttavat Kiipulan aikuiskoulutuskeskus ja Työväen Sivistysliitto.

Lisätietoa projektista: <http://www.ymmarraks-saa.fi/>.

Rasismia, syrjintää ja etnisiä vähemmistöjä käsitteleviä tutkimuksia ja julkaisuja

Ihmisoikeudet ja islam

Toimittaneet Kristiina Kouros ja Susan Villa, Pystykorvakirja (LIKE), 2004.

Ihmisoikeudet ja islam –kirja on artikkelikokoelma, jonka kirjoittajina on joukko suomalaisia ja ulkomaalaisia asiantuntijoita. Teksteissä esitellään islamia yleisesti, islamilaista ihmisoikeuskäsitystä ja ihmisoikeusjulistuksia, sekä käsitellään islamin ja naisten oikeuksien suhdetta.

Kamppailuja jäsenyyksistä.

Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa

Toimittanut Päivi Harinen, Nuorisotutkimusverkosto 2003.

Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa -kirja on artikkelikokoelma maahanmuuttajanuorten ja muihin etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten elämästä Suomessa.

Kirjassa kuvataan tapoja, joilla etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus määrittävät nuorten arkielämää. Kertojina kirjan artikkeleissa ovat etupäässä etnisiin vähemmistöihin kuuluvat nuoret, kuten saamelaiset, romanit, somalialaiset ja venäläiset.

Artikkelit on jaettu kolmeen kokonaisuuteen, jotka käsittelevät nuorten jäsenyyssuhteiden tapoja, ehtoja ja ympäristöjä. Ensimmäisessä osassa jäsenyyttä lähestytään elämänpolkujen ja sukupolvisuhteiden näkökulmasta. Toisessa osassa pohditaan, millaisia ryhmätasoisia jäsenyyksiä nuorten arjen sosiaaliset maailmat sisältävät. Kolmannen osan artikkeleissa tarkastellaan eri instituutioissa muotoutuvia tai niiden sääntelemiä sosiaalisia suhteita.

Maahanmuuttajat ammattia oppimassa

Toimittanut Ulla Aunola, Opetushallitus 2004.

Opetushallituksen Maahanmuuttajat ammattia oppimassa –julkaisuun on koottu hallinnon, tutkijoiden ja koulutuksen asiantuntijoiden artikkeleita erilaisista tavoista tukea maahanmuuttajien ammatillista opiskelua.

Julkaisun 20 artikkelissa tarkastellaan oppilaitosten kulttuuria vastaanottaa erilaisia opiskelijoita, sekä maahanmuuttajien omaa kieltä ja kulttuuria opetuksen tukena. Lisäksi siinä käsitellään koulutuksen merkitystä maahanmuuttajien kotoutumisessa ja kunnan vastuuta siitä. Julkaisu sisältää perustiedot lainsäädännöstä ja esittelee erilaisia paikallisia toteutustapoja.

Neekerikammo – Kirjoituksia vieraan pelosta

Marjo Kaartinen, k&h 2004.

Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti FT Marjo Kaartisen teoksessa Neekerikammo – Kirjoituksia vieraan pelosta analysoidaan suomalaisten vieraan pelkoa.

”Vieraana” Kaartinen tarkastelee kenialaisia ihmisiä ja luontoa, tutkimuksen tarkoitus on ”nostaa esille piilorasismien vaara nykyhetkessä: jos emme tunne historian painolasteja, meidän on vaikea tunnistaa itsessämme toista halventavia ajatuksia”.

Tutkimuksen lähdemateriaalina on käytetty lähinnä suomalaisten matkakirjoja Keniasta 1900-luvun aikana, ja siinä kuvataan suomalaisten tapoja nähdä afrikkalaiset villeinä, ikuisina lapsina, pakanoina, tyhminä, laiskoina, eläimellisinä, ahneina, rumina ja kyltymättöminä. Teoksessaan Kaartinen pohtii näiden käsitysten kulttuurista taustaa sekä sitä, miten ne ilmentävät piilorasistisia tai rasistisia näkemyksiä.

Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa

Petri Hautaniemi, Nuorisotutkimusverkosto 2003.

Petri Hautaniemen väitöskirjassa Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa kuvataan somalialaisten poikien varttumista 1990-luvun Helsingissä.

Kirja perustuu etnografiseen tutkimukseen, jossa on useiden vuosien ajan seurattu somalialaisten poikien arkea. Väitöskirjan kenttätutkimus on tehty vuosina 1996-2001. Tutkimuksessa pyritään muun muassa vastaamaan kysymyksiin siitä, millaista on syntyä keskelle sisällissotaa ja maan rajat ylittävää perheverkostoa, ja millaista on saapua Helsinkiin ja kasvaa suomalaisen yhteiskunnan jäsenenä.

Hautaniemi käsittelee teoksessaan myös suomalaisia viranomaisia ja muita toimijoita, jotka ovat vaikuttaneet poikien elämään. Hän esittää, että tapa, jolla Suomen viranomaiset painottavat lapsen etua toimintansa perustana, ei välttämättä ole yhdenmukainen sen tavan kanssa, jolla somalialaiset pojat ja heidän perheensä näkevät tilanteen. Esiin nousee jännite poikien omien kokemusten ja hyvinvointivaltiollisten sekä mediasta aukeavien tulkintojen välille. Lisäksi Hautamäki arvioi, mitä monikulttuurisuus suomalaisessa yhteiskunnassa merkitsee, ja miten sitä poliittisesti käsitellään.

Venäläinen, virolainen, suomalainen – Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen

*Karmela Liebkind, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola,
Eve Kyntäjä ja Anni Reuter, Gaudeamus 2004.*

Venäläinen, virolainen, suomalainen on tutkimus maahanmuuttajien ja paluumuuttajien elämästä Suomessa.

Tutkimuksessa on käytetty sekä tilastollista aineistoa että henkilökohtaisia haastatteluja. Sen kyselyaineisto on koottu vuonna 2001, ja haastattelut on tehty vuonna 2002. Teoksessa selvitetään alan tutkimusta ja maahanmuuttajaryhmien integroitumista suomalaisen yhteiskuntaan. Lisäksi tarkastellaan kielitaidon, sosiaalisten verkostojen ja leimautumisen merkitystä maahanmuuttajien elämässä. Tutkimuksen tavoitteena oli saada aikaisempaa monipuolisempi kokonaiskuva maahanmuuttajien elämästä, kotoutumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä Suomessa.

Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina - Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä

Pentti Raittila, väitöskirja, Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Pentti Raittilan väitöskirja käsittelee toiseuden esitystapoja suomalaisuudessa.

Työ perustuu kolmeen empiiriseen tutkimukseen: Ensimmäisen aiheena on venäläisyys suomalaisten haastattelupuheissa, ja se perustuu 1980-luvun lopulla kerättyyn aineistoon. Toinen osatutkimus käsittelee virolaisten esittämistä mediateksteissä Estonia-laivaonnettomuuden yhteydessä syksyllä 1994. Kolmannen tutkimuksen aiheena on etnisyys, erityisesti venäläisyys, suomalaisissa sanomalehdissä vuonna 2000.

Teoksessa painottuu historiallinen näkökulma venäläisyyteen ja virolaisuuteen, sekä tutkimusmenetelmien kehittely ja vertailu.

Puhua vastaan ja vaieta.

Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista

Toimittaneet Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala.

Julk. Gaudeamus 2004.

Puhua vastaan ja vaieta -teoksen tarkoitus on valottaa marginaalien yhteiskunnallisesta paikasta käytävän keskustelun luonnetta.

Kirjan artikkelit käsittelevät muun muassa maahanmuuttajien, ulkomailta adoptoitujen lasten, asunnottomien ja lainrikköjen asemaa keskusteluissa.

Tarkoituksena on osoittaa, kuinka marginaaliin asetetut ihmiset puhuvat ja toimivat leimaavia stereotypioita ja käytäntöjä vastaan, tai käyttävät niitä eri tavoin voimavaraanaan. Kirjaa varten kokemuksiaan kertoneita todetaan yhdistävän muun muassa sen, että he tulevat usein nähdyiksi yleisten, marginalisoivien kategorioiden edustajina eikä yksilöinä.

Suomi toisin sanoen

Mikko Lehtonen, Olli Löytty ja Petri Ruuska. Vastapaino, 2004.

Suomi toisin sanoen -kirja esittelee kolmen tutkijan näkemyksiä suomalaisuudesta ja monikulttuurisuudesta. Kirjassa käsitellään muun muassa kysymystä siitä, onko maahanmuuttajien kotouttaminen vain sitä, että näiden on muututtava Suomen pysyessä ennallaan.

Suomi suomalaisille – Argumentit maahanmuuttoa vastaan Suomessa vuosina 1990–2003

Mika Salo, pro gradu Turun yliopiston poliittisen historian laitos.

”Suomi suomalaisille - Argumentit maahanmuuttoa vastaan Suomessa vuosina 1990–2003”⁴⁴ esittelee kattavasti Suomessa käytettyjä maahanmuuttovastaisia argumentteja. Salo etsii maahanmuuttoa vastustavien tahojen käyttämiä perusteita. Pääosassa ovat suomalaispoliitikkojen maahanmuuttovastaiset lausunnot, mutta myös äärioikeistolaisten liikkeiden näkemyksiä sivutaan. Salo jakaa maahanmuuttovastaiset argumentit temaattisiin perustein neljään eri ryhmään: talous-, turvallisuus-, kulttuuri- ja rotuargumentteihin.

⁴⁴ Salo, M.: ”Suomi suomalaisille – Argumentit maahanmuuttoa vastaan Suomessa vuosina 1990–2003. 2005, Siirtolaisinstituutti, Web Reports No.6.

Maahanmuuttovastaisista argumenteista käytetyimpiä ovat taloudellisiin perusteisiin nojautuvat väitteet. Niiden perustana on ajatus siitä, että syntyperäiset suomalaiset tulisi laittaa etusijalle maahanmuuttajiin nähden. Salon mukaan maahanmuuttajien aiheuttamat kustannukset Suomen valtiolle otetaan toistuvasti esiin valtiovallan toimesta, etenkin silloin, kun maahanmuuttajiin tai maahanmuuttoon liittyviin lakeihin suunnitellaan muutoksia..

Turvallisuusargumentti maahanmuuttoa vastaan esiintyy useissa yhteyksissä ja se liitetään sekä yksilön henkilökohtaiseen turvallisuuteen että valtion turvallisuuteen. Salon mukaan rikollisuus ja ulkomaalaiset liitetään toistuvasti yhteen.

Kulttuurien erilaisuutta käytetään myös perusteluna maahanmuuton estämiselle. Tämän näkemyksen johtajatuksena on, että eri kulttuuritaustan omaavien henkilöiden on mahdotonta elää keskenään sopuinnussa. Lisäksi maahanmuuttovastaisuuttaan tällä puolustavat näkevät eri kulttuureista peräisin olevat ihmiset uhkana omalle kulttuurilleen.

